

T.C.

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE
DOLAYLI ve DOLAYSIZ ANLATIMLAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Saniye Aybüke BERK

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Oktay Selim KARACA

Bilecik, 2018

Referans Numarası: 10126710

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE
DOLAYLI ve DOLAYSIZ ANLATIMLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Saniye Aybüke BERK

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Oktay Selim KARACA

Bilecik, 2018
Referans Numarası: 10126710

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI
JÜRİ ONAY FORMU

BŞEÜ-KAYSIS Belge No	DFR-172
İlk Yayın Tarihi/Sayısı	03.01.2017 / 28
Revizyon Tarihi	
Revizyon No'su	00
Toplam Sayfa	1

Öğrencinin Adı Soyadı: Saniye Aybuke BERK
Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Programı : Türk Dili ve Edebiyatı
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Oktay Selim KARACA
Tezin Özgün Adı : Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Dolaylı ve Dolaysız Anlatımlar
Tezin İngilizce Adı : Indirect and Direct Speech in Teaching Turkish as a Foreign Language

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 27. / 03. / 2018

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışması ilgili EYK kararıyla oluşturulan jüri tarafından OY BİRLİĞİ /OY ÇOKLUĞU ile Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Oktay Selim KARACA

Üye : Prof. Dr. Ferruh AĞCA

Üye : Dr. Öğr. Ü. Zemire GULCALI

Üye :

Üye :

İmza

ONAY

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun / / 20..... tarih ve/..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

BEYAN

“Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Dolaylı ve Dolaysız Anlatımlar” adlı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel ahlak kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmını Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Saniye Aybüke BERK

27.03.2018

ÖN SÖZ

Tezimin hazırlanmasında bana destek olan, yol gösteren, katkı ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Oktay Selim Karaca'ya sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım. Tez çalışmamın başladığı günden beri bana yardımlarını esirgemeyen sayın hocam Dr. Halit Çelik'e çok teşekkür ederim.

Son olarak çalışmam boyunca benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme en içten şükran dileklerimi sunarım.

Saniye Aybüke BERK

27.03.2018

ÖZET

Bir milletin farklı milletlerle iletişime geçmesi yabancı bir dilin de öğrenilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Bu bağlamda her dilin öğretilmesi ve öğrenilmesi için bazı yaklaşım, yöntem ve teknikler kullanılmıştır. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin tarihi eskilere dayansa da modern teknik ve yöntemlerle yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi son elli yılda ivme kazanmıştır. T.C. Başbakanlık bünyesinde kurulan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı başta olmak üzere Maarif Okulları, Yunus Emre Enstitüsü, üniversitelerin bünyesinde yabancı öğrencilere Türkçe öğretmek amacıyla açılan Türkçe Öğretim Merkezleri Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesinde büyük katkı sağlamıştır.

Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen bireylerin dil bilgisi kurallarını öğrenmesi ve diğer dil becerileriyle (okuma, dinleme, yazma, konuşma) öğrendiği dil bilgisi kurallarını kullanması gerekmektedir. Çalışmamızda ele aldığımız dolaylı ve dolaysız anlatımlar konusu üç ana başlıkta ele alınmıştır. Mevcut dil bilgisi kitapları, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi kaynak kitapları ve yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitapları. Tüm bu kaynaklar ve çeşitli eserlerden seçme yapılarak örneklerle dolaylı ve dolaysız anlatım konusu incelenmiştir. Dolaysız anlatımın dolaylı anlatıma aktarılmasında uygulanması gereken basamakların kuralları verilerek örneklendirilmiştir. Ayrıca dolaylı ve dolaysız anlatım ile ilgili etkinlik örnekleri de sunulmuştur.

Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen kişiler için önemli bir dil bilgisi yapısı olan dolaylı ve dolaysız anlatım konusunun okuma, anlama, yazma ve konuşma etkinliklerinde dil öğrenen bireylerin konuyu daha iyi kavramasına katkısı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Türkçe, uluslararası öğrenci, dolaylı anlatım, dolaysız anlatım.

ABSTRACT

The communication of a nation with different nations has caused the need to learn a foreign language. In this context, some approaches, methods and techniques have been used to teach and learn each language. Although the history of teaching Turkish as a foreign language is rather old, teaching Turkish as a foreign language modern techniques and methods has gained momentum in the last fifty years. Especially the Presidency of Turks Abroad and Related Communities established within the premises of the Republic of Turkey Prime Ministry, as well as Maarif (Education) Schools, Yunus Emre Institute and Turkish Education Centres of universities opened to teach Turkish to foreign students at their schools, have made a great contribution to the teaching of Turkish as a foreign language.

Individuals who learn Turkish as a foreign language are supposed to learn the grammar rules and use them with other language skills (reading, listening, writing, speaking). The subject of “direct and indirect speech” was dealt in three main sections in our study: current grammar books, source books of teaching Turkish as a foreign language and textbooks of teaching Turkish as a foreign language. Compiling out of all these sources and various works, the subject of “direct and indirect speech” was analysed through examples. The rules of the steps that should be applied in turning direct sentences into indirect sentences were presented and exemplified. Activity examples of the subject of “direct and indirect speech” were also presented.

It is projected that giving the subject of “direct and indirect speech”- an important language structure for people who learn Turkish as a foreign language- in reading, comprehension, writing and speaking activities will contribute to language learners’ better understanding of the subject.

Key Words Turkish, international student, sentence, direct speech, indirect speech.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
KISALTMALAR.....	vii
TABLOLAR LİSTESİ.....	viii
RESİMLER LİSTESİ.....	ix

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. PROBLEM DURUMU	1
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	3
1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	3
1.4. VARSAYIMLAR	3
1.5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	3
1.6. TANIMLAR	4
1.7. YÖNTEM	5

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇENİN ÖĞRETİMİ TARİHÇESİ	8
2.1.1. Yabancı Dil Öğretiminde Dil Bilgisinin Kullanımı	13
2.2. SÖZ DİZİMİ	16
2.2.1. Cümle	17
2.2.2. Cümlelerin Özellikleri	18
2.3. YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ DİL BİLGİSİ	
KİTAPLARINDA DOLAYSIZ ve DOLAYLI ANLATIM	19
2.4. YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA DOLAYSIZ	
ve DOLAYLI ANLATIM.....	32

2.4.1. Yunus Emre Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti Ders Kitaplarında Dolaysız ve Dolaylı Anlatımın Düzeylere Göre Öğretimi.....	32
2.4.2. Gazi Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitaplarında Dolaysız ve Dolaylı Anlatımın Düzeylere Göre Öğretimi.....	39
2.4.3. Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitaplarında Dolaysız ve Dolaylı Anlatımın Düzeylere Göre Öğretimi.....	41
2.4.4. İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti Ders Kitaplarında Dolaysız ve Dolaylı Anlatımın Düzeylere Göre Öğretimi	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

3.1. DOLAYSIZ ve DOLAYLI ANLATIM	50
3.1.1. DOLAYSIZ ANLATIM ve ÖZELLİKLERİ	50
3.1.1.1. Temel Cümlelerin Yüklemi “De-” Fiilinin Haber Kipi / Tasarlama Kipi Almasıyla Kurulan Dolaysız Anlatım	53
3.1.1.2. Temel Cümledeki “De-” Fiilinin Fiilimsi Eki Almasıyla Kurulan Dolaysız Anlatım.....	58
3.1.1.3. Ki’li Birleşik Cümle Yapısı İle Kurulan Dolaysız Anlatım.....	59
3.1.1.4. Aktarılan Cümleyi Temel Cümleye Edat İle Bağlayan Dolaysız Anlatım	61
3.1.1.5. Diğer İfadeler İle Kurulan Dolaysız Anlatım	64
3.1.2. Dolaylı Anlatım ve Özellikleri	67
3.1.2.1. Aktarma Cümlesi İsim Cümlesi Olan Dolaylı Anlatım	69
3.1.2.2. Aktarma Cümlesi Fiil Cümlesi Olan Dolaylı Anlatım.....	71
3.1.2.3. Aktarma Cümlesi Soru Cümlesi Olan Dolaylı Anlatım	87
3.1.2.4. Aktarma Cümlesindeki Kipe Göre Kurulan Dolaylı Anlatım	93
3.1.2.5. Aktarma Cümlesinde “Olmak” Yardımcı Eylemi Olan Dolaylı Anlatım	98
3.1.2.6. Aktarma Cümlesi Soru Cümlesi Olan Dolaylı Anlatım	99
SONUÇ.....	102

KAYNAKÇA	114
----------------	-----

KISALTMALAR

AÜ: Ankara Üniversitesi

ed.: Edebiyat

Fr.: Fransızca

MFA: Ministry of Foreign Affairs (Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı)

ODTÜ: Orta Doğu Teknik Üniversitesi

TDK: Türk Dil Kurumu

TÖMER: Türkçe Öğretim Merkezi

TTK: Türk Tarih Kurumu

vb.: Ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi

vd.: Ve devamı, ve diğerleri

vs.: Vesaire

YÖK: Yüksek Öğretim Kurumu

yy.: Yüzyıl

YEE: Yunus Emre Enstitüsü

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Dil Becerileri	13
Tablo 2 “Dolaylı Anlatımda Kullanılmayan Sözcükler”	23
Tablo 3: “Dolaylı Anlatımda Şahıs Çekimleri”	27
Tablo 4: Dolaylı Anlatımın Ders Kitaplarında Düzeylere Göre ve Dil Bilgisi Kitaplarındaki Bulunma Durumlarına Göre Konu Dağılımı	101

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Yedi İklim Türkçe Ders Kitabı Seviye A2 “Diye” Edatı ile Kurulan Dolaysız Anlatım Örneği	35
Resim 2 “İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı A2 Ders Kitabı Dolaysız Anlatım Etkinliği”	46
Resim 3 İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı B2 Ders Kitabı Dolaylı Anlatım Etkinliği	48

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. PROBLEM DURUMU

İletişim, küreselleşmiş dünyanın temelidir. “Hızla küreselleşen dünyada ülkeler arası yakın etkileşimin doğal sonucu olarak yabancı dil öğretimi daha fazla önem kazanmıştır. Her dilin farklı bir kültüre açılan kapı olduğu doğrudur, özellikle medeniyetler arası yoğun etkileşim, öteki kültürleri de tanımayı bir tür zorunluluk haline getirmiştir” (İşcan, 2016: 438). Toplumların birbirleriyle siyasi, kültürel, ekonomik, askeri, ticari ilişkiler kurmaları kaçınılmazdır. Eğitim ihtiyacı da yabancı dil öğrenimini gerekli kılmaktadır. Bu ilişkilerin kurulması için yabancı dil en temel ihtiyaçlardan biridir. Dünya üzerinde birçok ülkenin kendi dilini yabancı dil olarak öğrettiği bilinmektedir. İngilizlerin, Almanların, Fransızların hatta son dönemde Korelilerin kendi dillerini yabancı bir dil olarak öğretme çabası içinde olduğu aşikârdır. Bu çaba, yazılı ve sözlü materyal olarak karşımıza çıkar ve belirli sektörler halinde insanlara sunulur. Hindistan’daki Bollywood ve Kore’deki dizi sektörleri gibi. Türkiye’de de Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi, son yıllarda giderek önem kazanmaktadır. Ana dil öğretiminden farklı olarak, Türkçenin yabancılara öğretimi için ayrı bir bilgi ve tecrübe gereklidir. Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanındaki çalışmalar yakın tarihte popüler olsa da geçmiş yıllarda bu alanla ilgili çalışmalar oldukça azdır.

Son yıllarda daha popüler hale gelen ve yeni bir alan olarak karşımıza çıkan yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında yeni çalışmalar yapılmalıdır.

Şimdiye kadar bu alanda yapılan çalışmalara şu tezler örnek verilebilir:

Kıvırcık, Şefik Yücel (2004), Türkçedeki Bazı Bileşik Yapıların (İsim-Fiil, Sıfat-Fiil, Zarf-Fiil) Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Camkıran, Özlem (2007), Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenenler İçin Şimdiki Zamanın Metinlerle Öğretimi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Yıldırım, H. Çiğdem (2011), Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Türkçe Dil Bilgisi ve Ad Durum Eklerine İlişkin Öğrenci Görüşleri, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Arslantürk, Handan (2013), Türkçe Kelime Gruplarının Yabancılar Türkçe Öğretimindeki Yeri Hakkında Bir İnceleme (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Çil, Nazime (2013), Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Anlamca Kaynaşmış Birleşik Fiiller ve Deyimleşmiş Birleşik Fiiller (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Onat, Nuray (2013), Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Fiilde Çatı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aksu, Cansu (2014), Yabancı Dil Olarak Türkçede -Dır Biçimbiriminin Öğretimi Üzerine Ders Malzemesi Hazırlama (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Korkmaz, Cihat Burak (2014), Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretiminde Birleşik Zamanlı Fiillerin Öğretimi ve Öğretime Yönelik Etkinlik Oluşturma (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yapılan tezlerden de anlaşıldığı gibi, Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde farklı dil bilgisi konularında ve farklı düzeylerde araştırmalar yapılmış; ancak dolaylı ve dolaysız anlatım konusu araştırılmamıştır.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde dolaylı ve dolaysız anlatımın kullanımı, yapısı ve özellikleri hakkında bilgi vermektir. Bu amaç doğrultusunda şu alt amaçlarla ilgili sorulara cevaplar bulunmaya çalışılmıştır:

Türkçe öğretiminde dolaylı ve dolaysız anlatımın kullanımı, yapısı ve özellikleri nedir? Yabancılar Türkçe öğretiminde kullanılan kitaplarda dolaylı ve dolaysız anlatımın kullanımı, yapısı ve özellikleri nedir?

1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Dolaylı ve dolaysız anlatım yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde üzerinde özellikle durulması gereken konulardan biridir. Çünkü gerek diyalog metinlerinde gerekse aktarım cümlelerinde sık kullanılan dolaylı ve dolaysız anlatım okuma, anlama ve yazma becerilerinde var olan bir dil bilgisi yapısıdır. Tüm bu becerilerin önemi göz önüne alındığında dolaylı ve dolaysız anlatım konusu yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde önem arz etmektedir.

1.4. VARSAYIMLAR

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde dolaylı ve dolaysız anlatımın B2 kurunda öğretilmesi gerektiği varsayılmıştır.

1.5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanıyla ilgili tez, kitap, makale vs. ulaşılabildiğimiz tüm kaynaklar taranmıştır.

Araştırmaya örneklem olacak kaynak kitaplar olarak:

“Türkçe Öğrenelim” - Nihal Nomer Kahraman,

“Yabancılar İçin Türkçe Dil Bilgisi” - Özgür Aydın,

“Yabancılar İçin Türkçe Dil Bilgisi (B2-C1)” - Gazi Üniversitesi TÖMER,

“Yabancı Dil Olarak Türkçe Dil Bilgisi” - Margarete I. Ersen - Rasch, Erdoğan Onası,

“Türkçe” - Sumru Özsoy vd. ,

“Yabancı Dilim Türkçe 4” - Zeki Sözer, Hakan Yılmaz,

“A Practical Course in Turkish - Yabancılarla Pratik Türkçe Dersleri” - Yrd. Doç. Dr. Müfit Yıldırım

Öğretim setleri olarak;

“Yunus Emre Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti”,

“Gazi Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti”,

“Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti”,

“İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti”

Dolaylı ve dolaysız anlatım ile ilgili örnekler için;

“Çalığışu” - Reşat Nuri Güntekin,

“Kürk Mantolu Madonna” - Sabahattin Ali,

“Beş Şehir” - Ahmet Hamdi Tanpınar,

“Çankaya” - Falih Rıfkı Atay,

“Fatih Harbiye” - Peyami Safa,

“Kilit” - Mustafa Necati Sepetçioğlu

1.6. TANIMLAR

Cümle: “Cümle bir fikri, bir düşüncüyü, bir hareketi, bir duyguyu, bir hadiseyi tam olarak bir hüküm halinde ifade eden kelime gurubudur” (Ergin, 2007: 398).

Dolaysız Anlatım: “Birinin sözlerinin, hiç değiştirilmeden olduğu gibi aktarılmasıdır” (Özmen, 2016: 203).

Dolaylı Anlatım: “Bir kişinin söylemi içinde bir başkasının sözünün aktarılmasıdır” (Arslantaş, 2002: 46).

Türkçe dil bilgisi kitaplarında bulunan iç içe birleşik cümle konusu aslında “Bir cümlelerin başka bir cümle içine girmesiyle meydana gelen birleşik cümlelerdir. Bu birleşik cümlede bir cümle başka bir cümlelerin bir unsuru veya cümle içinde bir isim unsuru durumunda bulunur” (Ergin, 2007: 406) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımla da aynı şeyler söylenmek istenmektedir.

1.7. YÖNTEM

Çalışmamızda betimsel bir çalışma olan tarama modeli kullanılmıştır.

“Tarama modeli, geçmişte ve hâlen var olan durumu ve özellikleri olduğu gibi betimlemeyi, açıklamayı amaçlayan araştırma yaklaşımlarından biridir. Bu modelde, araştırmaya konu olan birey, olay ya da nesne kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Olanları değiştirme ya da etkileme gibi bir durum söz konusu olamaz” (Karasar, 2006: 77).

“Tarama modelinde olayları olduğu gibi kaydetme, sınıflama en başta olan özelliktir. Ancak yorum ve değerlendirme yapmak zorunludur. Tarama modeli iki amaca hizmet eder” (Yıldırım, 1966: 67). Bu yöntemle yabancılara Türkçe öğretiminde kullanılan yöntem ve tekniklerle dil bilgisi öğretiminin nasıl yapıldığı açıklanmış ve Türkçe öğretiminde dolaylı ve dolaysız anlatım konusunun önemine değinilmiştir.

Örneklem olarak seçilen yabancılara Türkçe öğreten kitapların incelendiği, değerlendirildiği bölümde yine betimsel yöntem kullanılmıştır. Seçilen kitaplardaki metinlerde geçen dolaylı ve dolaysız anlatım ifadeleri tespit edilmiştir.

Günümüzde yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan pek çok yayın vardır. Bu çalışmamızda, Yunus Emre Enstitüsü tarafından hazırlanan “Yedi İklim Yabancılar İçin Türkçe”, Ankara Üniversitesi TÖMER tarafından hazırlanan “Yeni HİTİT Yabancılar İçin Türkçe”, Gazi Üniversitesi TÖMER tarafından hazırlanan “Yabancılar İçin Türkçe”, İstanbul Üniversitesi DİLMER tarafından hazırlanan “İstanbul Yabancılar İçin Türkçe” eğitim setleri seçilmiştir.

Yedi İklim Yabancılar İçin Türkçe setinde incelenmek üzere A1, A2, B1, B2, C1 ders kitapları seçilmiş, C2 kurunda ders kitabı olmadığı için öğretmen kitabı seçilmiştir.

Yeni HİTİT Yabancılar İçin Türkçe setinde incelenmek üzere Temel seviye A1 - A2, orta seviye B1, yüksek seviye B2 - C1 için ders kitapları seçilmiştir.

Gazi Üniversitesi TÖMER Yabancılar İçin Türkçe setinde incelenmek üzere A1, A2, B1, B2, C1 ders kitapları seçilmiştir.

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe setinde incelenmek üzere A1, A2, B1, B2, C1 ders kitapları çalışmamızın ikinci bölümünde kullanılmak üzere seçilmiştir.

Yabancı dil olarak Türkçe dil bilgisi kaynak kitaplarından ise ulaşabildiğimiz;

1. “Türkçe Öğrenelim”, Nihal Nomer Kahraman, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1991.
2. “Yabancılar İçin Türkçe Dil Bilgisi”, Özgür Aydın, Ankara, 1996.
3. “Türkçe”, Yayın kurulu: Günay Kut, A. Sumru Özsoy, Hikmet Sebüktekin, Eser E. Taylan Danışma Kurulu: Ayhan Aksu Koç, Nedret Kuran Burçoğlu, Edhem Eldem, Selçuk Esenbel, Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, İstanbul, 1999.
4. “A Practical Course in Turkish - Yabancılar Pratik Türkçe Dersleri”, Yrd. Doç. Dr. Müfit Yıldırım, Doruk yayıncılık, 2011.
5. “Yabancı Dil Olarak Türkçe Dil Bilgisi”, Margarete I. Ersen- Rasch, Erdoğan Onası, Papatya Yayıncılık Eğitim, İstanbul, 2015.
6. “Yabancılar İçin Türkçe Dil Bilgisi (B2 - C1)”, Hazırlayan: Doç. Dr. Gülsün Mehmet, Etkinlik Hazırlayanlar: Şeyda Yeşilyurt, Sevdâ Özden, Esra Kanmaz, Gazi Üniversitesi TÖMER, Ankara, 2016.
7. “Yabancı Dilim Türkçe 4”, Zeki Sözer, Hakan Yılmaz, Dilmer Yayınları (Tarihsiz).

kitapları çalışmamızın ikinci bölümünde kullanılmak üzere seçilmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde kullanılmak üzere dolaylı ve dolaysız anlatım ile kurulan cümle örnekleri;

1. “Çalığışu” - Reşat Nuri Güntekin
2. “Kürk Mantolu Madonna” - Sabahattin Ali
3. “Beş Şehir” - Ahmet Hamdi Tanpınar
4. “Çankaya” - Falih Rıfkı Atay
5. “Fatih Harbiye” - Peyami Safa

6. “Kilit” - Mustafa Necati Sepetçioğlu

edebi eserlerinden seçilmiştir.

Bu eserler incelenmiş, bu konudaki akademik çalışmalar internet aracılığıyla T.C. Yükseköğretim Dokümantasyon Merkezi’nden temin edilmiş, internetteki kaynaklardan yararlanılmış ve konuyla ilgili makalelerden, kitaplardan, dergilerden faydalanılarak veriler toplanmıştır.

Çalışmamızın İkinci bölümde 7 dil bilgisi kitabı ele alınmış bu kitaplardaki dolaylı ve dolaysız anlatım konusu incelenmiştir. İncelediğimiz tüm kitaplarda çeşitli başlıklar altında karşımıza çıkan bu konu, çalışmamızda dolaylı ve dolaysız anlatım başlığı altında ele alınmıştır. Dil bilgisi kitaplarında dolaylı ve dolaysız anlatım konusunun hangi kapsamda verildiği incelenmiştir. İncelenen her kitaptan örnek cümleler sunulmuştur ve kitaptaki etkinliklerden örnekler verilmiştir. 4 Türkçe öğretim ders kitabı seti ele alınmış, bu kitaplardaki dolaylı ve dolaysız anlatım ile ilgili konu başlıkları incelenmiştir. İncelenen kitaplardan örnek cümleler sunulmuştur ve etkinliklerden örnekler verilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde çalışmamızın genel çerçevesini oluşturan kuramsal yapılar ve bu yapılara dayalı bilgiler sunulmuştur.

2.1. YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇENİN ÖĞRETİMİ TARİHÇESİ

Yabancı dil öğreniminde bütün becerileri düşünecek olursak yabancı dil öğretimi planlı yapılması gereken bir öğretim şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Yabancı dil öğrenmek isteyen kişi ailesinden ve çevresinden öğrendikleriyle bir yabancı dili (tüm beceriler düşünüldüğünde) tam anlamıyla öğrenemez. Yabancı dil öğrenmek isteyen kişi, dili tüm becerileri kapsayacak şekilde eksiksiz olarak öğrenmek isterse bu işi sistemli bir şekilde yapmalıdır.

İnsanoğlunun tarih boyunca çeşitli sebeplerle yabancı bir dil öğrendiği görülmüştür. Ana dili Türkçe olmayan konuşurlar da çeşitli sebeplerle ve gereksinimlerle Türkçe öğrenmişlerdir. Bu kişilerin bazıları mensup olduğu dini yaymak için, bazıları ticaret yapmak için, bazıları Türklerin hâkim oldukları bölgelerde yaşamlarını idame ettirdikleri için, bazıları bilimsel çalışmalar yapmak için, bazıları da seyahat etmek için Türk dilini öğrenmişlerdir.

Türklerin tarih sahnesine çıkmasıyla yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin tarihi başlatılabilir. Ancak bu dönemlerle ilgili kesin kaynakların olmaması yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin Kaşgarlı Mahmut'un kaleme aldığı Divanü Lügati't-Türk ile başlatılmasını zorunlu hale getirmiştir. Türklerin Talas Savaşı'yla birlikte İslamiyet'i kabul etmeye başlamalarının neticesi olarak Arap ve Fars dillerinin, Türk diline olan etkisi de artmıştır. Arap ve Fars dillerinin etkisinden kurtulmak isteyen araştırmacılar da bu dönemde Türk dilinin zenginliğini göstermek amacıyla eserler kaleme almıştır. 11. yy'da Divanü Lügati't-Türk isimli eserinde Kaşgarlı Mahmut, Türkçenin Arapçadan daha üstün ve zengin bir dil olduğunu kanıtlamak istemiştir. Eser sözlük, antoloji, ansiklopedi

ve dil bilgisi mahiyetli bir yapı içerir. Bu eseri tek başına bir dil bilgisi kitabı olarak ele almak elbette tartışılır, lâkin eserin içerisindeki atasözleri, şiirler ve Türk dilinin kullanıldığı bölgelerin gösterildiği harita, bu eserin kültür aktarımı yapılarak dil zenginliğinin gösterildiği ve örneklerle ifade edildiği bir yapıda olduğunu gösterir.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretmek için yazılmış kitaplar Durmuş ve Okur'un (2013) editörlüğünü yapmış olduğu Yabancılar Türkçe Öğretimi El Kitabı isimli eserde Kemal Zeki Zorbaz'ın yaptığı derlemeye göre ana dili Türkçe olmayanlara Türkçe öğretmek amacıyla hazırlanmış eserler olarak sunulmuştur:

“Divan-ı Lugatit Türk (Türk Dilleri Sözlüğü), 1072-1074, Kaşgarlı Mahmud.

Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye (Türk Dilinin Parlayan İncisi), XIII. yy.

Kitabül-İdrak li-Lisanil-Etrak (Türklerin Dilini Anlama Kitabı), 1312, Esirü'd-Din Ebu Hayyan.

Kitâb-ı Mecmû-i Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Muğalî (Türkçe, Farsça ve Moğolcanın Bütün Çevirmenlerinin Kitabı / Türkçe, Farsça, Moğolca Derleme Sözlük), 1343, Halil Bin Muhammed Bin Yusuf El-Konevî (?)

İbn Mühennâ Lügati, XIII. yy'ın sonu XIV. yy'ın başı, Es-Seyyîd Cemâleddîn İbni Mühennâ.

Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye (Yeni ve Arı Türkçenin Sözlüğü / Türk Dilinde Güzel Kokulu Eser), 1425?

El-Kavânînü'l-Küllîye li Zabtî'l-Lügâtî't-Türkiyye (Türk Dilinin Öğrenilmesi İçin Bütün Kurallar), XV. yy.

Kitabü Bulgari'l-Müştak fi Lugâtî't-Türk ve'l- Kıfcak (Türk ve Kıpçak Sözcüklerinin Türevlerinin Kitabı), XV. yy. Cemâlû'd-din Ebi Muhammed Abdullahî't-Türkî.

Regola Del Parlare Turcho Et Vocabulario De Nomî Et Verbi (Türkçe Konuşma Kuralları ve İsim-Fiil Sözlükçesi), 1533, Filippo Argeiti.

Grammatica Turchesca (Türkçe Dil Bilgisi), 1611, Pietro Ferraguto.

Institutionum Linguae Libri Quatuor (Dört Bölümde Türk Dilinin Esasları), 1612, Hieronymus Megiser.

Grammaire Raisonnee de la Langue Ottomane (Osmanlı Dilinin Gerekçeli Dil Bilgisi), 1846, William Redhouse.

A Reading Book of the Turkish with a Grammar and Vocabulary (Dil Bilgisi ve Sözlüklü Türkçe Okuma Kitabı), 1854, William Burckhardt Barker.

The Turkish Campaigner's Vade-Mecum of Ottoman Colloquial (Türk Seferine Gideceklere Osmanlı Türkçesinin Konuşma Dili Cep Kılavuzu), 1855, William Redhouse." (Durmuş ve Okur: 2013, 159-168).

Carbonano, Cosimo Comides de, Primi principi della Gramatica turca, ad uso dei missionari apostolici di Costantinopoli, Roma, 1794.

Hindoglu, Artin, Therotische-praktische Türkische Sprachlehre für Deutsche, mit einer Auswahl der nothwendigen Gespräche, Leseübungen, v.s... Viyana, 1829.

Wahrmund, Adolf, Praktische Grammatik der osmanish-türkischen Sprache, Giessen, 1869.

Hagopian, V. H., Ottoman-Turkish conversation-grammar, London - Heidelberg, 1907.

Nemeth, J., Türkische Grammatik, Berlin - Leipzig, 1917.

Deny, J., Grammaire de la langue turque (dialecte osmanli), Paris, 1920.

Samoyloviç, A. N., Kratkaya učebnaya grammatika osmansko-turetskogo yazıka (Kısa Osmanlı Türkçesi Öğretimi Grameri), Leningrad, 1925.

Grodlevskiy, V. A., Grammatika turetskogo yazıka (Türkçenin Grameri), Moskva, 1928.

Kononov, A. N., Grammatika turetskogo yazıka (Türkçenin Grameri), Moskva - Leningrad, 1941.

Bu kaynakları incelediğimizde, eserlerin sözlük, dil bilgisi kitabı, karşılaştırmalı dil bilgisi kitabı ve özel amaçlı dil öğretim kitapları olduğunu görmekteyiz. Kitaplardaki dil öğretim yöntemi bir hedef doğrultusunda - ticari, edebi, dini, siyasi - hazırlanmıştır. Dil bilgisi çeviri yönteminin kullanıldığı görülen kitaplarda sistematik bir dil öğretimi ve

yapısalcı anlayışa rastlanmamaktadır. Kitapların içeriği bazen hedef dilde bazen iki dilli olarak sunulmuştur. Dilin öğrenilmesinde pratik ve ekonomik bir yöntem tercih edilmiştir. Ayrıca tüm dil becerilerinin öğretilmesine yönelik kapsayıcı bir materyal bulunmamaktadır.

Söz konusu eserlerin yazıldığı dönemlerde ve bu dönemlerden sonra da Türkçe yabancı dil olarak öğretilmeye devam etmiş ve son dönemde de oldukça ilgi gören bir alan haline gelmiştir. “Özellikle Avrupa’da, Asya’da ve Ortadoğu’da Türkçeye karşı artan ilginin sonucu olarak, bu alanda tartışma ve araştırmaların hızlandığı gözlemlenmiştir” (Bayyurt ve Yaylı, 2011: 1). “Türkiye’de 1950 yılından sonra üniversiteler bünyesinde Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi ciddi biçimde ele alınmaya başlanmıştır” (Açık, 2008: 2). 1950’li yıllardan sonra üniversitelerin yabancı dil olarak Türkçe öğretimine karşı ilgili göstermeleri de bu süreci desteklemiştir.

“Yabancılar Türkçe’nin öğretimi 1960’lı yıllarda tekrar önem kazanmıştır. Kenan Akyüz’ün Yabancılar İçin Türkçe Dersleri Konuşma, Okuma adlı kitabı (A.Ü, 1965) Hüseyin Aytaç - M. Agih Önen’in Yabancılar İçin Açıklamalı Uygulamalı Türkçe adlı kitabı (Ankara, 1969), Sermet Sami Uysal’ın Yabancılar Türkçe Dersleri kitapları (İstanbul, 1979), Kaya Can’ın Yabancılar İçin Türkçe - İngilizce Açıklamalı Türkçe Dersleri kitabı (ODTÜ, 1981), M. Hengirmen N. Koç’un Türkçe Öğreniyoruz adlı kitapları (Ank., 1982), Tahir Nejat Gencan’ın Yabancı Uyruklu Öğrenciler İçin - Türkçe Öğreniyorum adlı kitabı (İst., 1985), bize bu konuda önemli adımlar atılmaya başlandığını göstermektedir” (Barın, 2004: 21).

Türkiye’de 1984 yılında modern anlamda Türkçe öğretimi yapılmaya başlanmıştır. Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi modern olarak ilk kez Ankara Üniversitesi tarafından kurulan TÖMER tarafından yapılmıştır. Ege Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Bolu İzzet Baysal Üniversitesi tarafından kurulan Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezlerinde Türkçe öğretimi yapılmıştır. (Barın, 2004: 21).

1990’lı yılların başında Türkiye’nin özellikle Türk Cumhuriyetlerine olan yakın ilişkisi sonucu Türkiye’ye, Türk Cumhuriyetlerinden çok sayıda öğrenci gelmiş ve bu öğrencilere yönelik yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında özel eğitimler verilmiştir. 1980’lerin başında Ankara Üniversitesi TÖMER’in başlatmış olduğu yabancı dil olarak Türkçe öğretimi için Türk Cumhuriyetlerinden Türkiye’ye gelen öğrencilerle bu alan hızla gelişmeye başlamıştır.

Hızla büyümekte ve gelişmekte olan Türkiye, dünyada 18, Avrupa’da 7. büyük ekonomiye sahiptir (MFA, 2017). Son dönemlerde öne çıkan ve adını dünyaya duyuran aynı zamanda ekonomik olarak büyüyen ve gelişen Türkiye, dünya kamuoyunda hızlı bir

şekilde ilgi görürken buna paralel olarak Türkçenin de ilgi duyulan diller sınıfına girdiği görülmektedir. Bu da Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesini öne çıkarmıştır.

2000’li yılların başında ise Başbakanlığa bağlı Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı’nın yürüttüğü Türkiye Bursları programıyla lisans, yüksek lisans, doktora eğitimi almak için ülkemize gelen uluslararası öğrenci sayısında hızlı bir artış olmuştur. 2015 - 2016 öğretim yılında ülkemizde yükseköğretim kurumlarına devam eden toplam yabancı öğrenci sayısı 87.903’tür (İstatistik, 2017). Türkiye Bursları programıyla ülkemize gelen bu uluslararası öğrencilere (Türkçe bilmeyenler) 1 yıl boyunca Türkçe hazırlık eğitimi verilmektedir. Bu burs programının şartı öğrencinin okuyacağı bölüme geçmesi için - bölümü farklı bir yabancı dilde okuyacak olsa bile - uluslararası öğrencinin Türkçe öğrenmesi ve C1 Türkçe Yeterlilik Belgesi ile Türkçe hazırlık eğitimini tamamlamasıdır (Türkiyebursları, 2017).

“Yurt dışında ise Türk Kültür Merkezleri üniversitelere bağlı Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri elçiliklere bağlı Türkçe öğretim merkezleri başlıca Türkçe öğretim kurumlarını oluşturmaktadır” (Er, Biçer ve Bozkırlı, 2012: 52-53). Yurt dışındaki Türkçe öğretim merkezlerinden biri de Yunus Emre Vakfı’nın Türkçe öğretim merkezleridir. Bu merkez 05.05.2007 tarihli ve 5653 sayılı kanun ile kurulmuştur. Yunus Emre Enstitüsü yurt dışındaki 40’tan fazla merkeziyle hem Türk dilini öğretmeyi hem de Türk kültürünü tanıtmayı hedeflemektedir. Merkez 2009 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Yunus Emre Enstitüsü tarafından yayımlanan “Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti” yurt dışındaki merkezlerde öğrencilere Türkçeyi ve Türk kültürünü öğretmek için hazırlanmış ve aynı zamanda “Diller için Avrupa Ortak Öneriler Metni” doğrultusunda kaleme alınmış ölçütleri barındırmaktadır. Enstitü 2017 yılında da çocuklar için “ÇİT” isminde bir yabancılara Türkçe öğretim seti hazırlamıştır (YEE, 2017).

YÖK tarafından hazırlanan Türkçe Eğitimi Lisans programlarında Yabancı Dil Olarak Türkçe öğretimi dersi de mevcuttur. Birçok üniversitede de yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında lisansüstü programlarda eğitim verilmektedir (Göçer, 2009: 1301). Dünya kamuoyunda son dönemlerde adından oldukça sık söz ettiren Türkiye dünyadaki gelişmelerle birlikte daha çok talep gören bir ülke haline gelmiştir. Buna paralel olarak Türk diline olan talep de gün geçtikçe artış göstermektedir. Bu sebeple

yabancı dil olarak Türkçe öğretimi konusunun üstünde daha hassasiyetle ve önemle durulması gerekmektedir.

2.1.1. YABANCI DİL ÖĞRETİMİNDE DİL BİLGİSİNİN KULLANIMI

Dil bilgisi, Ergin'in tanımında söz ettiği dilin kendisine has kanunlarını ele alır. “Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabî bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak kanunlar çevresinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimaî bir müessesedir” (Ergin, 2007: 3). Dili ve dil bilgisini de birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Çünkü “dil, bir sistemler bütünüdür. Bu sistemde görevli pek çok unsur vardır. Bu unsurların bir araya geliş şeklini düzenleyen ve bunların bir sistem dâhilinde anlamlı birer birim hâline gelmesini sağlayan dil bilgisidir. Dil bilgisi, dildeki bu sistemleri ortaya koymayı hedefleyen bir çalışma alanıdır” (Erdem ve Çelik, 2011: 1059).

Bir dili öğrenmek demek, o dille ilgili şu dil becerilerini kazanmak demektir.

Tablo 1: Dil Becerileri

Dil Becerileri			
Anlama Becerileri		Anlatma Becerileri	
Okuma	Dinleme	Konuşma	Yazma

Dil becerilerini yukarıda vermiş olduğumuz bir tablo halinde gösterebiliriz. Anlatma becerileri kişinin kendisini ifade etmesiyle ilgiliyken; anlama becerisi bir konuşmayı veya yazılı bir metni anlayabilmeye alakalıdır. Dil becerileri arasında dil bilgisi temel beceriler içinde sayılmaz ancak birçok öğretici tarafından dil bilgisi müstakil bir ders olarak görülmektedir. Dil bilgisi öğrenmek bizim için bir araç niteliğinde olmalıdır. Öğrencinin diğer temel becerilerini (okuma, dinleme, konuşma, yazma) geliştirmesine faydalı olacak şekilde ele alınmalıdır. Temel becerilerden bağımsız olarak ele alınan dil bilgisi konuları istenilen faydanın sağlanmasına engel olabilir. “Önemli olan dil bilgisi kurallarının metinde bulunması değil, öğrencilerin bunları doğru kullanması, kullanırken dil becerisine kattığı değeri sezmesi, kendi dil yapısını oluştururken bunları

başarıyla kullanabilmesidir” (Karadüz: 2007, 292). Öğrenciye sadece dil bilgisi öğretmek amaçlanırsa o zaman dil bilgisi öğretimi, dil becerilerinin gelişmesine hiçbir katkı sağlamaz. Dil bilgisi öğretirken önemli olan kişiye bu dil bilgisi kuralını nerede kullanacağını öğretmektir. Kuralların hepsini ezbere bilen kişi bu kuralın nerede ve nasıl kullanılacağını bilmezse dil bilgisi araç olma vasfından çıkmış olur. Bir dil öğrenmek için de sadece dil bilgisi kurallarına hâkim olmak yeterli olmaz ve dili öğrenmek manasına gelmez. “Bir dil, okuyarak ve dinleyerek anlayabilmekle; konuşarak ve yazarak anlatabilmekle öğrenilmiş sayılır” (Sezer ve Oğuzkan vd., 1991: 249). Bu yüzden dil bilgisinin araç olma mahiyeti korunmalı ve amaç haline getirilmemelidir. Öğrenci, dil bilgisi kurallarını öğrenerek bu kuralları hayatına dâhil etmelidir. Dil bilgisi kuralını bilip bunu bir dinleme etkinliğinde anlamlandıramıyorsa öğrencinin örneğin “sıfat, zamir, edat ve fiilin tanımını ezbere bilmesinin bir faydası yoktur” (Özbay, 1997: 15). Dil becerilerini geliştiren dil bilgisi kuralları öğretimi daha zevkli hale getirilebilir. Öğrencilere öğretilen dil bilgisi kuralının içinde geçtiği bir şarkı dinletilebilir veya öğrencilere izletilen bir videodaki konuşmalarda geçen dil bilgisi kuralının öğrenciler tarafından bulunması istenebilir.

Dil bilgisi öğretiminde dil bilgisi öğrencek hedef kitle de çok önemlidir. Eğer dil bilgisi öğrencek kişiler ana dili Türkçe olan bireylerse onlar için farklı yöntemler uygulanmalı; ana dili Türkçe olmayan ve Türkçeyi yabancı bir dil olarak öğrenen bireylerse farklı yöntem ve metotlar uygulanmalıdır. Kişi, ana dilindeki dil bilgisi kurallarını konuşmaya başladığı andan itibaren kullanmaya başlar ve dil bilgisi dersleriyle aslında bildiği bu kuralları nerede, nasıl kullandığının farkına varır. Yabancı dil öğrenen kişi için ise durum farklıdır. Çünkü kişi ana dili dışında bir dil öğrenecektir ve bu dili öğrenmek için de dil bilgisi kurallarını öğrenmeye ihtiyacı vardır.

“Yabancı dil” kavramı için Türk Dil Kurumu Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğünde öğrencilere, akademik, toplumsal ve meslekle ilgili gelişmelerine katkıda bulunmak amacıyla ana dili dışında öğretilen dil açıklaması yapılmıştır (TDK, 2017). Ancak yabancı dili tam anlamıyla öğrenmek için dil becerilerine yardımcı olan dil bilgisi öğretiminin bırakılması mümkün değildir. Bugün hangi yaklaşım ve model benimsenirse benimsensin yabancı dil öğretiminde dil bilgisi öğretiminden vazgeçilemeyeceği anlaşılmıştır. Özellikle yabancı dilin konuşulduğu ülkenin dışında bir ülkede öğretildiği

durumlarda dil bilgisi kurallarına odaklanmanın dili öğrenmek için gerekli olduğu aşikârdır.

“Ancak yapıya odaklanıldığında anlam dikkate alınmamakta böylece kurallar beceriye dönüştürülmemektedir. Böyle durumlarda öğrenci dil bilgisi kuralları sorulduğunda rahatlıkla cevap verebilmekte ancak bilgisini gerçek yaşama yani kullanıma aktaramamaktadır. Özellikle konuşurken ve yazarken kendini iyi bir şekilde ifade edememektedir” (Göçen ve Okur, 2013: 339).

Bir dil, yabancı dil olarak öğretilirken kişilere öğretilen dil bilgisi kurallarının gerçek amacı, bu kuralların gerçek yaşamda, sokakta, okulda, hastanede, derste vs. sosyal hayatın içinde iletişim için kullanılmasıdır.

“Dil bilgisi dersi uygulamalarında şu üç aşamanın dikkate alınması gereklidir:

Öğrenciye kuralın örneklerle, cümlelerle ve metinle sezdirilmesi,

Kuralı sezen öğrenciye kural ve tanım hakkında bilgi verilmesi,

Kuralı öğrenen öğrencinin öğrendiklerini beceriye dönüştürmesinin sağlanması esastır.

Geleneksel olarak dil bilgisi öğretiminde bu üç aşamadan sadece ikisi ele alınmakta ve eğitim buna göre yapılmaktadır. Bu da öğrencilerin dil bilgisi konularını öğrendikleri halde beceriye dönüştürememelerine sebep olmaktadır. Oysa dil bilgisi öğretiminde bu en kolay aşamadır, çocuk bunları kitaplardan da öğrenebilir. Diğer aşamaların gerçekleşmesi ve öğrenilenlerin beceriye dönüşmesi için öğretmenin rehberliğine ihtiyaç vardır” (Erdem ve Çelik, 2011: 1061).

Yabancı bir öğrenci için cümle bilgisi konusunu ele alırsak öğrencinin öznenin, nesnenin, tümlecin tanımını bilmeye ihtiyacı yoktur. Burada bu dil bilgisi kurallarının amacı öğrencinin bu öğelerin cümlede hangi görevde kullanıldığını; işin kim tarafından ne zaman, nerede vb. yapıldığını anlamasına yardımcı olmaktır. Öğrenci, dil bilgisi kuralları sayesinde cümleden bir anlam çıkarmaktadır. Öğrenciye öğretilen dil bilgisi kuralları önemsenmeden, üzerinde durulmadan geçilmemelidir. Öğrencinin yabancı bir dil öğrendiği unutulmamalıdır. İlk kez karşılaştığı bir dil bilgisi konusunu anlamayan öğrencinin yeni bir dil bilgisi konusu ile karşılaştığında o konuyu anlaması da daha güç olacaktır.

“Aynı anda birden fazla yapıyı öğrenciye kazandırmaya çalışmak, verilmek istenenin tam anlaşılmasına ve belirli bir süre geçtikten sonra unutulmasına ya da diğer yapılarla karıştırılmasına yol açmaktadır. Verilen yapıların iletişimde kullanıldığı biçimiyle örneklerle desteklenmelidir. Çünkü uygulaması yapılamayan bilgi, çabuk unutulacaktır” (Barın, 2004: 23).

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde geleneksel yöntemin uygulanması öğrencilerin sadece dil bilgisi kurallarını ezberlemesi ve dil becerilerinde bu kuralları kullanamaması öğrenciler açısından çok büyük bir problem ortaya çıkarabilir. Yabancılar

için hazırlanan Türkçe dil bilgisi kitaplarının da bu uygulamaya göre hazırlanması hem öğretici hem öğrenciler için kolaylık sağlayacaktır.

Bir yabancı dil öğretilirken öğrenciye o dilde yazılan metinleri okuyabilme ve anlayabilme, o dilde dinlediklerini anlama, o dilde konuşabilme ve o dilde duygu ve düşüncelerini yazılı olarak ifade edebilme becerileri kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bu beceriler öğrenciye kazandırılırken her düzeyde farklı sorunlarla karşılaşmaktadır.

Bir dil öğrenmek demek en nihayetinde her türlü duygu ve düşüncesini o dilin kurallarına göre kurulmuş cümlelerle ifade edebilmek demek olduğu için tezimizin konusunu Türkçenin cümle yapısındaki özel bir konuyu seçtik. Bizim amacımız farklı düzeylerdeki bütün sorunları çözmek değil, sadece söz dizimi düzeyindeki küçük ama önemli bir konunun çözümüne katkı sağlamaktır. Bu nedenle Türkçenin cümle yapısıyla ilgili kısaca bilgi verdikten sonra asıl konuya geçmeyi uygun bulduk.

2.2. SÖZ DİZİMİ

Söz dizimi teriminin Batı dillerindeki karşılığı sentaks kelimesinin kökeni eski Yunanca “*syntáksis*” kelimesine dayanmaktadır. Kelimenin kökenine dair bilgi Nişanyan tarafından hazırlanan etimolojik sözlükte şu şekilde verilmiştir: “~ Fr syntaxe, syntact- sözdizimi ~ EYun syntáksis συντάξις < EYun syn+tássō, tag- τάσσω, τὰγ- dizmek, düzenlemek + sis” (Nişanyansözlük, 2017).

Fransızca ve İngilizce’de “syntax” terimi ile karşılanan söz dizimi, Türkiye Türkçesi’nden önceki dönemde ise Arapça “nahiv” terimi ile karşılanmaktaydı.

Türk Dil Kurumunun 1972 tarihli Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğünde söz dizimi maddesi için “Dil bilgisinde sözcük dizilişini, tümce yapısını inceleyen bölüm.” (TDK, 2017) açıklaması yapılmıştır.

Söz dizimi dillere göre benzer veya farklı olabilir. Hiçbir benzerlik taşımayan, farklı dil ailelerine mensup diller arasında bile müşterek bir durum söz konusu olabilir. “Aralarında hiç ilişki olmadığı kabul edilen diller arasında bile birtakım evrensel ortaklıklar görülebilir. Bütün bunlara rağmen her dil az veya çok farklı bir söz dizimi yapısına sahiptir” (Karahan, 2008: 9). Her dilin olduğu gibi Türkçenin de kendine has belli başlı söz dizimi özellikleri vardır. “Türkçede söz diziminin en belirgin özelliği,

kelime gruplarında ve cümlede ana unsurun genellikle sonda bulunmasıdır” (Karahan, 200: 9).

Doğan Aksan da Türkçedeki söz dizimi özellikleri ile ilgili bir sıralama yapmıştır.

“Türkçenin yeryüzündeki diller içinde kendine has bir yanı vardır. Söz dizimindeki olağanüstü esneklik buna örnektir. Geçişli bir eylemle yapılmış dört ögeli bir cümleyi 12 değişik biçimde kurabiliriz. Kurulan her cümlede farklı özellikte ve anlamlarda cümleler ortaya çıkmaktadır” (Aksan, 2006: 35).

Söz diziminin inceleme alanı bir dildeki cümle ve kelime gruplarıdır. Bu araştırmada bu iki alandan cümle konusunun alt başlıklarından biri olan dolaylı ve dolaysız anlatım konusu incelenecektir.

2.2.1. CÜMLE

Bir durum, duygu, düşünce, olayı kurallı bir şekilde bir araya gelip yargı bildirerek ifade eden kelime grubuna cümle denir. Cümle için farklı terimler de kullanılır. Tümce, kelime dizisi gibi. Türk Dil Kurumunun 1949 tarihli Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğünde cümle terimi için şu tanım yapılmıştır. “Bir fikri, bir duygu ve düşünceyi, bir oluş ve kılışı tam olarak bir yargı hâlinde anlatan kelime grubu” (TDK, 2017).

Cümle terimi için araştırmacıların yaptığı tanımlar şu şekildedir:

Muharrem Ergin: “Cümle bir fikri, bir düşünceyi, bir hareketi, bir duyguyu, bir hadiseyi tam olarak, bir hüküm hâlinde ifade eden kelime grubudur. Cümlelerin temel fonksiyonu hüküm ifade etmektir” (Ergin, 2007: 398).

Zeynep Korkmaz: “Bir fikri, bir duyguyu ve düşünceyi, bir oluş ve kılışı tam olarak bir hüküm hâlinde anlatan kelime grubu” (Korkmaz, 1992: 32).

Leyla Karahan: “Bir düşünceyi, bir duyguyu, bir durumu, bir olayı yargı bildirerek anlatan kelime veya kelime dizisine cümle denir. Cümle, dilin en küçük anlatım birimidir. Duygular, düşünceler, olaylar ve durumlar, cümle veya cümlelerden meydana gelen dil birlikleri ile karşılanır” (Karahan, 2008: 9).

Tahsin Banguoğlu: “Kendi kendine yeten bir yargı, cümle sayılır” (Banguoğlu, 1986: 522).

Bu tanımlara baktığımızda cümlelerin alıcıya anlattığı, aktardığı bir duygunun, düşüncenin, durumun, olayın olduğunu ve bunların bir veya birden fazla kelimeyle bir

yargı bildirerek aktarıldığı sonucuna ulaşmaktayız. Araştırmacılar tarafından, cümle terimi yerine farklı terimler de kullanılmıştır. “Cümle yerine bazı araştırmacılar “tümsöz” ve “tümce” terimlerini de kullanmışlardır” (Delice, 2003: 133).

2.2.2. CÜMLENİN ÖZELLİKLERİ

Cümleler özelliklerine göre tasnif edilmiştir.

“Yapılarına, yüklem türüne, yüklem yerine ve anlamlarına göre sınıflandırılır. Yapılışlarına göre sınıflandırmada basit cümle, birleşik cümle, bağlı cümle, sıralı cümle; yüklemine göre isim cümlesi, fiil cümlesi; yüklem yerini göre kuralı cümle, devrik cümle; anlamına göre olumlu cümle, olumsuz cümle ve soru cümlesi türüne ayrılır” (TDK, 2017).

Türkçede cümle kurulurken, kurduğumuz cümlemin kaç kelimeden oluşacağını herhangi bir kuralla belirleyemeyiz. Çünkü her insan kendisini ifade etmek için farklı uzunlukta cümleler kurar. Kimisi iki veya üç kelime ile kendisini ifade edebilirken kimisi için bu duygu ve düşüncelerin ifadesinde iki üç kelime yetersiz kalır. “Cümlemin kurulabilmesi için yargı bildiren çekimli bir fiil veya isim yeterlidir. En küçük cümle, bu özelliğe sahip tek kelimelik cümledir” (Karahan, 2008: 10). “Seviniyorum.” fiil cümlesi ve “Mutluydum.” isim cümlesi örneklerinde gördüğümüz gibi tek bir kelime de cümle yapısını üzerinde barındırabilir.

“Cümlede yargıyı sahiplenilen öge, yüklemidir. Cümle, yüklem üzerine kurulur. Bu öge, ihtiyaca göre başka ögelerle desteklenir” (Karahan, 2008: 10). Türkçede bir cümle kurmak için yüklem, özne, nesne, zarf tümleci ve dolaylı tümlece ihtiyacımız vardır. Yardımcı ögeler; nesne, dolaylı tümleç, zarf tümleci her zaman cümlede olmayabilir. Yardımcı ögeler cümleden çıkarılacak yargı hakkında daha çok bilgi sahibi olmamıza katkı sağlar. Bazı cümle ögeleri, bazı cümle yapılarında bulunmaz. “Geçişsiz fiil cümlelerinde nesne bulunmaz” (Karahan, 2008: 96). “İsim cümlelerinde genellikle nesne bulunmaz. Yüklemin yapma ve yaptırma bildirmeyen bir cümlede yüklem nesneye ihtiyacı yoktur. İsim cümlelerinde yönelme ve uzaklaşma hali ekli yer tamlayıcıları seyrek bulunur” (Karahan, 2008: 98).

Türkçe cümle yapısına göre yüklem özel durumlar dışında sondadır. Konuşma dilinde, şiirlerde, atasözlerinde, deyimlerde ve ünlem ifadelerinde devrik cümle karşımıza çıkabilir. “Aç gözünü, açarlar gözünü” deyiminde görüldüğü gibi cümlemin temel ögesi olan fiil cümle sonuna gelmemiştir. Cümle vurgusu da yüklemde ama cümlemin

yapısını bozmayacak şekilde, cümledeki ögelerin yerine değiştirmek ve vurguyu başka bir öge üzerine taşımak mümkündür. “Genellikle vurgulanmak istenen öge, yüklem yanında bulunur. Aynı kelimelerden oluşan ve öge dizilişi aynı olan cümlelerde, cümle vurgularının yerini değiştirerek farklı anlamlar elde etmek mümkündür” (Karahana, 2008: 12,13). “Türkçede ögeler, genellikle özne + tümleç + yüklem sıralanışına uygundur. Bununla birlikte her zaman özne + tümleç + yüklem sıralanışı kesin değildir” (Atabay, Özel, Çam, 1981: 18, 19).

Yukarıda söz dizimi ve söz dizimin alt konusu olan cümle, cümlelerin özellikleri konusundan bahsettik. Bu çalışmadaki asıl maksadımız cümle konusunu incelemek, bu konuyu bütünüyle ele almak değildir. Türkçenin cümle yapısıyla ilgili kısaca bilgi verip çalışmamızda asıl anlatacağımız dolaylı ve dolaysız anlatım konusuna geçiş yapmaktır.

2.3. YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ DİL BİLGİSİ KİTAPLARINDA DOLAYLI VE DOLAYSIZ ANLATIM

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi dil bilgisi kitaplarındaki dil bilgisi tasnifi ile Türkiye Türkçesi dil bilgisi kitaplarındaki tasnif paralellik göstermemektedir. Bunun sebebi dil öğretimindeki kültürel aktarım, temaya göre aktarım, dil bilgisi yapıları, konuşma, dinleme, yazma becerileri göz önüne alındığında yabancılar için Türkçe dil bilgisi kitaplarındaki dil bilgisi tasnifinin Türkiye Türkçesi dil bilgisi kitaplarındaki tasnife göre farklılık göstermesi doğaldır. Aşağıda yabancı dil olarak Türkçe öğretimi dil bilgisi kitaplarında dolaylı ve dolaysız anlatım konusunun nasıl aktarıldığını vereceğiz.

İnceleyeceğimiz kaynaklar şunlardır:

1. “Türkçe Öğrenelim”, Nihal Nomer Kahraman, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1991.
2. “Yabancılar İçin Türkçe Dil Bilgisi”, Özgür Aydın, Ankara, 1996.
3. “Türkçe”, Yayın kurulu: Günay Kut, A. Sumru Özsoy, Hikmet Sebüktekin, Eser E. Taylan Danışma Kurulu: Ayhan Aksu Koç, Nedret Kuran Burçoğlu, Edhem Eldem, Selçuk Esenbel, Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, İstanbul, 1999.
4. “A Practical Course in Turkish – Yabancılar Pratik Türkçe Dersleri”, Yrd. Doç. Dr. Müfit Yıldırım, Doruk yayıncılık, 2011.

5. “Yabancı Dil Olarak Türkçe Dil Bilgisi”, Margarete I. Ersen- Rasch, Erdoğan Onası, Papatya Yayıncılık Eğitim, İstanbul, 2015.

6. “Yabancılar İçin Türkçe Dil Bilgisi (B2 - C1)” , Hazırlayan: Doç. Dr. Gülsün Mehmet, Etkinlik Hazırlayanlar: Şeyda Yeşilyurt, Sevdâ Özden, Esra Kanmaz, Gazi Üniversitesi TÖMER, Ankara, 2016.

7. “Yabancı Dilim Türkçe 4”, Zeki Sözer, HakanYılmaz, Dilmer Yayınları (Tarihsiz).

Türkçe Öğrenelim, Nihal Nomer Kahraman, Filiz Kitabevi, 1991, İstanbul.

Nihal Nomer Kahraman, Türkçe Öğrenelim kitabında, dolaysız anlatım için “Dolaysız Söz”; terimini kullanarak “Düz, vasıtasız söz. Bu yol ile yapılan anlatım şeklinde sözü söyleyenin cümlesi aynen alınarak buna “dedi”, “diyor” vb. ilaveler yapılır”; dolaylı anlatım içinse “Dolaylı Söz” terimini kullanarak “Nakledilen, vasıtalı söz. Söylenilmiş bir sözün başkalarına aktarılması sırasında o söz, onu aktaran kişinin sözcükleriyle birleşerek değişik bir şekle girer” tanımını yapmıştır. Kahraman (1991:248)

Bizim “Dolaylı anlatım” olarak ele aldığımız bu konuya Karaman: “Nakledilen sözler” demektedir ve bunları üçe ayırmaktadır:

1. Düz ifadeler

Ben: “İstanbul’u çok seviyorum.” dedim.

Ben, İstanbul’u çok sevdiğimi söyledim.

2. Emir ve istek cümleleri

Öğretmen bana: “Çok çalış.” dedi.

Öğretmen bana, çok çalışmamı söyledi.

Doktor hastaya: “Sigara içmemelisin.” dedi.

Doktor hastaya, sigara içmemesi gerektiğini söyledi.

3. Soru cümleleri

“Neden, niçin, nasıl, kaç, ne...” gibi soru kelimeleriyle yapılan cümleler:

Kardeşim: “Saat kaç?” diye sordu.

Kardeşim, saatin kaç olduğunu sordu.

“mı, mi, mu, mü” soru ekiyle yapılan cümleler:

O bana: “Satranç oynamayı sever misin?” diye sordu.

O bana, satranç oynamayı sevip sevmediğini sordu. (Kahraman, 1991: 248)

Eserde, konu anlatımının sonunda iki etkinlik verilmiştir. Birinci etkinlikte dolaysız anlatım konusu verilmiş ve verilen cümlelerin dolaylı anlatıma aktarılması istenmiştir. İkinci etkinlikte de soru cümleleri verilmiş ve cevap olarak cümlelerin dolaylı anlatım ile yazılması istenmiştir:

Etkinlikten alınan bazı örnekler şu şekildedir:

Atatürk diyor ki: “Türkiye Cumhuriyetinin temeli kültürdür.”

Komutan askerlere: “Hazır ol!” dedi.

Şair: “Ümit içimizde sönmeyen bir ateştir.” dedi.

Ona: “Nereye istersen oraya git.” dedim.

Usta, iş arayan adama: “Bu makineyi kullanmayı biliyor musun?” diye sordu.”

Eserde, aktarma cümlesi isim ve fiil cümlesi olan dolaysız anlatım ifadelerinin, dolaylı anlatıma aktarılması ilgili ayrı bir konu başlığı verilmemiştir. Emir ve istek cümlelerinin aktarımı gösterilirken aktarma cümlesinde gereklilik kipi bulunan cümle örneği de konu anlatımı yapılmamasına rağmen mevcuttur. Soru cümleleri ise iki başlık altında ele alınmıştır. Fakat soru cümlelerinin aktarım safhaları hakkında bir konu anlatımına yer verilmemiştir. Dolaylı anlatımda kip kaymaları ve dolaylı anlatımda kullanılamayan sözcükler de eserde bulunmamaktadır.

Yabancılar İçin Türkçe Dil Bilgisi, Özgür Aydın, 1996, Ankara.

Özgür Aydın, Yabancılar için Türkçe Dil Bilgisi kitabında dolaysız anlatım ifadelerinin dolaylı anlatıma aktarılırken hangi safhaların izlenmesi gerektiğini anlatan bir tablo vermiştir.

“1. “de-” eylemini “söyle-” eylemine dönüştürün.

2. İç tümcenin eylemindeki zaman ve kişi eklerini silin ve -mE, -Dİk, -(y)EcEk eklerinden birini ekleyin.

3. İç tümcenin öznesine -(n)İn, eylemine özneye uygun iyelik ekini ekleyin.

4. İç tümceye -(y)İ ekini ekleyin” (Aydın, 1996: 92).

Dolaysız anlatımın dolaylı anlatıma aktarılmasında, aktarılan cümlede bulunan iyelik eki değişir. Kitapta bununla alakalı bir tablo bulunmaktadır.

Kitapta dolaylı anlatım kuruluşları bakımından “Eylemdeki zamana göre, ilgi eylemli tümcelere göre, soru tümcelerine göre, gereklilik kipi ile kurulu tümcelere göre” tasnif edilmiştir.

Eylemdeki zaman göre tasnif edilen cümleler:

“İç tümcenin eylemine eklenecek olan -mE, -Dİk, -(y)EcEk ekleri eylemin durumuna göre şu biçimde seçilirler:

İç tümcenin eylemi,	
Gelecek ifade ediyorsa	-(y)EcEk
Gelecek ifade etmiyorsa	-Dİk
Buyuru kipi ise	-mE” (Aydın, 1996: 93).

Eylemdeki zamana göre kurulan cümlelerde bazen haber kipi kayması olabilir. Bu gibi durumlarda şimdiki zaman veya geniş zaman eki, gelecek zaman ifade eder ve kullanılan ek değişir. Kitapta kip kayması yaşanması durumuyla ilgili şu şekilde bir not verilmiştir. “Kimi durumlarda -(I)yor ya da -(I/E)r eki gelecek ifade edebilir. O zaman -Dİk değil -(y)EcEk eki kullanılır” Olumsuz cümlelerde ise “iç tümce olumsuzsa eylemin hemen ardına -mE eki eklenir” (Aydın, 1996: 95). Kitapta bulunan “ilgi eylemli tümceler” kısımlı bölümde yazar, aktarma cümlesi isim cümlesi olan dolaysız anlatımın, dolaylı anlatıma aktarılması hakkında bilgi vermiştir. “Eylemin görülmediği tümceler dolaylı anlatıma dönüştürülürken “ol-” eylemi eklenir” (Aydın, 1996: 95). Eserde, soru tümcelerini iki başlık altında incelemiştir. İkinci başlıktan sonra da bir tablo verilmiştir. Birinci başlıkta: “diye sor- eylemi sor- eylemine dönüşür” (Aydın, 1996: 96). İkinci başlıkta: “-mİ ekinin tümcenin eylemine ya da ilgi eylemine eklendiği tümcelerde iç tümcenin eylemi iki kere tekrarlanıp şu ekler eklenir.

İç tümcenin eylemi,	
Gelecek ifade ediyorsa	-(y)İp ... -mEyEcEk
Gelecek ifade etmiyorsa	-(y)İp ... -mEdİk ” (Aydın, 1996: 96).

Gereklilik kipi ile kurulan dolaysız anlatım ise Aydın (1996: 97): “-mEİ ile kurulu gereklilik tümceleri dolaylı anlatıma dönüştürülürken -mE + iyelik gerek- yapısı kullanılır” şeklinde ifade etmiştir.

Dolaysız anlatımdan dolaylı anlatıma aktarma yapılırken bazen ilgi eki -(n)In kullanılır, bazen kullanılmaz.

Kitapta bununla alakalı olarak Aydın (1996: 97): “VAR/ YOK ile kurulan iç tümcelerde -(n)In kullanılmayabilir, geçişsiz eylemlerle kurulan iç tümcelerde -(n)In kullanılmayabilir, bazı eylemlerle sıkça kullanılan öznelerde -(n)In kullanılmayabilir: Arı sok-, köpek ısır-, su bas-, kar yağ-, yağmur yağ- vb.” şeklinde bir tanım ve tasnif yapmıştır. -(n)In ilgi ekinin kullanılmadığı durumlarda ortaya çıkan anlam farkını bir tablo yaparak vermiştir.

“-(n)In Ekiyle Oluşan Anlam Farkı...

Zeynep, bize evinde kedi olduğunu söyledi.	Belirsiz özne (kedi)
Zeynep, bize evinde kedinin olduğunu söyledi.	Belirli özne (kedinin)
Coşkun, bana köpeğin ısırıldığını söyledi.	Belirli özne (köpeğin)
Coşkun, bana köpek ısırıldığını söyledi.	Belirsiz özne (köpek)” (Aydın, 1996: 98)

Dolaysız anlatım dolaylı anlatıma aktarılırken bazı sözcükler; ünlemler, bazı belirteçler, bazı kalıp sözler kullanılamaz. Yazar, bu sözcükleri kitapta bir tablo halinde vermiştir.

Tablo 2 “Dolaylı Anlatımda Kullanılmayan Sözcükler”

Ünlemler	Aaa!, Eyvah!, Eh!		
Bazı Belirteçler	peki	şüphesiz	kuşkusuz
	evet	hayır	hayhay
	memnuniyetle	kıvançla	sevinçle
	elbet	elbette	yok
	asla	herhalde	işte
	lütfen	n’olur (ne olur)	
Bazı Kalıp Sözler	Hoşça kal, Allahımsarladık, Çok yaşa!		

Eserde, dolaysız anlatımın dolaylı anlatıma aktarılmasında izlenecek aşamalar bir tablo halinde verilmiş ve dolaylı cümle konusu detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Eserde isim cümlesi, fiil cümlesi, gereklilik kipi, emir kipi, soru cümleleri ayrı başlıklar altında ele alınıp kip kaymalarına ve dolaylı anlatımda kullanılmayan sözcüklere yer verilmiştir.

Cümlelerin şahıslara göre nasıl çekimleneceği ve geçişsiz eylemlerin nasıl aktarılacağı konusunda da tablolar bulunmaktadır.

Türkçe, Yayın kurulu: Günay Kut, A. Sumru Özsoy, Hikmet Sebüktekin, Eser E. Taylan Danışma Kurulu: Ayhan Aksu Koç, Nedret Kuran Burçoğlu, Edhem Eldem, Selçuk Esenbel, Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, İstanbul, 1999.

Yabancılar Türkçe öğretmek için kaleme alınmış Türkçe isimli eserde dolaylı ve dolaysız anlatım konusu; “Dolaylı ve Dolaysız Konuşma / Direct and Indirect Speech” başlığı altında karşımıza çıkıyor.

Eserde dolaysız ve dolaylı anlatım için şöyle bir tanım yapılmıştır:

“Dolaysız tümcelerde “de-” ana eylemi kullanılır. Söylenen tümce, yazıda tırnak işareti içine alınır ve genellikle ana tümceden virgülle ayrılır. Dolaylı tümcelerde kullanılan ana eylem “söyle-” eylemidir. Yantümcenin eylemine -DIk/-(y)AcAk takısı ile özneye uyumlu iyelik takısı, öznesine ise tamlayan takısı eklenir” (Özsoy, 1999: 106).

Bu tanımdan sonra bu tanımın İngilizce çevirisi, Türkçe ve İngilizce cümle örnekleri verilmiştir. Araştırmacı ilgi ekinin kullanım durumu ile ilgili: “Yantümcenin öznesinin belirsiz olduğu durumlarda, özneye -nIn tamlayan takısının eklenmesi zorunlu değildir. Ancak, bu durumlarda da eyleme iyelik takısının 3. tekil kişi biçimi eklenir” (Özsoy, 1999: 106) demiştir.

Dolaylı ve dolaysız anlatım tanımında olduğu gibi bu cümleden sonra araştırmacı bu cümlelerin İngilizce çevirisini ve konu ile ilgili Türkçe, İngilizce örnekleri vermiştir. Sonraki başlıkta “Dolaylı Sorular / Embedded Questions” konusu anlatılmıştır. Araştırmacı: “Yantümcesi soru olan yapılarda kullanılan ana eylem “sor-” eylemidir. Düz sorularda “sor-” eyleminden önce diye ilgeci gelir. Yan tümce eylemi üzerindeki takılar soru tümcesinin türüne, yani evet - hayır sorusu veya soru sözcüklü soru olmasına bağlıdır.” tanımını yapıp cümlelerin İngilizce çevirisini vermiştir. Soru cümlelerini kendi içinde “Evet - Hayır Sorusu / Yes-No Questions” ve “Soru Sözcüklü Soru / Wh-Questions” olarak iki başlık altında incelemiştir. Araştırmacı, “Evet-Hayır Sorusu” ile kurulan cümleler için: Dolaylı evet-hayır sorularında yantümcenin eylemi ikilenir ve birinci eyleme-(y)Ip ikinci eyleme ise-mA-DIk/-(y)AcAk-I takıları

eklenir. Yantümecenin öznesine tamlayan takısı, ikinci eylemine de iyelik takısı eklenir. Yantümecenin eylemine ana eylem tarafından verilen durum takısı eklenir.”, “Soru Sözcüklü Soru” ile kurulan cümleler için: “Dolaylı soru sözcüklü sorularda, yantümecenin eylemine -DIK/-(y)AcAk takıları eklenir. Yantümecenin öznesine tamlayan takısı, ikinci eylemine de iyelik takısı eklenir. Yantümecenin ana eylemine ana eylem tarafından verilen durum takısı eklenir.” açıklamasını yapmıştır ve cümlelerin İngilizce çevirilerini, Türkçe ve İngilizce cümle örneklerini vermiştir. Üçüncü başlıkta dolaylı anlatım - emir kipini “Emir / Imperative” başlığı altında inceleyen araştırmacı: “Dolaylı, düz tümcede olduğu gibi, dolaylı emirlerde ana eylem söyle-’dir. Diğer dolaylı yapılarda olduğu gibi, dolaylı emirlerde yantümecenin eylemine adlaştırma, iyelik ve durum takıları eklenir. Dolaylı emirlerde yantümecenin eylemine eklenen adlaştırma takısı -mA’dır. Yantümecenin öznesine tamlayan takısı, ikinci eylemine de iyelik takısı eklenir.” açıklamasını yapmıştır ve cümlelerin İngilizce çevirilerini; Türkçe, İngilizce cümle örneklerini vermiştir. Araştırmacı dördüncü bölümde dönüştürme alıştırmaları vermiştir. Alıştırmaları 13 alt başlıkta tamamlamıştır. Alıştırmaların bazıları şu şekildedir:

“Değiştirme Alışırması

Aşağıdaki sözcükleri altı çizili olan sözcüklerin yerine koyun. / Repace the underlined words with the words given below.

(+) -Kadın çocuğa [haberleri dinle-me-si-] ni söyledi.

(-) -Kadın çocuğa [haberleri dinle-me-me-si-] ni söyledi.

/otur- / ayağa kalk- / bana / yüksek sesle konuş- / - / ses çıkar- / sana / haberleri dinle- / + / hava raporunu dinle- / radyonun sesini yükselt- / derslerle ilgilen- / bize / gürültü yap- / -/ kaza yap- / çalışmaya başla- / + / çocuğa / kitap oku- /

Serbest Soru

Hocanız yarın için size ne yapmamanızı söyledi?

i. _____ söyledi.

ii. _____ söyledi.

iii. _____ söyledi.

Çevirme Alışırması

(I)’deki konuşmayı dolaylı konuşmaya çevirin ve **söyle-**, **sor-** ana eylemlerinden doğru olanı kullanın. / Convert the dialogue in PART 1 into indirect speech and use either **söyle-** or **sor-** as the main verb.

Semiha Hanım _____.

Ayşe _____.

Orhan _____.

Ayşe _____.

Semiha Hanım _____.” (Özsoy, 1999)

Yazar, eserde konuyu genel hatlarıyla ele almış aktarma cümlesinde haber kipi olan dolaysız anlatım ifadelerinin, aktarma cümlesinde emir kipi olan dolaysız anlatım ifadelerinin dolaylı anlatıma aktarımını ve aktarma cümlesi soru cümlesinden meydana gelen cümlelerin dolaylı anlatıma aktarılması esnasında uygulanması gereken kuralları eserinde vermiştir. İlgi ekinin kullanım kurallarından bahsetmiştir. Eserin Türkçe örneklerin yanında İngilizce örnekler vermesi, açıklamalar yapması İngilizce bilmeyen öğrenci için verimli olmayacaktır. Bu eserde olumsuz olarak nitelendirdiğimiz durum yabancı bir dil öğrenmek için başka bir yabancı dilin araç olarak kullanılmasıdır.

A Practical Course in Turkish – Yabancılar Pratik Türkçe Dersleri Yrd. Doç. Dr. Müfit Yıldırım al p, Doruk Yayımcılık, 2011.

A Practical Course in Turkish - Yabancılar Pratik Türkçe Dersleri isimli kitapta araştırmacı dolaylı ve dolaysız anlatım konusunu İngilizce olarak ele almıştır. Yıldırım al p (2011: 278), dolaysız anlatım için: “Direct Speech: In direct speech, the verb “demek” is used and the words of the speaker are quoted. The verb “demek” normally comes right after the quoted words.” demiştir.

Eserinde konu ile alakalı örnekler vermiştir. Örneklerde İngilizce zamanları kullanmıştır. ‘Ahmet bana “Dün akşam televizyonda çok güzel bir program vardı.” dedi. (Simple Past)’ (Yıldırım al p, 2011: 278) örneğindeki gibi.

Dolaysız anlatımın farklı kullanım şekilleri ile ilgili örnekler vermiştir. ‘The verb “demek” may sometimes precede the quoted words: Müdür, törenden sonra şöyle dedi: “Siz öğrenciler, giyiminize dikkat etmelisiniz.” In some cases, the adverbial form of the verb “demek”, “diye” (saying) precedes these verb: “Ne yapıyorsunuz?” diye sordu.’ (Yıldırım al p, 2011: 279) dolaylı anlatım için: Indirect Speech: In direct speech, the verb “söylemek” is used instead of “demek”. The suffixed “dik” and (or) the future participles in the possessive relationship, are genarally used in the noun clause. Then, the objective endings are attached to the possessive endings.” açıklamasını yapmıştır. Daha sonra bir tablo ile şahıslara göre kullanımını vermiştir.

Tablo 3: “Dolaylı Anlatımda Şahıs Çekimleri”

Personal/				
The “dik” or “future participle	Possesive Suffix		Objective Suffix	The Verb “söylemek”
Benim gidece(k)ğ	+im	+	i	söyledi.
Senin gideceğ	+in	+	i	söylediler.
Onun gideceğ	+in	+	i	söyledim.
Bizim gideceğ	+imiz	+	i	söyledik.
Sizin gideceğ	+iniz	+	i	söyledim.
Onların gideceğ	+in	+	i	söyledi.

Kullanıcıların çeşitli zamanlarda dolaylı anlatımı nasıl kullanıldığını görmesi için örnek cümleler ve alıştırmalar vermiştir.

Örneklerden bazıları şu şekildedir:

“John, “Ev ödevimi yazıyorum.” dedi.

John said, “I am writting my homework.”

John ev ödevini yazdığını söyledi.

John said that he was writting his homework.”

Yazarın eserde konu anlatımı için aracı bir dil kullanması dil öğretim yöntemleri arasında çok tercih edilen bir yöntem değildir. Eserde kullanılan ortak dil İngilizcedir ve İngilizce bilmeyen öğrenci için ortak dil aracılığı ile yapılan konu anlatımının bir faydası olmayacaktır. Şahıslara göre cümlelerin kullanımıyla ilgili verilmiş tabloda zamanlar “dik” ve “future” başlığı olmak üzere 2’ye ayrılmıştır. İngilizce bilmeyen bir öğrencinin bu konu anlatımından faydalanması mümkün değildir. Yazar, ilgi ekinin kullanım durumuna ve aktarma cümlesinde tasarlama kipi olan dolaysız anlatımın dolaylı anlatıma aktarılmasıyla ilgili konu anlatımına kitabında yer vermemiştir.

Yabancı Dil Olarak Türkçe Dil Bilgisi, Margarete I. Ersen- Rasch, Erdoğan Onası, Papatya Yayıncılık Eğitim, 2015, İstanbul

Yabancı Dil Olarak Türkçe Dil Bilgisi kitabında dolaysız anlatım konusu ile alakalı doğrudan bir konu anlatımı yapılmamıştır. “Dolaylı Anlatım” ve “Dolaysız Anlatım” başlığı altında incelenmiştir. Araştırmacı, dolaylı anlatımı şu şekilde açıklamıştır:

“Dolaysız anlatım demek eylemi ile dolaylı anlatım söylemek eylemi ile bitirilir. Bir ifade dolaysız anlatımdan dolaylı anlatıma geçirilirken kişi eklerinin aynı kalıp kalmayacağına dikkat edilmelidir.

“Ben döner yedim.” dedim.

Ben döner yediğimi söyledim.

Sen “Bir şey yemedim.” dedin.

Sen bir şey yemediğini söyledin.” (Ersen ve Onası: 2015, 307)

Aktarma cümlesinde emir kipi ve istek kipi olan dolaysız anlatımın dolaylı anlatıma aktarılmasıyla alakalı araştırmacı şu açıklamayı yapmıştır: “Buyuru ve isteme kipinde olan tümceler (1’inci tekil hariç), -mAsI ile dolaylı anlatıma çevrilir. -mALI eki -mAsI + gerekmek ile değiştirilir.

Ece “Bugün bize gel.” dedi.

Ece, bugün onlara gelmemi söyledi.

Eşim” Yemeğe çıkalım.” dedi.

Eşim, yemeğe çıkmamızı söyledi.

Babam “Ece çay yapsın!” dedi.

Babam, Ece’nin çay yapmasını söyledi.” (Ersen ve Onası: 2015, 307)

Kip kayması yaşanan ifadelerin dolaylı anlatıma aktarılmasında uygulanması gereken kural kitapta uyarı şeklinde bir tabloda verilmiştir ve şu şekilde bir açıklama yapılmıştır:

“Geniş zamanla ifade edilen bir tümceyi dolaylı anlatıma çevirirken olayın konuşma zamanında geçerli olup olmadığına dikkat etmek gerekir.

Gül “Ben sabahları erken kalkarım.” dedi. (Konuşma zamanında geçerli.)

Gül, sabahları erken kalktığını söyledi.

Gül “Ben domuz eti yemem.” dedi. (Konuşma zamanında geçerli.)

Gül, domuz eti yemediğini söyledi.

Gül “Ben şimdi bulaşıkları yıkarım.” dedi. (Geleceğe ait bir ifade.)

Gül, şimdi bulaşıkları yıkayacağını söyledi.

Gül “Bugün yağmur yağmaz.” dedi. (Geleceğe ait bir ifade.)

Gül, bugün yağmur yağmayacağını söyledi.” (Ersen ve Onası: 2015, 308)

Eserde yazar, dolaylı anlatım - soru cümlelerini ayrı bir başlık altında incelemiştir. “Dolaylı Soru Tümleçleri” başlığı altında incelenen konu hakkında yazar: “-DıĞI/- (y)AcAĞI ve kısmen -mAsI ile dolaylı soru tümceleri de kurulur. Ancak bunların pek azı gerçek bir soru olur” (Ersen ve Onası: 2015, 305) diyerek dolaylı anlatım - soru cümlelerini “Soru Sözcükleriyle Kurulanlar” ve “-(y)Ip -mAdIĞI/-mAmAsI/-mAyIş ile Kurulanlar” şeklinde iki başlık altında incelemiştir.

Eserde dolaysız anlatımın dolaylı anlatıma aktarılması detaylı bir şekilde ele alınmamıştır. Aktarma cümlesi isim veya fiil cümlesi olan dolaylı anlatım ile ilgili bir örnek verilmiştir. Verilen örneklerde yanlışlar tespit edilmiştir. “Cem’in bisikleti var.” cümlesi dolaysız anlatım olarak verilmiş ve cümle “Cem bisikleti olduğunu söyledi.” şeklinde aktarılmıştır. Aktarım doğru yapılmamıştır. Aktarma cümlesi, istek veya emir cümlesi olan dolaysız anlatım ile kurulmuş cümlelerin dolaylı anlatıma aktarılmasında kullanılan ekler eserde verilmiş ve kip kaymalarına değinilmiştir. Soru cümlelerin aktarımı da eserde farklı bir başlık altında ele alınmıştır.

Yabancılar İçin Türkçe Dil Bilgisi (B2 - C1) , Hazırlayan: Doç. Dr. Gülsün Mehmet, Etkinlik Hazırlayanlar: Şeyda Yeşilyurt, Sevda Özden, Esra Kanmaz, Gazi Üniversitesi TÖMER, Ankara, 2016.

Gazi Üniversitesi tarafından hazırlanan dil bilgisi kitabında dolaysız anlatım konusu ile ilgili bir konu anlatımı yapılmamıştır. Dolaysız anlatım konusu “Doğrudan - Dolaylı Anlatım” başlığı altında incelenmiştir. “Bu tip cümlelerde cümleyi (ifadeyi) başka bir cümlelerin gramatikal parçası (nesnesi) hâline getiriyoruz” (Gazi TÖMER, 2016: 56) tanımı yapılmıştır.

Kitapta konu “Şimdiki zamanlı iç cümle, sürekli şimdiki zamanlı iç cümle, görülen geçmiş zamanlı iç cümle, öğrenilen geçmiş zamanlı iç cümle, gelecek zamanlı iç cümle, geniş-gelecek zamanlı iç cümle (olasılık anlamı), geniş zamanlı iç cümle,

gereklilik kipli iç cümle, emir kipli iç cümle, istek kipli iç cümle, isim yüklemli iç cümle, soru şeklindeki iç cümle, yeterlilik fiilli iç cümle, zamirli art cümleyi ana cümleye katmak” olmak üzere 14 başlık altında incelenmiştir. Her başlık altında dolaysız anlatımın dolaylı anlatıma aktarılmış verilmiştir.

Bu bölümden sonra “Uygulamalar - Doğrudan Dolaylı Anlatım” bölümünde alıştırmalar verilmiştir.

“Bu eserdeki uygulama örnekleri:

Uygulama 1:

Hocam “Sana güveniyorum.” dedi. _____.

Ahmet “Bugün başım çok ağrıyor.” dedi. _____.

Ablam anneme, “Şu an eve dönüyorum.” dedi. _____.

Ali “Bugün yeni bir işe başlıyorum.” dedi. _____.”

(Gazi TÖMER, 2016: 60)

Gazi Üniversitesi TÖMER tarafından hazırlanan bu eser incelediğimiz eserler içerisinde en kapsamlı çalışmayı yapmıştır.

Aktarma cümlesinde gereklilik kipi, emir kipi, istek kipi bulunan dolaysız anlatımın; aktarma cümlesi, isim cümlesi olan dolaysız anlatımın; aktarma cümlesi soru cümlesi olan dolaysız anlatımın; aktarma cümlesi yeterlilik cümlesi olan dolaysız anlatım; aktarma cümlesi zamir cümlesi olan dolaysız anlatımın; aktarma cümlesinde haber kipi bulunan dolaysız anlatımın dolaylı anlatıma aktarılmasına eserde yer verilmiştir. Eserde dolaylı anlatımda kullanılamayan sözcüklere yer verilmemiştir.

Yabancı Dilim Türkçe 4, Zeki Sözer, Hakan Yılmaz, Dilmer Yayınları

Yabancı Dilim Türkçe 4 isimli kitabın 2. ünitesinde “Dolaylı Anlatım Emir Kipi” konusu işlenmiştir ve bu konuyla ilgili bir tablo verilmiştir. Öğrencilerin konuyu pekiştirmesi için çeşitli dönüşüm alıştırmaları verilmiştir. Kitabın, 18. ünitesinde “-DİK’li Dolaylı Anlatım” konusu işlenmiştir ve bu konuyla ilgili bir tablo verilmiştir. Aktarma cümlesinde gereklilik kipi olan dolaylı anlatım ile ilgili ve aktarma cümlesinde soru cümlesi olan dolaylı anlatım ile ilgili alıştırmalar ve tablolar bulunmaktadır. Kitabın 19. ünitesinde “-EcEk’li Dolaylı Anlatım” konusu işlenmiştir. Ünite içinde “-EcEk’li Dolaylı

Anlatım” ve “-EcEk ile Dolaylı Anlatım Soru Cümleleri” ile ilgili tablo, alıştırmalar verilmiştir.

Kitapta verilen alıştırma örneklerinden bazıları şu şekildedir:

“Lütfen cümleleri örnekteki gibi dolaylı anlatıma çeviriniz.

Ayten bana “Bulaşıkları çabuk yıka.” dedi.

Ayten, bana bulaşıkları çabuk yıkamamı söyledi.

Ben size “Burada durmayın!” demedim mi? _____.

O bize “Biraz dinlenin.” diyor. _____.

Metin- Nereye gideceksin? Metin _____ dedi.

Ayla- Eve gideceğim. Ayla _____ dedi.

Metin- Otobüsle git. Metin _____ söyledi.

Ayla- Taksiyle gideceğim. Ayla _____ dedi.

Metin- Kısa yoldan git. Metin _____ söyledi.”

Ahu, bize “Dün Safranbolu’dan döndüm.” dedi. _____.

Ben “Dün akşam geç yattım.” dedim. _____.

Ali, bana “Bu işi ay sonuna kadar yetiştirmelisin.” dedi. _____.

Ben, ona “Geç kalmamamız lazım.” diyeceğim. _____.

Ben, onlara “Beni arayan oldu mu?” diye sordum. _____.

O, bana “Bu yaz bir yere gidebildin mi?” diye sordu. _____.

Annem, bana “Bu hafta kardeşin gelecek.” dedi. _____.

Ben, ona “Yarın işe erken gideceğim.” dedim. _____.

O, bana “Hasan’la konuşacak mısın?” diye sordu. _____.

Hüseyin, sekretere “Kemal beyle görüşebilir miyim?” diye sordu. _____.

Ali, bana “İstanbul Film Festivalinde yeni filmler gösterilecek.” dedi. _____.

Öğretmen, bize “Biraz sonraki konuyu iyi dinleyin.” dedi. _____.

Arkadaşım, bana “Bu akşamki lokanta çok meşhur.” dedi. _____.

Ben sana “Böyle konuşma!” demedim mi? _____.”

Kitapta “-DİK’li Dolaylı Anlatım” konusu başlığı altında verilen tabloda sadece aktarma cümlesi fiil cümlesi olan ifadelerle dair bir tablo verilmiştir. Aktarma cümlesi isim cümlesi olan ifadelerle ilgili örnekler mevcuttur. Fakat eserde aktarma cümlesi isim cümlesi olan dolaysız anlatımın dolaylı anlatıma aktarılmasında uygulanması gereken kurallar gösterilmemiştir. Yabancı Dilim 4 isimli kitap bir alıştırma kitabı niteliğinde olup konunun anlatımından çok öğrencinin konuyu pekiştirmesine yardımcı olmaktadır.

İncelemiş olduğumuz yabancı dil olarak Türkçe dil bilgisi eserleri, öğrencinin direkt ulaşabileceği kaynaklar olma vasfı dışındadır. Genellikle öğretmenler, okutmanlar, öğreticiler tarafından kullanılan bu yardımcı kaynaklar öğretici tarafından öğrenciye aktarılır. Fakat şimdi inceleyeceğimiz eserler öğrencinin TÖMER’lerde direkt karşılaştığı, anlatılan konuyu kavramaya çalıştığı eserlerdir.

2.4. YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA DOLAYLI ve DOLAYSIZ ANLATIM

Çalışmamızın bu kısmında TÖMER’lerde şu an kullanılan yabancı dil olarak Türkçe öğretim setlerinde dört tanesini belirledik. Bu öğretim setlerinde yer alan kitaplardaki, dolaylı ve dolaysız anlatım konusunun kullanımı, yapısı ve özellikleri hakkında bilgi sahibi olmayı amaçladık.

2.4.1. YUNUS EMRE YABANCILAR İÇİN TÜRKÇE ÖĞRETİM SETİ DERS KİTAPLARINDA DOLAYLI ve DOLAYSIZ ANLATIMIN DÜZEYLERE GÖRE ÖĞRETİMİ

Yedi İklim Türkçe Ders Kitapları’nda, dolaysız anlatım konusu ile ilgili bir dil bilgisi anlatımıyla karşılaşmıyoruz. “Diye” edatı ile kurulan dolaysız anlatım ifadeleri ilgili eserde bir etkinlik örneği bulunmaktadır.

Dolaylı anlatım konusu ile ilgili olarak, temel seviye (A2) ve orta seviyede (B2) bu konu ile ilgili örnekler ve etkinlikler bulunmaktadır.

Yunus Emre Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti

Set, Yunus Emre Enstitüsü tarafından Diller İçin Avrupa Ortak Çerçeve Metni’ndeki düzeyler ve temel yaşam alanları dikkate alınarak hazırlanmıştır. Ders kitapları, çalışma kitapları, öğretmen kılavuz kitapları, dinleme kitapçıkları ve ses CD’lerinden oluşur. Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti Ders kitapları toplam 12 kitaptan oluşmaktadır. 6 ders kitabı, 6 çalışma kitabı vardır. Set A1 - A2 temel düzey, B1 - B2 orta düzey, C1 - C2 ileri düzey olarak ayrılmıştır. Dil bilgisi anlatımları temel ve orta düzeyde

yapılmış, ileri düzeyde öğrencilerin okuma parçaları, dinleme metinleri, yazma çalışmaları ile öğrendikleri dil bilgisi konusunu pekiştirmesi amaçlanmıştır. Her kitap 8 üniteden oluşmaktadır. 8. ünite bütün kitaplarda genel tekrar ünitesi olarak işlenmiş, öğrencilerin önceki ünitelerde öğrendiği dil bilgisi kuralları ve kelimeler bu üniteye pekiştirilmiştir. Ünitelerin son sayfalarında kültür aktarımı için kısa okuma parçaları bulunmaktadır. Her ders kitabının sonunda kitabın ait olduğu seviyeye uygun olarak kelime listeleri verilmiştir. Ders kitaplarında doğrudan dil bilgisi anlatımı yapılmamış, öğrenciye örnek cümle ve alıştırmalar sunulmuştur.

Yunus Emre Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti, yurt dışındaki Yunus Emre Enstitüsü Kültür Merkezlerinde, anlaşmalı Türkoloji Bölümlerinde ve yurt içindeki Türkçe Öğretim Merkezlerinde kullanılmaktadır.

Yedi İklim Türkçe Ders Kitabı Seviye A1

Yunus Emre Enstitüsü tarafından hazırlanan Türkçe Öğretim Seti A1 kitabında dolaysız ve dolaylı anlatım konusu ile ilgili bir anlatım yapılmamıştır. A1 kitabında dolaylı anlatım örneği görülmemektedir.

Dolaysız anlatım örnekleri yoğun olmamakla birlikte 4, 5, 7, 8. ünitelerde mevcuttur.

“Öğrencim Ali” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Ünite 5, Sayfa 99

Ona, “Bayramda gelecek misin?” dedi.

Babam, “Fabrikada çok iş var, bayrama belki gelmem.” dedi.

“Haydi, arkadaşlarınla oyna. Bayrama daha çok var.” dedim.

“Büyükada’da Hafta Sonu” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Ünite 8, Sayfa 156

Yemekte “Yarın sizi Büyükada’ya götüreceğim.” dedi.

Yedi İklim Türkçe Ders Kitabı Seviye A2

Yunus Emre Enstitüsü tarafından hazırlanan Türkçe Öğretim Seti A2 kitabında aktarma cümlesi emir cümlesi olan dolaysız anlatım cümle örnekleri ve alıştırmalar verilmiştir.

6. ünite, sayfa 114’te “Anneme Mektup” isimli okuma metninde “Babama beni merak etmemesini söyle.” cümle örneğini görmekteyiz.

Dolaysız anlatım ile ilgili olarak ise “diye” edatı ile oluşturulan dolaysız anlatım örnekleri ve alıştıırma örnekleri verilmiştir.

Kitapta dolaysız cümle örnekleri 1, 2, 5, 6, 7. ünitelerde mevcuttur.

“Kızarmış Ekmek Kokusu” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Ünite 6, Sayfa 120

Sedat, “Daha güzel bir haber olamaz.” dedi.

Sedat’ın annesi, “Bugün çok yemek yedim, kilo alacağım.” dedi.

Babası, “Birkaç yıl önce çok zayıftın, bence şimdi daha iyisin.” dedi.

Anneannesi, “Sağlığımıza dikkat edelim.” dedi.

Dedesi, “Ben yoruldum ve gidip uyuyacağım, gelecek Pazar biz de sizi akşam yemeğine davet ediyoruz.” dedi.

“Hafta Sonu Ziyareti” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Ünite 7, Sayfa 145

Yemeği yedikten sonra babam, ağabeyimi ve beni yanına çağırıp bize, “Ne dersiniz çocuklar, yarın hayvanat bahçesine gidelim mi? diye sordu.

Yedi İklim Türkçe Ders Kitabı Seviye A2’de konu anlatımı şu şekilde yapılmıştır:

“4. Örnekleri inceleyelim, yeniden yazalım.

Annesi, Oğuz’a “Yemeğini bitir.” dedi.

Annesi, Oğuz’a yemeğini bitirmesini söyledi.

Annesi, Oğuz’dan yemeğini bitirmesini istedi.

1. Ayşe sana “Marketten ekmek almayı unutma.” dedi.

Ayşe sana marketten ekmek almayı unutmamamı söyledi.

Ayşe senden marketten ekmek almayı unutmamamı istedi.”

Aktarma cümlesinde emir kipi olan dolaysız anlatım, dolaylı anlatıma aktarılırken her zaman “söyle-” fiili kullanılmaz. Ana cümlede bulunan “kime?” sorusunun cevabı olan dolaylı tümlece getirilen yönelme eki -A yerine, ayrılma hali -DAn eki kullanıldığında “söyle-” fiili yerini “iste-” fiiline bırakır. İncelediğimiz eserde de bu ayırım örnekler aracılığı ile öğrenciye kavratılmaya çalışılmıştır.

Dolaysız anlatım ile ilgili olarak kitapta bulunan etkinlik örneği şu şekildedir:

 3. Tamamlayalım.

diye sevmek diye sormak diye cevap vermek diye düşünmek

diye fısıldamak

Meryem'in anneannesi Asuman Hanım, çiçekleri çok sever. Evde bir sürü çiçek yetiştiriyor. Cam güzeli, menekşe, küpe çiçeği, begonya bunlardan sadece birkaçı. Asuman Hanım çiçeklerini, "Kuzucuklarım!"

Asuman Hanım, hem çiçeklerine "Kuzucuklarım" der hem de torunu Meryem'e, Meryem, "Acaba anneannem beni mi, çiçekleri mi daha çok seviyor?

..... Bunu öğrenmek için bir gün anneannesine,

"Anneanne, beni mi, çiçeklerini mi daha çok seviyorsun?"

..... Anneannesi Meryem'e,

"Benim küçük kuzum, senin yerin ayrı çiçeklerin yeri ayrı!"

Meryem bunun üzerine, "Ama onlara da 'kuzum' diyorsun. Ben o zaman çiçekleri kıskanıyorum." der.

Anneannesi Meryem'i kucağına alır, onu sevgiyle öper sonra pembe çiçekli menekşesine bakarak Meryem'in kulağına "Onlar benim can yoldaşım, hayat arkadaşım."

Resim 1: Yedi İklim Türkçe Ders Kitabı Seviye A2 "Diye" Edatı ile Kurulan Dolaysız Anlatım Örneği

Kaynak: Yedi İklim Türkçe Ders Kitabı Seviye A2, 2016: 144

Yedi İklim Türkçe Ders Kitabı Seviye B1

Yunus Emre Enstitüsü tarafından hazırlanan Türkçe Öğretim Seti B1 seviyesi ders kitabında dolaylı ve dolaysız anlatım konusu ile ilgili bir anlatım yapılmamıştır.

Kitapta dolaysız anlatım örnekleri 1, 2, 3, 4, 6, 8. ünitelerde mevcuttur.

"Rüya İçinde Rüya" isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Ünite 6, Sayfa 111

Arkadaşlarım "Kıyafetlerin çok yakışmış." diyorlar.

Selim'e dönüp "Ne çabuk geldik?" diye soruyorum...

Yanımdan geçen bir adam arkadaşına "Beypazarı'nın havucu meşhurdur" diyor...

Kitapta dolaylı anlatım örnekleri 4, 6, 8. ünitelerde mevcuttur.

“Tahir ile Zühre” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Ünite 8, Sayfa 150

Derviş, koynundan çıkardığı bir elmayı ikiye bölüp onlara verir ve birinin kızı, diğerrinin oğlu olacağını söyler.

Büyüdükten sonra onları birbirleriyle evlendirmelerini nasihat eder.

Yedi İklim Türkçe Ders Kitabı Seviye B2

Yunus Emre Enstitüsü tarafından hazırlanan Türkçe Öğretim Seti B2 kitabında; dolaysız anlatım ilgili bir konu anlatımı yoktur.

Kitapta dolaysız anlatım örnekleri 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8. ünitelerde bulunmaktadır.

“Aslan ile Fare” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Ünite 2, Sayfa 49

Tam öldüreceği sırada fare “Ne olur beni bırak! Gün olur benim de sana bir iyiliğim dokunur.” demiş.

Fare aslana “Beni küçük görüyordun. Bak, senin canını kurtardım.” demiş.

“Kimse Beni Anlamıyor” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Ünite 3, Sayfa 66
Ahmet neyin var?” “Bir sıkıntın, derdin var mı?” diye soran yok.

Kitapta aktarma cümlesi isim ve fiil cümlesi olan dolaylı anlatımın, aktarma cümlesinde istek, emir kişi olan dolaylı anlatımın ve dolaylı anlatım soru ifadelerinin tüm kullanımları, örnek cümleler ve alıştırmalar ile verilmiştir.

3, 4, 5, 6, 7. ünitelerde dolaylı anlatım örneklerini görmekteyiz.

“Mesele Mühim” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Ünite 3, Sayfa 59

Aylin’in doktoru bebeğin cinsiyetinin belirlenmesi için biraz daha beklemek gerektiğini söylüyor.

“Sanata Adanmış Ömür” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Ünite 7, Sayfa 113
Düşünürler, bazı insanların dünyaya birtakım görevleri yerine getirmek için geldiğini söylerler.

Yedi İklim Türkçe Ders Kitabı Seviye B2’de dolaylı anlatım konusu ile ilgili etkinlikler şu şekildedir:

“2. İnceleyelim

Fakir kadın, “Bizim küçük bir altın topumuz var.” dedi.

Fakir kadın, küçük bir altın topları olduğunu söyledi.

Zengin adam karısına, “Biz çok zenginiz ama yine de mutlu değiliz.” demiş.

Zengin adam karısına, çok zengin olduklarını ama yine de mutlu olamadıkları söylemiş.

5. Örnekteki gibi tekrar yazalım.

Yazar, “Aylin ile Serkan bir yıllık evliler.” dedi.

Yazar, Aylin ve Serkan’ın bir yıllık evli olduklarını söyledi.

Serkan’ın babası, gelinine “Yemekler çok güzel!” dedi. _____.

Serkan’ın babası, “Çocuğun adı belli.” dedi. _____.

Aylin’in annesi “Benim kızım da çok hamarattır.” dedi. _____.

Serkan babasına, “Baba, bebeğin cinsiyeti henüz belli değil.” dedi. _____.”

“10. Örnekteki gibi yazalım.

Çocuk, anne ve babasına, “Bana yerli yersiz söz vermeyin.” dedi.

Çocuk, anne ve babasına kendisine yerli yersiz söz vermemelerini söyledi.

Çocuk anne ve babasından kendisine yerli yersiz söz vermemelerini istedi.”

“4. Okuyalım, yeniden yazalım.

1. Ali Dede, “Gençliğimi hiç yaşayamadım.” dedi.

Ali Dede, gençliğini hiç yaşayamadığını söyledi.

2. Yaşlı kadın, “Gençliğimde çok çalıştım, kendime hiç zaman ayırmadım.” diyor.

_____.”

“2. İnceleyelim, tamamlayalım.

Babası, Ali’ye, “Tahta çanakları ne yapacaksın?” diye sordu.

Babası, Ali’ye, tahta çanakları ne yapacağını sordu.

Anton, bize “Yaz tatilinde Türkiye’ye gidecek misin?” diye sordu.

Anton, bize yaz tatilinde Türkiye’ye gidip gitmeyeceğimizi sordu.

Selim, arkadaşına, “Mehmet sana ne verdi?” diye sordu.

Selim, arkadaşına, _____.”

“5. Örnekteki gibi tamamlayalım.

Ali, Leylâ’ya “Tiyatroya birlikte gidelim.” dedi.

Ali, Leylâ’ya tiyatroya birlikte gitmeyi teklif etti.

Mustafa, “Bugün alışverişe ben gideyim.” dedi. _____.

Öğretmen, öğrencilere “Bu problemi birlikte çözelim.” dedi. _____.”

“8. Yeniden yazalım.

Babası oğluna yolda top oynamaması gerektiğini söyledi.

Babası oğluna “Yolda top oynamamalısın.” dedi.

Ben kardeşlerime trafik polisinin olmadığı yerlerde trafik işaretlerine dikkat etmeleri gerektiğini söyledim. _____.”

Yedi İklim Türkçe Ders Kitabı Seviye C1

Yunus Emre Enstitüsü tarafından hazırlanan Türkçe Öğretim Seti C1 kitabında herhangi bir dil bilgisi konu anlatımı mevcut değildir. Bu kitapta dolaysız ve dolaylı anlatım ile ilgili bir konu anlatımı yapılmamıştır.

1, 3, 4, 6, 7, 8. ünitelerde dolaysız anlatım örnekleri mevcuttur.

“Lambada Titreyen Alev Üşüyor” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Ünite 3, Sayfa 63

“Geldiğinizde kalkamadım, sizi ayakta yolcu edeyim.” diyor.

“Cahit Arf, Bir Efsanenin Ardından” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Ünite 8, Sayfa 159

Kapıyı kaparken “Merhaba. Nasılsınız bakalım?” diyor.

5, 6, 7. ünitelerde dolaylı anlatım örnekleri mevcuttur.

“Arabanın Hangi Lastiği Patladı?” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Ünite 7, Sayfa 138

Dört üniversite öğrencisi, uyumadıkları için matematik finaline geç kalırlar ve okula gidince hocaya arabanın lastiğinin patladığını söylerler.

Hoca ilk başta inanmaz ama öğrencilerin yalvarmalarına dayanamayarak onları üç gün sonra sınav yapacağını söyler.

Yedi İklim Türkçe Ders Kitabı Seviye C2

Yunus Emre Enstitüsü tarafından hazırlanan Türkçe Öğretim Seti C2 kitabında herhangi bir dil bilgisi konu anlatımı mevcut değildir. Dolaysız ve dolaylı anlatım ile ilgili de bir konu anlatım yapılmamıştır.

1, 2, 3, 4, 5, 7. ünitelerde dolaysız anlatım örnekleri mevcuttur.

“Sağırın Hasta Ziyareti” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Ünite 5, Sayfa 94

Bir gün bu adama, “Komşun hasta olmuş.” diye haber verdiler.

Kendi kendine: “Hasta komşuma, “Nasılsın?” diye sorarım, o da bana elbette “İyiyim.” diyecektir.

Ben de “Oh, çok iyi buna sevindim.” derim.

Arkasından “Canın ne istiyor? Ne yemek istiyorsun?” diye sorarım.

O da “Şimdi bir mercimek çorbası olsa iyi olur.” der.

3, 5, 6, 7. ünitelerde dolaylı anlatım örnekleri mevcuttur.

“Sağırın Hasta Ziyareti” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Ünite 6, Sayfa 111
Herkes onun nasıl iyi bir doktor olduğunu söylüyor.

“Dünyayı düzeltmek” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Ünite 7, Sayfa 158
Tam bunları düşünürken oğlu geldi ve sinemaya ne zaman gideceklerini sordu.

2.4.2. GAZİ YABANCILAR İÇİN TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA DOLAYLI ve DOLAYSIZ ANLATIMIN DÜZEYLERE GÖRE ÖĞRETİMİ

Gazi Üniversitesi TÖMER, tarafından hazırlanan bu sette dil bilgisi anlatımı yapılmamıştır. Dolaylı ve dolaysız anlatım ile ilgili olarak da sette bir konu anlatımı görmüyoruz. Sete yardımcı kitap olarak hazırlanan “Yabancılar İçin Dil Bilgisi” isimli eserde bu konu orta seviyede (B2) işlenmiştir.

Gazi Üniversitesi Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti

Gazi Üniversitesi Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti, Gazi Üniversitesi Türkçe Öğrenim, Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÖMER) tarafından Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni’ndeki seviye ve yeterliliklere göre hazırlanmıştır.

“Öğretmen Kılavuz Kitabı”, “Ölçme ve Değerlendirme Kitabı” ve “Yabancılar için Türkçe Dil Bilgisi” isimlerinde, Türkçe öğretim setine ilave olarak yayımlanan kaynaklar mevcuttur. Yabancılar İçin Türkçe Seti, “Anlama, Konuşma, Yazma, Dinleme” becerilerini geliştirmek için tematik bir bütünlük içinde hazırlanmıştır. Gazi Üniversitesi TÖMER tarafından hazırlanan Türkçe Öğretim Seti 5 ders kitabından oluşmaktadır. Set A1 - A2 temel düzey, B1 - B2 orta düzey, C1 ileri düzey olarak ayrılmıştır. Set içerisinde ünitelerde özel bir dil bilgisi anlatımı yapılmamış, okuma, dinleme, yazma bölümlerinde öğrencinin gramer konularını pekiştirmesi amaçlanmıştır.

Yabancılar İçin Türkçe A1 (Temel Düzey)

Kitapta 6 bölüm bulunmaktadır. Temel Seviye A1 kitabında dolaysız ve dolaylı anlatım ile ilgili konu anlatımı ve etkinlik bulunmamaktadır.

5 ve 6. bölümde dolaysız anlatım örnekleri mevcuttur.

“Kapadokya Yolu” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Bölüm 5, Sayfa 90
Ben haritaya baktım ve ona ara sıra “Şimdi sağa dönüyoruz.”, “Kavşaktan sola dön.” vs. dedim.
Eşime döndüm ve “İyi ki buradayız.” dedim.

Yabancılar İçin Türkçe A2 (Temel Düzey)

Kitapta 5 bölüm bulunmaktadır. Temel Seviye A2 kitabında dolaysız ve dolaylı anlatım ile ilgili konu anlatımı ve etkinlik bulunmamaktadır.

2, 3, 4, 5. bölümlerde dolaysız anlatım örnekleri mevcuttur.

“Konuşma Metni A Bölümü” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Bölüm 4, Sayfa 64

Fakat firma görevlileri: “Yapabileceğimiz bir şey yok.” dedi.

“E-posta Hesabım” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Bölüm 4, Sayfa 66

Hasret, okulun e-posta sitesine üye olduktan sonra kendi kendine “Bu iş hem eğlenceli hem de çok kolaymış.” dedi

Yabancılar İçin Türkçe B1 (Orta Düzey)

Kitapta 5 bölüm bulunmaktadır. Orta Seviye B1 kitabında dolaysız ve dolaylı anlatım ile ilgili konu anlatımı ve etkinlik bulunmamaktadır.

1, 3, 4, 5. bölümlerde dolaysız anlatım örnekleri mevcuttur.

“Tuz Masalı” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Bölüm 5, Sayfa 82

Biraz yutkunduktan sonra: “Babacığım, ben sizi tuz kadar seviyorum.” demiş.

“Narkissos ya da Nergis” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Bölüm 5, Sayfa 86

Narkissos, peşinde bir gölge gibi dolaşan Ekho’yu en sonunda hisseder ve “Orada kim var?” diye bağırır.

2, 3, 5. bölümlerde dolaylı anlatım örnekleri mevcuttur.

“Stresle Baş Etmenin Yolları” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Bölüm 2, Sayfa 22

Kendisini kurtaranlara onu nasıl bulduklarını sorar.

Yabancılar İçin Türkçe B2 (Orta Düzey)

Kitapta 5 bölüm bulunmaktadır. Orta Seviye B2 kitabında dolaysız ve dolaylı anlatım ile ilgili konu anlatımı ve etkinlik bulunmamaktadır.

4. bölüm sayfa 70’te “Eskici” isimli okuma metninde ‘Eskici şaşkınlıkla Hasan’a baktı ve: “Sen Türk müsün?” dedi.’ dolaysız anlatım örneği mevcuttur.

1 ve 5. bölümlerde dolaylı anlatım örnekleri mevcuttur.

“Üstün Zekâlılar Eğitimi” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Bölüm 1, Sayfa 36

Bu örnekten hareketle üstün zekâlı çocukların özel bir eğitimden geçirilme serüveninin çok da yeni olmadığını söyleyebiliriz.

Yabancılar İçin Türkçe C1 (İleri Düzey)

Kitapta 5 bölüm bulunmaktadır. Orta Seviye C1 kitabında dolaysız ve dolaylı anlatım ile ilgili konu anlatımı ve etkinlik bulunmamaktadır.

1, 3, 4, 5. bölümlerde dolaysız anlatım örnekleri mevcuttur.

“Karşı Cinsi Anlama Kılavuzu” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Bölüm 3, Sayfa 58

Öylesine dinledi beni: “Bakarız, hele bir hafta sonu gelsin.” dedi.

“Bende bir değişiklik var mı?” dedim, “Her zamanki gibi güzelsin.” dedi.

1, 2, 3, 4, 5. bölümlerde dolaylı anlatım örnekleri mevcuttur.

“Gel Zaman Git Zaman” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Bölüm 1, Sayfa 8

Bu açıdan bakıldığında zamanın evrensel ve sembolik bir yapıya sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Einstein bu konuyla ilgili, geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki ayrımın sadece bir yanılsamadan ibaret olduğunu söyler.

2.4.3. YENİ HİTİT YABANCILAR İÇİN TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA DOLAYLI ve DOLAYSIZ CÜMLELERİN DÜZEYLERE GÖRE ÖĞRETİMİ

Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti Ders Kitaplarında, dolaysız ve dolaylı anlatım ile ilgili olarak, temel seviye (A1-A2) ve orta seviyede (B1) konu anlatım tablosu, örnekler ve etkinlikler bulunmaktadır.

Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti

Ankara Üniversitesi TÖMER tarafından hazırlanan Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti; temel seviye, orta seviye ve yüksek seviye olarak üç düzeye ayrılmıştır. Temel seviye A1 - A2, orta seviye B1, yüksek seviye B2 - C1 şeklindedir. Her seviye için bir ders kitabı ve bir çalışma kitabı vardır. Ders kitaplarının yanında, kitaplarda bulunan dinleme metinlerinin ses kayıtlarının bulunduğu CD bulunmaktadır.

Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti, Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni'ndeki seviye ve yeterliliklere göre hazırlanmıştır. Kitaplar 12 üniteden oluşur ve her ünite 3 bölüm bulunmaktadır. Ders kitabında işlenen konular çalışma kitabıyla takviye edilmiştir. Her ünite dil bilgisi konuları tablo şeklinde verilmiştir. Kitapta, karşılıklı konuşma ve dil bilgisi desteği bölümü vardır. Bu bölümlerle kullanıcıların öğrendiklerini pekiştirmelerine destek olunmuştur.

Yeni Hitit I Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı A1-A2

Yeni Hitit temel seviye ders kitabında dolaysız anlatım ilgili bir konu anlatımı bulunmamaktadır.

Kitapta dolaysız anlatım örnekleri 6, 7, 8, 9, 10, 12. ünitelerde mevcuttur.

“Trafik Kazası” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Ünite 6, Bölüm 2, Sayfa 72
Arkadaki arabanın sahibi yanıma geldi ve bana “Siz suçlusunuz hanımefendi, çünkü aniden durdunuz.” dedi.

Yeni Hitit temel seviye ders kitabının 125. sayfasında aktarma cümlesinde emir kipi olan dolaysız anlatımla ilgili bir tablo verilmiş ve konu ile ilgili bir etkinlik yapılmıştır. Öğrencilerden verilen dolaysız anlatım ifadelerinin dolaylı anlatıma aktarılması istenmiştir.

Yeni Hitit I Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı A1 - A2 seviyesinde aktarma cümlesinde emir kipi bulunan dolaylı anlatım ile ilgili verilen etkinlik örneklerinin bir kısmı şu şekildedir:

“20 Tümce yazalım

1. Trafik polisi çocuklara, “Trafik kurallarına mutlaka uyun” diyor.

Trafik polisi çocuklara trafik kurallarına mutlaka uymalarını söylüyor. / Trafik polisi çocuklardan trafik kurallarına mutlaka uymalarını istiyor.

2. Uzmanlar “Günde 2 saatten çok TV izlemeyin.” diyor. _____.

3. Biz ona “Sakin eve geç kalma.” dedik. _____.”

Yeni Hitit I Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı B1

Yeni Hitit orta seviye ders kitabında dolaysız anlatım ile ilgili bir konu anlatımı bulunmamaktadır.

1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 10, 12. ünitelerde dolaysız anlatım örnekleri mevcuttur.

“Ne Yapmam Gerek” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Ünite 1, Bölüm 2, Sayfa 13

Bazen kızıp “Ben de onlarla ilgilenmeyeyim.” diyorum ama bu şekilde çalışmakta çok sıkıcı.

“Pazartesi Sendromu” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Ünite 1, Bölüm 2, Sayfa 10

Gözümü açtım; “İstifa etmem lazım!” dedim.

Yeni Hitit orta seviye ders kitabında dolaylı anlatım ilgili çeşitli ünitelerde tablolar verilmiştir ve tabloların altında konu ile ilgili etkinlikler sunulmuştur. Aktarma cümlesinde haber kipi, tasarlama kipi olan dolaylı anlatımın, aktarma cümlesi isim cümlesi olan dolaylı anlatımın, aktarma cümlesi soru cümlesi olan dolaylı anlatımın konu anlatımı orta seviye B1 kuru ders kitabında mevcuttur.

1, 5, 10, 11. ünitelerde dolaylı anlatım örnekleri mevcuttur.

“Bir Okul Anısı” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Ünite 5, Bölüm 1, Sayfa 57

Erkin üzülmemizi bu sorunu çözebileceğimizi söyledi.

Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı B1 seviyesinde etkinliklerde verilen dolaylı anlatım örneklerinin bir kısmı şu şekildedir:

“8 Yeniden yazalım

1. Ayşe bana “Kara kedinin uğursuz olduğuna inanıyor musun?” diye sordu. Ayşe bana kara kedinin uğursun olduğuna inanıp inanmadığımı sordu.

2. Ben, size “Yarınki toplantıya katılacak mısınız?” diye soruyorum. _____.

9 Yeniden yazalım

1. Manava bir kilo elmanın ne kadar olduğunu sordum.

Manava “Bir kilo elma ne kadar?” diye sordum.

2. Onlara nereden geldiklerini sordum. _____.”

Yeni Hitit I Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı B2-C1

Yeni Hitit yüksek seviye ders kitabında dolaysız ve dolaylı anlatım ile ilgili bir dil bilgisi anlatımı yapılmamıştır.

1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10. ünite de dolaysız anlatım örnekleri mevcuttur.

“Büyüme mi? Yaşlanmak mı?” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Ünite 2, Bölüm 3, Sayfa 26

Onun gibiler, sanırım bir kez bile “Ben artık yaşlandım.” demiyorlar.

Diyorum ki: “Yaş, yaşta değil başta dır.”

2, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12. ünitelerde dolaylı anlatım örnekleri mevcuttur.

“Paralel Evrenler” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Ünite 12, Bölüm 1, Sayfa 140

Biz diğ er evrenleri göremiyoruz ancak Hawking teorisinde, paralel evren nerede olanların bizim korkularımızı, becerilerimizi ve ö zlemlerimizi etkileyebileceğini ileri sürüyor. Ancak formül tamamlandığında da bu noktanın insan aklının tamam zaferi olacağını savunuyor.

2.4.4. İSTANBUL YABANCILAR İÇİN TÜRKÇE ÖĞRETİM SETİ DERS KİTAPLARINDA DOLAYLI ve DOLAYSIZ CÜMLELERİN DÜZEYLERE GÖRE ÖĞRETİMİ

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti Ders Kitaplarında, dolaysız anlatım ile ilgili olarak, temel seviye (A2); dolaylı anlatım ise orta seviyede (B1 - B2) konu anlatım tablosu, örnekler ve etkinlikler şeklinde bulunmaktadır.

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti

İstanbul Üniversitesi TÖMER okutmanları tarafından iletişim ve öğrenci odaklı yaklaşım esas alınarak hazırlanan bu set Avrupa Konseyi’nin Ortak Avrupa Çerçevesi (Common European Framework) kılavuzu ölçütlerine uygundur. Ders kitapları, çalışma kitapları, dinleme CD’lerinden oluşur. İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti 10 kitaptan oluşmaktadır. 5 ders kitabı, 5 çalışma kitabı vardır. Set A1 - A2 temel düzey, B1 - B2 orta düzey, C1 - C1+ ileri düzey olarak ayrılmıştır. Temel ve orta düzey ders

kitaplarında 6 ünite bulunmaktadır. İleri düzey C1 - C1+ kitabında 12 ünite bulunmaktadır. Ünitelerde dil bilgisi konuları tablo şeklinde verilmiş ve dil bilgisi konusunun İngilizce açıklamaları yapılmıştır. Öğrencilerin dil düzeylerine, ünitenin konusuna, öğretilecek dil bilgisi konusuna uygun okuma metinleri, dinleme metinleri verilmiştir. Kitapta ünite konusuna uygun olarak konuşma ve yazma becerisini geliştirmek için konuşma ve yazma konuları verilmiştir. Ders kitaplarının ünite sonlarında ünite kullanımları kelime listeleri ve değerlendirme soruları verilmiştir.

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı A1

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti A1 ders kitabında dolaysız ve dolaylı anlatım ile ilgili bir anlatım yapılmamıştır.

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı A2

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı A2 ders kitabı dolaysız anlatım konusu anlatılmış ve konu ile ilgili cümle örnekleri verilmiştir.

4 ve 5. ünite dolaysız anlatım örnekleri mevcuttur.

“Rüya” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Ünite 4, Sayfa 55

Nasreddin Hoca “Yüzüncü altını niye vermiyorsun, haydi yüzüncü altını da ver.” dedi.

Nasreddin Hoca tekrar yattı, gözlerini sıkı sıkı kapadı ve “Tamam doksan dokuz olsun!” dedi.

Dolaylı anlatım ile ilgili konu anlatımı yapılmamış ve konu ile ilgili örnek verilmemiştir.

Dolaysız anlatım konu anlatımı şu şekildedir:

“Dil Bilgisi

Doğrudan Anlatım (Direct Speech)

Genellikle doğrudan anlatımla kullanılan “diye”, bağımsız iki söz grubunu birbirine bağlar.

“Diye” is generally used in direct speech to connect two different utterances.

Örnek:

Martin, Susanna’ya “Yarın sınav var mı?” diye sordu?

Susanna, Martin’e “Hayır, yarın sınav yok. Gelecek hafta sınav olacak.” diye cevap verdi.”

4 Aşağıdaki boşlukları örneklerdeki gibi dolduralım.

diye sormuş diye düşünmüş diye cevap vermiş
diye düşünmüş diye düşünmüş

Bir gün küçük bir keçi sürüsünden ayrılmış ve otlamak için başka bir yere gitmiş. Kurt da zavallı hayvanı hemen görmüş ve "İşte ağzıma layık bir lokma. Yaşasın!" Küçük keçi, kurdu görmüş ve kaçmak istemiş fakat kurt onu yakalamış.

Kurt, küçük keçiye "Son bir isteğin var mı?" Küçük keçi "Bana biraz kaval çal da neşeleneyim, mutlu öleyim." Kurt, "Zavallının son isteği bu bir kaval bulayım da çalayım." Bir kaval bulmuş ve çalmaya başlamış. Kurt çalmış, küçük keçi oynamış.

Bu sırada uzaktaki köpekler kavalın sesini duymuşlar. Koşa koşa kurdun yanına gelmişler ve kurdu kovalamışlar. Kurt keçinin oyununu anlamış ve "Keçi beni kandırdı."

Resim 2 "İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı A2 Ders Kitabı Dolaysız Anlatım Etkinliği"

Kaynak: İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı A2, 2013: 61

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı B1

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti orta seviye B1 ders kitabında dolaysız anlatım ile ilgili bir konu anlatımı yapılmamıştır.

2, 3, 6. ünitelerde dolaysız anlatım örnekleri verilmiştir.

"Yoğurdun Steve Jobs'u" isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Ünite 2, Sayfa 29
"Burada hiç güzel peynir yok, bizimkileri getirip saat." dedi.

Ben ilk toplantımızda arkadaşlarıma "Biz gıda firması olabiliriz ama stratejilerimizi teknoloji firması gibi geliştirmeliyiz. Basit ürün, yenilikçi ürün ve şaşırtıcı pazarlama yöntemlerimiz olmalı." dedim.

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti orta seviye B1 ders kitabında aktarma cümlesinde emir kipi olan dolaylı anlatım ile ilgili konu anlatım tablosu, örnekler ve etkinlikler bulunmaktadır. İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı B1 ders kitabında konu anlatımı şu şekildedir:

"Dil Bilgisi

Emir Kipinde Dolaylı Anlatım

Dolaylı anlatım bir kişinin söylediği sözleri başkasına aktarmaktır. Emir kipi ile kurulan cümleler adlaştırma ek, (-ma) kullanılarak dolaylı aktarıma çevrilir. Bu ek ile yapılan dolaylı anlatımlarda söyle-, iste-, rica et-, emret- fiilleri kullanılabilir.

Reported speech is used to communicate what someone else said. The sentences in the form of imperative are transferred into reported speech by using suffix -ma, in the reported speech produced by this suffix the verbs söyle-, iste-, rica et-, emret- can be used.

fiil + ma + iyelik eki + belirtme eki

Not: Bu ek ile yapılan dolaylı anlatımlarda lütfen, sakın, haydi gibi kelimeler kullanılmaz.

In the reported speech with this suffix, the words such as “lütfen, sakın, haydi” are not used.

rnek:

Arkadaşım bana “Haydi abuk ol!” dedi.

Arkadaşım bana çabuk olmamı söyledi.

rnek:

Annem bana “Odanı topla.” dedi.

Annem bana odamı toplamamı söyledi.”

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı B2

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı B2 ders kitabında dolaysız anlatım ile ilgili bir konu anlatımı mevcut değildir.

1, 2, ve 4. nitelerde dolaysız anlatım örnekleri verilmiştir.

“Turizmde ek-Yat Yöntemi” isimli okuma metninde şu örnek cmler mevcuttur: nite 1, Sayfa 13

Onlara “Yarın akşam Polonyalı bir çift evimde misafir olacak, ertesı gün de alman bir çift gelecek. Ama ben onları hiç tanımıyorum.” dedim.

Eminim, şimdi siz de “Nedir bu ek-yat turizmi?” diye düşünüyorsunuz.

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı B2 ders kitabında aktarma cümlesi fiil cümlesi olan dolaylı anlatım ve aktarma cümlesi isim cümlesi olan dolaylı anlatımın konu anlatımı yapılmıştır.

Kitabın 5. nitesi, 82.sayfasında “İlginç İcatlar” isimli okuma parçasında dolaylı anlatım örnekleri şu şekildedir:

Özel bir ışıkla artık damarların nerede olduğunu görebilmenin artık mümkün olduğunu açıkladı.

Bu sistemin yirmi beş ayrı parmak izi için hafızası olduğu ve yanılığ ihtimalinin ise milyonda bir olduğu söyleniyor.

Aktarma cümlesi fiil cümlesi olan dolaylı anlatımın İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı B2’de yapılan konu anlatımı ve etkinliği şu şekildedir:

“Fiil Cmlerinde Dolaylı Anlatım (Reported (Indirect) Speech)

Başkasına ait biz sözü, diğer kişilere aktarırken sözü aktaran kişinin, bu sözü kendi cümlesiyle anlatmasıdır.

Fiil+ (y)AcAk + iyelik eki + belirtme durum eki

Fiil + DIK + iyelik eki + durum eki

rnek:

Seda, bana “Geçen yıl Pamukkale’ye gittim.” dedi.

Seda bana geçen yıl Pamukkale’ye gittiğini söyledi.

Arkadaşım, bana “Okullar ne zaman kapanacak?” diye sordu.

Arkadaşım, bana okulların ne zaman kapanacağını sordu.”

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı B2’de aktarma cümlesi soru cümlesi olan dolaylı anlatım ile ilgili yapılan konu anlatımı ve etkinliği şu şekildedir:

“Dil Bilgisi

Soru Cümlelerinde Dolaylı Anlatım (Reported Speech in Interrogative Sentences)

Fiil + (y)Ip fiil + mA + Dik + iyelik eki + belirtme durum eki

Örnek:

Annem, bana “Okula gittin mi?” diye sordu.

Annem, bana okula gidip gitmediğimi sordu.

Polis, şoföre “Alkol içtiniz mi?” diye sordu.

Polis, şoföre alkol içip içmediğini sordu.”

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı B2’de aktarma cümlesi isim cümlesi olan dolaylı anlatım ile ilgili yapılan konu anlatımı ve etkinliği şu şekildedir:

“Dil Bilgisi

İsim Cümlelerinde Dolaylı Anlatım (Reported Speech in Noun Clauses)

İsim + ol + Dik + iyelik eki + belirtme durum eki

Örnek:

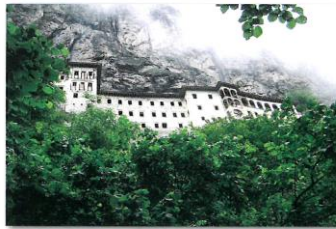
Annem, bana “Evde misafirler var.” dedi.

Annem, bana evde misafirlerin olduğunu söyledi.

Cem, Hakan’a “Bende para yok, sende var mı?” diye sordu.

Cem, Hakan’a kendisinde para olmadığını söyledi ve Hakan’da para olup olmadığını sordu.”

6 Metindeki boşlukları dolduralım.

Annemle ben çok iyi anlaşırız. Anne kız gibi değil de daha çok bir arkadaş gibiyiz. Sıkıntılarımızı ve sevinçlerimizi paylaşıyoruz. Beraber alışverişe çıkar, eğleniriz.

Geçen hafta annemden, okul gezisine katılmak için izin istedim. Annem bana her zaman çok güvenir ama tavsiyelerde bulunmadan beni hiçbir yere göndermez. Anneme Trabzon’a gitmek iste..... söyledim. Geçen yılki okul gezisinde arkadaşlarım oraya gitmişler ve oranın çok güzel bir yer ol..... söylediler. Ben de merak ettiğim için Trabzon gezisine katılmak istedim. Trabzon’un Uzungöl diye turistik bir köyü ol....., oraya gidenlerin gö-

lün çevresini gez..... ve orada alabalık ye..... internetten okudum. Sümela Manastırı’nın dağın yamacında olduğunu da öğrendim. 2 gün sonra Trabzon’a gitmek için yola çıkacağız. Anneme onu çok öz..... söyledim. Beni merak et..... ve 3 gün sonra görüş..... söyledim. Annem de bana kendime dikkat et..... ve oraya gidince onu ara..... ve beni çok sev..... söyledi.

Resim 3 İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı B2 Ders Kitabı Dolaylı Anlatım Etkinliği

Kaynak: İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı B2, 2014: 85

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı B2’de dolaylı anlatım ile ilgili yapılan etkinliklerin bir kısmı şekildedir:

“Dün akşam çok yorgundum. Sabahtan akşama kadar iş yerinde çok çalıştım. İşten sonra eve geldim. Evde kimse yoktu. Hemen annemi aradım. Anneme, “Neredesin? Saat kaçta geleceksin? Gelirken ekmek alır mısın?” diye sordum. Annem, bana “Bir saat sonra geleceğim. Şimdi arkadaşımıydım. Başka bir şey istiyor musun?” diye sordu. Bir saat sonra annem geldi. Yiyecek bir şeyler hazırladım. Yemek yerken sohbet ettik.”

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı C1 / C1+

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti C1 ders kitabında dolaysız ve dolaylı anlatım ile ilgili bir dil bilgisi anlatımı yapılmamıştır.

1, 2, 3, 4, 5 ve 9. ünitelerde dolaysız anlatım örneklerine yer verilmiştir.

“Aşkın Sırri” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Ünite 2, Sayfa 41

“Ben boşanmak istiyorum.” dedim.

O an oğlumuzda geldi ve “Baba, annemi taşıman lazım.” dedi.

“Üzgünüm Jane ama ben artık boşanmak istemiyorum.” dedim.

1, 2, 4, 5, 8, 11, 12. ünitelerde dolaylı anlatım örneklerine yer verilmiştir.

“Geçmişten Bir Sayfa: Anılar” isimli okuma metninde şu örnek cümleler mevcuttur: Ünite 1, Sayfa 21

Salonda çok gürültülü yaptığımızdan olsa gerek, biz çocuklara pastalarımızı mutfakta yememizi söylemişti.

İncelenen eserlerde dolaysız ve dolaylı anlatım ile ilgili çeşitli dil bilgisi anlatımları, etkinlikler, örnek cümleleri incelenmiştir. İncelenen bu eserlerin her birinde eksikler olduğunu düşünülmüştür. İncelenen eserlerin bazılarında konu anlatımı ile ilgili eksikler, bazılarında örnek cümle eksiklikleri olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda çalışmanın üçüncü bölümünde dolaysız ve dolaylı anlatım ifadeleri tasnif edilerek cümle örnekleriyle pekiştirip konu kapsamlı bir şekilde derlenmeye çalışılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

3.1. DOLAYSIZ ve DOLAYLI ANLATIM

Bir kişi tarafından söylenen sözü aktarmak için kullanabileceğimiz iki yol bulunmaktadır. Bu yollardan birini dolaysız anlatım diğeri ise dolaylı anlatım içinde değerlendirmemiz mümkündür.

“Doğrudan ve dolaylı anlatım arasındaki temel anlam farkı, birinin söylediklerini aktarmak için doğrudan anlatım kullandığı zaman, kişinin sözcükleri harfi harfine yazdığı, buna karşın dolaylı anlatımda kişinin kendi sözleriyle söylenenleri ifade ettiği söylenebilir” (Leech-Short, 2007: 255).¹

Araştırmacılar dolaysız ve dolaylı anlatım için farklı terimler kullanılmıştır.

Gülnehal Gülmez (1988), Zeynep Korkmaz (1992), Seyitnazar Ärnazarov (1996), Berke Vardar (1998), Hatice Arslantaş (2002), Mehmet Özmen (2016): Dolaysız anlatım, dolaylı anlatım terimlerini kullanırken, Ünsal Özünlü (2001): Dolaysız aktarım ve dolaylı aktarım terimlerini; Voloşinov (2001): Dolaysız söylem, dolaylı söylem, Tzvetan Todorov (2001): Dolaysız üslup, dolaylı üslup terimlerini kullanmıştır. (Ärnazarov, 1996: 67-69).

Biz de bu çalışmamızda “dolaysız anlatım” ve “dolaylı anlatım” terimlerini kullanmayı tercih ettik.

3.1.1. DOLAYSIZ ANLATIM ve ÖZELLİKLERİ

Dolaysız anlatımda, sözü aktaran kişi aktardığı cümleye duygu ve düşünceleri katmaz ve söylenen sözde hiçbir değişiklik yapmadan aktarma işini gerçekleştirir. “Sözce içinde, aktarılan söylem aktaran söylemden bağımsız olarak yer alır; olduğu gibi

¹ The essential semantic difference between direct and indirect speech is that when one uses direct speech to report what someone has said one quotes the words used verbatim, whereas in indirect report one expresses what was said in one's own words.

söylendiği biçimde aktarılır” (Gülmez, 1988: 10). “Sözün dolaysız olarak iletilildiği yapılarda ifadeyi aktaran kişi, orijinal söz dizimi ve kelime yapısını orijinaline sadık kalarak korumak ister”² (Leech-Short, 2007: 257). “Bu aktarım türü aktarılan sözleri, ‘dondurarak, nesnelleştirerek, uzakta tutarak’ aktarır” (Gülmez, 2003: 170).

Dolaysız anlatım için kullanılan terimlerden biri de doğrudan anlatım terimidir.

“Bu tür aktarımın doğrudan sıfatıyla nitelenmesi, aktarımda hiçbir aracının bulunmadığı anlamına gelmez; çünkü gerek tırnak işareti gerekse dedi fiilinin kullanılması aktarıcının varlığını belirgin bir şekilde göstermektedir. Burada söz konusu olan şey, aktarılan sözün üzerinde aktarıcının/anlatıcının bir değişiklik yapmamasıdır. Söz, söylendiği gibi aktarılır. Bu bir bakıma söylenmiş olan sözün taklididir. Doğrudan aktarım sadece dedi fiili ile değil, bazen de diye sözcüğü ile yapılır” (Akşehirli, 2011: 144).

Ahmet Kocaman, Kamile İmer, A. Sumru Özsoy’un hazırladıkları Dilbilim Sözlüğünde bu konu, dolaysız anlatım ve dolaylı anlatım olmak üzere iki maddede konu kısaca ifade edilmiştir.

“Dolaysız anlatım: Bir konuşurun sözlerini hiç değiştirmeden olduğu gibi başkasına aktarma; örn. Çocuk dedi ki ‘Sınavdan çok korkuyorum’

Dolaylı anlatım: Bir konuşurun sözlerini olduğu gibi değil de kişi, zaman vb. değişiklikleri yaparak aktarma; örn. ‘Ali yarın geliyorum’ dedi yerine ‘Ali yarın geleceğini söyledi.’ ” (Özsoy, 2011: 100).

Metinlerdeki dolaysız anlatım ifadelerini yani doğrudan kullanılan ifadeleri bulmak oldukça kolaydır. Çünkü dolaysız anlatımda kullanılan noktalama işaretleri bu yapıların daha hızlı fark edilmesine yardımcı olmaktadır.

Dolaysız anlatımda, sözü aktaran kişi her zaman bir başkasının sözünü aktarmaz. Bazen kendi sözlerini de aktarabilir. - “Elif’le kahve içtim.” dedim. - örneğinde gördüğümüz gibi. Bazense sözü aktaran kişi, sözünü bir başkasına aktarmaz. - Kendi kendime “Artık ders çalışmanın vakti geldi.” dedim. - örneğinde gördüğümüz gibi.

Dolaysız anlatımda tırnak işareti ve iki nokta sıklıkla kullanılan noktalama işaretlerindendir. Aktarılan cümle tırnak içine alınır ve sonrasında “de-” fiili çekimlenerek temel cümlenin yüklemi haline gelir ve cümle kurulur. Dolaysız anlatım sadece bu şekilde kurulmamaktadır, farklı yapılardaki dolaysız anlatım çeşitlerini göreceğiz.

² The direct version the reporter claims to be faithfully producing the original speaker’s syntactic and lexical structure.

Dolaysız anlatım veya farklı bir tabirle doğrudan anlatım konusu ile ilgili Türkiye Türkçesi dil bilgisi kitaplarında çok fazla çalışmaya rastlayamadık. Ancak dolaysız anlatım konusu cümle çeşitleri, birleşik cümle, iç içe birleşik cümle bahislerinde karşımıza çıkmaktadır.

İç içe birleşik cümle ile alakalı araştırmacıların görüşleri şu şekildedir:

Ergin: “Bir cümlemin başka bir cümlemin içine girmesi ile meydana gelen cümledir. İç içe birleşik cümlede bir cümle başka bir cümlemin unsuru veya cümle içinde bir isim unsuru durumunda bulunur: “Buraya gel dedi, bu gece gel dedi” gibi... Birleşik cümle de- fiili ile ve nakillerde çok kullanılır ve cümle unsuru şekline geçen cümle de- fiilinin nesnesi durumunda bulunur” (Ergin, 2005: 406).

Bozkurt: “Demek eylemi ile kurulmuş bir tümceyle, bu tümcenin içine girmiş başka bir durumda söylenmiş bir tümceden oluşan tümcelere iç içe tümce denir. İç içe tümcede hem “de-” eylemine dayalı ana tümce, hem de iç tümce kendi başına anlam taşır. Bağımsız birer tümce durumundadır. İç tümce ana tümcenin nesnesi konumunda neden nesnesi işlevindedir” (Bozkurt, 2010: 214).

Şimşek: “Demek, sanmak, zannetmek, saymak, istemek eylemleriyle; bu eylemlerin herhangi bir kipiyle kurulur. Bunlar içinde ise en çok “demek” eylemi kullanılır” (Şimşek, 1987: 278).

Ancak iç içe birleşik cümlelerin tamamını aktarma cümlesi olarak düşünmek mümkün değildir. “De-” eyleminin kullanıldığı her cümlemin de aktarma cümlesi olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Bu cümlelerde “de-” eylemi temel cümlemin bir ögesi görevindedir, aktarma cümlesinde bulunmaz. Muharrem Ergin tarafından iç içe birleşik cümle bahsinde verilen cümle örnekleri “Ben o gitti biliyordum, iş bitiyor sayılır, sen gitmişsin sandım” (Ergin, 2005: 406) şeklindedir. Bu cümle örnekleri iç içe birleşik cümledir fakat bu cümleler de aktarma cümlesi değildir. Dolayısıyla her iç içe birleşik cümle, dolaysız anlatım olarak değerlendirilemez.

Bu konu ile ilgili bir çalışmamız yok fakat araştırmacıların yapmış olduğu bu tanımlarından yola çıkarak dolaysız anlatımın, iç içe birleşik cümlelerin alt basamağı şeklinde değerlendirilmeye açık olduğunu söyleyebiliriz.

Dolaysız anlatım yapılırken uygulanması gereken kural şudur:

_____ (_____) : “ _____ ” _____ .
1 2 3 4 5

1. Temel cümlelerin ³ öznesi
2. Temel cümlelerin yardımcı ögesi - yardımcı öge her zaman bulunmak zorunda değildir.
3. Aktarılan cümle
4. Temel cümlelerin yardımcı ögesi - yardımcı öge her zaman bulunmak zorunda değildir.
5. Temel cümlelerin yüklemi

Dolaysız anlatımda sıklıkla kullanılan “de-” fiilinin farklı kullanım yerleri de vardır. Biz de bu çalışmamızda derlediğimiz konu başlıklarına ve cümlelerine yer vereceğiz.

3.1.1.1. Temel Cümlelerin Yüklemi “De-” Fiilinin Haber Kipi / Tasarlama Kipi Almasıyla Kurulan Dolaysız Anlatım

“De-” fiilinin haber kipi almasıyla kurulan dolaysız anlatım şu şekilde yapılmaktadır.

_____ (_____) “ _____ .” _____ + _____ + _____ .
1 2 3 4 5 6

1. Temel cümlelerin öznesi - temel cümlelerin öznesi (kelime olarak) cümlede her zaman bulunmak zorunda değildir.
2. Temel cümlelerin yardımcı ögesi - yardımcı öge cümlede her zaman bulunmak zorunda değildir.
3. Aktarılan cümle
4. 5. 6. Temel cümlelerin yüklemi (Fiil (4) + Haber Kipi / Tasarlama Kipi (5) + Şahıs Eki(6))

³ “Temel Cümle” Terimi Üzerine isimli makalesinde Özlem Erdoğan “Temel Cümle” terimi için ana cümle ifadesinin de kullanılabileceğini söylemiştir. Biz çalışmamızda temel cümlesi ifadesini kullanmayı tercih ettik.

Bu tür dolaysız anlatımda aktarılan cümle, temel cümlelerin nesne konumunda bulunmaktadır.

Ali, Ahmet'e "Dün sinemaya gittim." dedi.

Öğretmen, öğrencilerine "Ödevlerinizi yapın!" dedi.

"Ben Tanrı gibi gökte olmuş Türk Bilge Kağan." dedi ve durdu. (Sepetçioğlu, 1978: 7).

Cümle örnekleri:

"Çamaşırhanenin arkasındaki duvardan atladım." dedim. (Güntekin, 1999: 25).

Temel cümlelerin öznesi ve temel cümlelerin yardımcı ögesi cümlede kullanılmamıştır. Aktarılan cümle, temel cümlelerin belirtisiz nesnesidir.

"Niçin bu kadar şaşırdınız?" dedi, "Neden sarardınız? Pek az tanıdığınızı söylemişsiniz." (Ali, 2004: 159).

Temel cümlelerin öznesi ve temel cümlelerin yardımcı ögeleri cümlede kullanılmamıştır. Aktarılan cümle, temel cümlelerin yükleminden önce ve sonra verilmiştir. Temel cümlelerin yükleminden sonra dolaylı anlatım ifadesi bulunmaktadır.

Balçar'a "Sen, şunları al da git Balçar." dedi; "Ben hele az biraz dolaşayım... Bir yudum nefese bunca bunalmamıştım bre." (Sepetçioğlu, 1978, 141).

Temel cümlelerin öznesi cümlede bulunmazken temel cümlelerin yardımcı ögeleri cümlede kullanılmıştır. Aktarılan cümle, temel cümlelerin yükleminden önce ve sonra verilmiştir.

Feride'nin erkek kardeşi olmadığı için sen, doğrudan doğruya onun ağabeyi sayılırsın Kâmrân; kardeşine "Hoş geldin." desene! (Güntekin, 1999: 391).

Temel cümlelerin öznesi, temel cümlede kullanılmamıştır. Temel cümlelerin yardımcı ögesi cümlede mevcuttur. Aktarma cümlesi olarak verilen "Hoş geldin!" ifadesi dolaysız anlatımda bulurken dolaylı anlatıma aktarılması mümkün değildir.

Atatürk: "Karşıma geç!" dedi. (Atay, 2009: 3).

Temel cümlelerin öznesi cümlede bulunmaktadır. Aktarılan cümle emir cümlesidir.

Kendi kendine: “Ah... Ben bir alçak değilim! Hayır, ben bir alçak değilim!” dedi. (Safa, 1999: 113).

Aktarma cümlelerinde her zaman bir başkasının düşüncesi aktarılmaz. Bu cümlede aktaran kişinin kendi düşüncelerini aktarması söz konusudur. Aktarılan cümle her zaman bir başkasının ifadesi olmak zorunda değildir. Temel cümlelerin öznesi cümlede kullanılmamıştır.

Frau Heppner: “Bugün nereleri gezdiniz?” dedi. (Ali, 2004: 58).

Temel cümlelerin öznesi cümlede kullanılmıştır. Aktarma cümlesi bir soru cümlesidir.

Onlar: “Çalıkuşu, sende bir şey var!” diyecekler... (Güntekin, 1999: 36).

Maria: “Burası Berlin’in en güzel yeridir.” dedi. (Ali, 2004: 93).

Başvekil İsmet Paşa: “Bunun için yüz bin liradan fazla para veremem.” dedi. (Atay, 2009: 175).

Balçar: “Sen de biliyorsun işte...” dedi. (Sepetçioğlu, 1978: 267).

Aktarılan cümle, her zaman tek cümle olmak durumunda değildir. Aktarılan cümleyi sınırlandırmak mümkün değildir. Örneklerde aktarılan bir cümle bulunmaktadır. Aktarılan cümle, temel cümlede nesne görevindedir. Temel cümlelerin öznesi ve yüklemi de cümlede mevcuttur.

“Ben, ne o memleketi ne o insanları artık hatırlamıyorum bile!” demiş. (Güntekin, 1999: 386)

“Tanıyor musunuz?” dedim. (Ali, 2004: 158).

“İşte ben sana haber veriyorum.” dedi. (Atay, 2009: 69).

“Sabah şerifler hayrolsun babacığım!” dedi. (Safa, 1999: 53).

“Oturunuz bey baba!” dedi. (Safa, 1999: 43).

“Daha karar vermedim.” dedi. (Safa, 1999: 118).

“Mustafa Kemal’in bu ziyarette bulunacağını zannetmiyorum.” dedim. (Atay, 2009: 136).

“Gazi hazretleri sizinle Yakup Kadri Bey’in de bizimle çalışmanızı emretti.” dediler. (Atay, 2009: 140).

“Aman doktorcuğum, hiç olmazsa sen bunları söyleme.” dedi. (Atay, 2009: 152).

“Hele dur bakalım kapı açılsın!” dedi. (Sepetçioğlu, 1978: 50).

Örneklerde aktarılan bir cümle bulunmaktadır. Aktarılan cümle, temel cümlelerin nesnesi görevindedir. Temel cümlelerin öznesi cümlede kullanılmazken temel cümlelerin yüklemi cümlede mevcuttur.

Maria: “Haydi bakalım, sessiz bir yerde oturalım. Vakit daha erken!” dedi. (Ali, 2004: 104).

Doktor Nazım: “Askerlik mi? Ali İhsan Paşa ordunun başına geçsin. Planları hazırlasın. Tam kumanda vereceği zaman sen gel, onu at, koşulu arabaya bin ve İzmir’e git.” dedi. (Atay, 2009: 152).

Örneklerde aktarılan birden fazla cümle bulunmaktadır. Aktarılan cümle, ana cümlede nesne görevindedir. Ana cümlelerin öznesi ve yüklemi vardır.

Atatürk önce Bakan Celâl Bayar’a: “Rica ederim, telefona gidiniz ve kendisine demir ve çelik endüstrisinin Karabük’te kurulacağını haber veriniz.” demişti. (Atay, 2009: 85).

Afşın: “Çağrı Beyimiz beni çağırtmış; gittim, seni istemiş onu söyledi Alparslan Beyim.” dedi. (Sepetçioğlu, 1978, 212).

Örnekte aktarılan birden fazla cümle bulunmaktadır. Aktarılan cümle, temel cümlelerin nesnesi görevindedir. Temel cümlelerin öznesi, temel cümlelerin dolaylı tümleç görevindeki yardımcı ögesi ve temel cümlelerin yüklemi vardır.

“Ne yapayım? Bir Çalılıkşu'ndan ne beklenir?” derdim. (Güntekin, 1999: 23).

“Haydi, efendim işinize. Allah Allah! Belki ben, dayak yemekten hoşlanıyorum!” der. (Güntekin, 1999: 368).

“Ben de mutfağa gireyim, bunu beraber kızartırız... Sana yardım ederim, Gülter!” dedi. (Safa, 1999: 44).

“Ankara’dan arkadaşlarımız geldi, akşamı beraber geçirelim.” dedi. (Atay, 2009: 133).

“Neriman’ın benden gizlediği hareketler var, buna eminim.” dedi. (Safa, 1999: 99).

Örneklerde aktarılan birden fazla cümle bulunmaktadır. Aktarılan cümle, temel cümlelerin nesnesi görevindedir. Temel cümlelerin öznesi bulunmazken yüklemi vardır.

Rauf Bey heyecanla: “Siz reis olmalısınız.” dedi. (Atay, 2009: 78).

Örneklerde aktarılan bir cümle bulunmaktadır. Aktarılan cümle, temel cümlelerin nesnesi görevindedir. Temel cümlelerin öznesi bulunmazken ana cümlelerin zarf görevinde bir yardımcı ögesi ve yüklemi vardır.

Sesimi duyunca başını çevirdi, gülümsedi: “Nerede kaldın!” dedi. (Ali, 2004: 16).

Bir aralık içimden cız diye bir şüphe geçti: “Acaba beni birine mi benzetti.” dedim. (Ali, 2004: 74).

Artık etrafıma bakmıyordum; kendimi içimde uğursuz bir musiki gibi yükseldiğini hissettiğim düşüncelere bırakmıştım: “Ne diye bunun böyle olmasından mustaribim?” diyordum. (Tanpınar, 1995: 112).

Beni dostça karşıladı: “Siz şöyle buyurunuz, benim bitirilmesi gereken bir işim var, sonra beraber çıkarız.” dedi. (Atay, 2009: 23).

Bir gün dostlarından birine uğrayarak çay bardağı istemiş, çok güzel bir takımı beğenmiş, “Hakkı, bunları ayır, ben birini alıyorum, bu akşam tecrübe edeceğim.” demiş. (Tanpınar, 1995: 40).

Bu örneklerde sıralı cümle yapısı bulunmaktadır. Aktarılan cümleler bu örneklerde de temel cümlelerin nesnesi görevindedir. Cümlelerde temel cümlelerin öznesi bulunmazken temel cümlelerin yüklemi vardır.

“Bu kız mı?” dedim ve başımla vagonun penceresini gösterdim. (Ali, 2004: 160).

Bu örnekte bağlı cümle yapısı bulunmaktadır. Aktarılan cümleler bu örneklerde de temel cümlelerin nesnesi görevindedir.

3.1.1.2. Temel Cümledeki “De-” Fiilinin Fiilimsi Eki Almasıyla Kurulan Dolaysız Anlatım

“De-” fiilinin fiilimsi eki almasıyla kurulan dolaysız anlatım şu şekilde yapılmaktadır.

— () “.” de- + .
1 2 3 4 5 6

1. Temel cümlelerin öznesi - temel cümlelerin öznesi cümlede her zaman bulunmak zorunda değildir.

2. Temel cümlelerin yardımcı ögesi - yardımcı öge cümlede her zaman bulunmak zorunda değildir.

3. Aktarılan cümle

4. “De-” Fiili

5. Fiilimsi eki

6. Temel cümlelerin yüklemi

Bu tür dolaysız anlatımlarda aktarılan cümle, temel cümlelerin zarf tümleci veya nesnesi konumunda bulunmaktadır.

“Zengin oldum.” demekle olmaz.

“Tuğba sus!” dedikçe konuşuyor.

“Bugün geleceğim.” deyip yine gelmedi.

Vasili “Duydun hay Balçar, şimdiden yolda olman gerekmez mi?” deyince ayıldı. (Sepetçioğlu, 1978, 273).

“Neyi duydum Vasili” diyerek bön bön baktı. (Sepetçioğlu, 1978, 273).

Cümle örnekleri:

“Allah rahatlık versin, kalfacığım, ben erken yatacağım.” deyip odama çekildim. (Güntekin, 1999: 337).

Ana cümlenin öznesi ve ana cümlenin yardımcı ögesi cümlede kullanılmamıştır. Aktarılan cümle verilip “de-” eylemine zarf-fiil eki getirilerek cümle ana yükleme bağlanmıştır. Bu cümlede aktarılan cümle ana cümlenin zarf tümleci görevindedir.

Fakat bu akşam bana öyle geldi ki, bu sözlerle: “Artık yetmedi mi?” demek istiyor. (Güntekin, 1999: 121).

Ana cümlenin öznesi kullanılmamıştır. Ana cümlenin yardımcı ögesinden sonra aktarılan soru cümlesi “de-” eylemi isim-fiil ekiyle cümle ana yükleme bağlanmıştır. Bu cümlede aktarılan cümle ana cümlenin nesnesi görevindedir.

3.1.1.3. Ki’li Birleşik Cümle Yapısı ile Kurulan Dolaysız Anlatım

Ki’li birleşik cümle yapısı ile kurulan dolaysız anlatım şu şekilde yapılmaktadır.

_____ ki : “_____.”
1 2 3

1. Temel cümle

2. Ki

3. Aktarılan cümle

Ki’li birleşik cümle yapısı, temel cümle ve aktarılan cümleyi birbirine bağlar. Muharrem Ergin de “ki”li birleşik cümle yapılarının “Sözü sahibine bırakma vasıtası olarak kullanılması ve yardımcı cümleyi kendisinden önceki asıl cümleye bağlaması” görevlerine değinmiştir (Ergin, 2007: 361).

Öğretmen diyor ki: “Yarın geziye gideceğiz.”

Örnek cümleler:

Kadıncağz, tereddütle bana baktı ve dedi ki: Feride Hanım, tabii İhsan’ı tanıdınız. (Güntekin, 1999: 219).

Burada “ki” bağlacı hem cümleleri bağlamış hem de sözü sahibine bırakma vasıtası görevini üstlenmiştir.

Örneklerde aktarılan bir cümle bulunmaktadır. Aktarılan cümle, temel cümlelerin nesnesi görevindedir. Temel cümlelerin öznesi, yardımcı ögesi ve yüklemi vardır.

Genç, yaşlısına dedi ki: “İnsan Bey dört gün evvel hareket edecekti.” (Güntekin, 1999: 318).

Çocukluk arkadaşı ve yaveri Salih Bozok der ki: “Fikirleri kendisince hiçbir değeri olmayan kimselerle görüştüğünü çok görmüşümdür.” (Atay, 2009: 140).

Örneklerde aktarılan birden fazla cümle bulunmaktadır. Aktarılan cümle, temel cümlelerin nesnesi görevindedir. Temel cümlelerin öznesi, yardımcı ögesi ve yüklemi vardır.

Hacı Kalfa, bir gün oğlundan bahsederken dedi ki: “Mirat’ın adına dikkat etmişindir. Ne arifane isimdir o, bulmak için bir hafta kafa patlattım, iki lisana da uyar.” (Güntekin, 1999: 157).

Nerime Hanım dedi ki: “Feride Hanımefendi, siz de bizim gibi İstanbullusunuz. Amcazade ve sütkardeşim İhsan’ı size takdim etmemde bir mahzur görmezsiniz, değil mi?” (Güntekin, 1999: 296).

Müdire dedi ki: “Feride, mademki onları bu kadar seviyorsun, kendi elinle azat et, daha sevap olur.” (Güntekin, 1999: 317).

Ansiklopedi diyor ki: “Albay İsmet kendisini ordusunun durumu hakkında aydınlattı. Bunun üzerine kışın yiyecek güçlüklerine uğramamak için ileri hatlarda hafif birlikler bırakarak ordu cephesini geri almaya karar verdiler.” (Atay, 2009: 36).

Eve geldiği vakit, Gülter ona dedi ki: “Beyefendi, Ferit Beylere gitti. Şinasi Bey’le Ferit Bey onu alıp götürdüler.” (Safa, 1999: 114).

Gazali diyor ki: “Harp bitti. Maktuller harp meydanında yatıyor. Bütün çığlıkları, ıstırap ve kin çığlıkları sustu. Her beşeri kasırgayı takip eden sükût, bütün bu şeylerin ne kadar boş olduğunu ne iyi gösterir!” (Safa, 1999: 131).

3.1.1.4. Aktarılan Cümleyi Temel Cümleye Edat ile Bağlayan Dolaysız Anlatım

Aktarılan cümlelerin temel cümleye edat ile bağlandığı dolaysız anlatım şu şekilde yapılmaktadır.

_____ (_____) “ _____ .” diye _____ .
1 2 3 4 5

1. Temel cümlelerin öznesi – temel cümlelerin öznesi cümlede her zaman bulunmak zorunda değildir.

2. Temel cümlelerin yardımcı ögesi – yardımcı öge cümlede her zaman bulunmak zorunda değildir.

3. Aktarılan cümle

4. Edat

5. Temel cümlelerin yüklemi

“Bugün ben de sizinle geleceğim.” diye cevap verdi.

Hemşire, bizi “Sessiz olun!” diye uyardı.

Teyzem, “Yemeğini yemeği unutma!” diye tembih etti.

“Bugün gelecek mi?” diye merak ediyorum.

“Günün birinde mutlaka döneceğim.” gibi sözler söyledi.

Örnek cümleler:

“Kim o?” diye seslendi. (Güntekin, 1999: 120).

Temel cümlelerin öznesi ve temel cümlelerin yardımcı ögesi cümlede kullanılmamıştır. Aktarılan soru cümlesi diye edatı ile temel cümlelerin yüklemine bağlanmıştır. Aktarılan cümle “diye” ile birlikte temel cümlelerin zarf tümlecisi görevindedir.

“Dadı, beni tanımadın mı?” diye sordum. (Güntekin, 1999: 125).

Temel cümlelerin öznesi (kelime olarak) ve temel cümlelerin yardımcı ögesi cümlede kullanılmamıştır. Aktarılan soru cümlesi verilip diye edatı ile cümle, temel cümlelerin yüklemine (sormak fiiline) bağlanmıştır.

“Kim bu çocuklar?” diye sordu. (Sepetçioğlu, 1978: 11).

“Nereye gidiyorsun?” diye sordu. (Ali, 2004: 13).

“Hep bankada mısın?” diye sordu. (Ali, 2004: 13).

“E, nasılsın bakalım, anlat!” diye sordu. (Ali, 2004: 15).

“Peki, şimdi nereye gidiyorsun?” diye sordum. (Tanpınar, 1995: 32).

“Ne var?” diye soruyordum. (Atay, 2009: 53).

“Kimdir bu adam?” diye sorar. (Atay, 2009: 54).

“Bizim hareketin de başına geçmek istemez misiniz?” diye sordu. (Atay, 2009: 130).

“Medeni olmaktan ne anlıyor?” diye sordu. (Safa, 1999: 97).

Örnekte aktarılan birer cümle bulunmaktadır. Aktarılan cümle, temel cümlede diye ile birlikte zarf tümleci görevindedir. Temel cümlelerin öznesi kelime olarak yoktur. Temel cümlelerin yüklemi cümlede sormak eylemidir.

“Zeytinyağını az koyun!” diye seslendi. (Safa, 1999: 44).

Örnekte aktarılan birer cümle bulunmaktadır. Aktarılan cümle, temel cümlede diye ile birlikte zarf tümleci görevindedir. Temel cümlede kelime olarak özne yoktur. Temel cümlelerin yüklemi cümlede seslenmek eylemidir.

“Gördünüz mü?” diye bağırdı. (Safa, 1999: 118).

“Elime niçin udu almayacakmışım?” diye bağırdı. (Safa, 1999: 124).

Büyük bir öfke ile: “Su! Gülter, maşrapa ile su bul!” diye bağırdı. (Safa, 1999: 45).

Örnekte aktarılan birer cümle bulunmaktadır. Aktarılan cümle, temel cümlede diye ile birlikte zarf tümleci görevindedir. Temel cümlede kelime olarak özne yoktur. Temel cümlelerin yüklemi cümlede bağırma eylemidir.

Yalnız bir ara beni dinler gibi oldu ve hemen arkasından: “Bestenigârımı sever misiniz?” diye sordu. (Tanpınar, 1995: 129).

Camiin kible yerini tayin edemeyen mimar, Sultan Beyazıt’a, “Mihrabı ne tarafa koyalım.” diye sorar. (Tanpınar, 1995: 135).

“En tabii insanlar da onlar değil midir?” diye sormuştu, Neriman. (Safa, 1999: 11).

Örneklerde aktarılan bir cümle bulunmaktadır. Aktarılan cümle, temel cümle zarf tümlecidir. Temel cümle öznesi, temel cümle yardımcı ögesi vardır. Temel cümle yüklemi cümlede sormak eylemidir.

“Beyefendi çok sever sizi, Neriman Hanım!” diye tekrar etti. (Safa, 1999: 116).

Örnekte aktarılan birer cümle bulunmaktadır. Aktarılan cümle, temel cümle zarf tümleci görevindedir. Temel cümle öznesi yokken yüklemi cümlede tekrar etmek eylemidir.

“Hayır. Şimdi çıktım!” diye cevap verdim ve döndüm. (Ali, 2004: 82).

Örnekte aktarılan birer cümle bulunmaktadır. Cümle bir bağılı cümle örneğidir. Aktarılan cümle, temel cümle nesnesi görevindedir. Temel cümle öznesi, temel cümle yardımcı ögesi, temel cümle yüklemi cümlede cevap vermek eylemidir.

Balçar: “Gün doğusunda mı?” diye sışradı. (Sepetçioğlu, 1978: 227).

Örnekte aktarılan birer cümle bulunmaktadır. Aktarılan cümle, temel cümle diye ile birlikte zarf tümleci görevindedir. Temel cümle özne bulunmaktadır. Temel cümle yüklemi cümlede sıçramak eylemidir.

“Ne sıralı ne sırasız, senden sorup da öğrenecek değilim Sarı Hoca” diye homurdandı. (Sepetçioğlu, 1978: 28).

Örnekte aktarılan birer cümle bulunmaktadır. Aktarılan cümle, temel cümle zarf tümleci görevindedir. Temel cümle öznesi cümlede yokken yüklemi cümlede homurdamak eylemidir.

“Yapmasak.” diye mırıldandı. (Sepetçioğlu, 1978: 166).

Örnekte aktarılan birer cümle bulunmaktadır. Aktarılan cümle, temel cümlede zarf tümlecî görevindedir. Temel cümlelin öznesi cümlede yokken yüklemi cümlede mırıldanmak eylemidir.

3.1.1.5. Diğer İfadeler ile Kurulan Dolaysız Anlatım

Yukarıda bahsettiğimiz dolaysız anlatım yapıları dışında farklı yollarla da dolaysız anlatım ifadeleri oluşturulmaktadır. Diğer ifadelerle kurulan dolaysız anlatım konusu şu şekilde tasnif edilebilir:

Temel Cümlelin Yüklemilin Düşürölmesiyle Oluşan Dolaysız Anlatım

Bu tür cümlelerde temel cümlelin yüklemi cümleden düşürölmektedir. Cümlede temel cümlelin öznesi, temel cümlelin yardımcı ögesi/ögeleri ve aktarılan cümle yer almaktadır.

Bu tür cümlelerde aktarılan cümleler genellikle başkasının değil, yazarın veya sözü söyleyen kişiye ait bir cümledir.

_____ (_____) “ _____ .”
1 2 3

1. Temel cümlelin öznesi

2. Temel cümlelin yardımcı ögesi

3. Aktarılan cümle

Melike: “Sen bizi burada bekle.”

Gözlerini devirerek: “Bunları bana niçin anlatıyorsun?”

Market Zinciri B308: “İndirimlerimiz sadece bugün için geçerlidir.”

Cümle örnekleri:

Korka korka dizlerimi kaşıyarak: “Fakat Doktor Bey, ben hangi sıfatla sizden böyle bir para yardımı kabul edebilirim? Nasıl bir insan mevkiine inerim?” (Güntekin, 1999: 381).

Boğaç: “Ben hele sarayda ne var ne yok öğrenmeye çalışayım... Olmazsa Büyük Saraya kadar çıkarım. Vasili ne dediyse onu yap; daha önce gitme yanına!” (Sepetçioğlu, 1978, 271).

Temel Cümlelerin Bütün Öğelerinin Düşürülmesiyle Oluşan Dolaysız Anlatım

Bu tür cümlelerde temel cümlelerin öznesi, temel cümlelerin yardımcı ögesi ve temel cümlelerin yüklemi kullanılmaz tabii bu yazılı anlatımda olur. Sözlü anlatımda noktalama işareti olmadığı için bu tür bir anlatım yoktur.

“Bağımsız dolaysız söz aktarımı ya da serbest dolaylı söz aktarımı olarak adlandırılan aktarım biçiminde ise aktarıcı/anlatıcı hemen hemen tamamen silinir. Aktarım varlığına işaret eden tek şey, tırnak işaretlerinin kullanılmasıdır. Kurgusal anlatı metinlerinde sıkça gördüğümüz bu aktarım biçimi, söz aktarımları içinde belki de en dolaysız olanıdır” (Akşehirli, 2011:145).

Bu tür cümlelerde genellikle haber metninin başlıklarında, resmî yazılarda, duyurularda rastlamamız mümkündür.

“_____.”

1

1. Aktarılan cümle

[Ekonomi Bakanı] “Ekonomi Zirvede!”

[Mehmet Göçmen] Beş yılda Türkiye’nin en büyük şirketi olacağız. (Ekonomist, 2017).

Cümle örnekleri:

“Sözümüze yarın devam ederiz. Fakat oraya gelmeyin. Size o halimle görünmekten memnun olmayacağımı zannediyorum. Bunu lehinize bir nokta olarak kaydedebilirsiniz. Yarın gündüzün buluşalım... Beraber dolaşırız. Benim Berlin'de kendime mahsus gezinti yerlerim vardır. Bakalım hoşunuza gider mi? Haydi şimdilik iyi geceler. Bir dakika: Hâlâ isminizi bilmiyorum!” (Ali, 2004: 84).

“Bana kalırsa açılmamış, hemen kapanacak gibi...” (Sepetçioğlu, 1978, 278).

Temel Cümlesi ve Aktarma Cümlesi Birbirine Mantıksal, Anlamsal Yollarla Bağlanan Dolaysız Anlatım

Bu tür cümlelerde temel cümle ile aktarılan cümle arasında mantıksal ve anlamsal bir bağ bulunmaktadır. Temel cümle ve aktarılan cümle herhangi bir yapısal bağla birbirine bağlı olmayabilir.

_____ : “ _____.”
1 2

1. Temel cümle

2. (:)

3. Aktarılan cümle

Fatma nur yüzüme baktı ve bir çığlık attı: “Yardım edin! Karşıdan karşıya geçen çocuğa araba çarptı! Çocuk kanlar içinde yerde yatıyor! Doktor yok mu?”

Cümle örnekleri:

Hayrullah Bey, dura dura, düşüne düşüne bana şu satırları yazdırdı: “Kuşadası Maarif Encümeni Riyaset Âlisine, Hizmet-i maarifte devamıma ahval-i sıhhiyem müsait olmadığından, Kuşadası Rüştüyesi Müdürlüğü’nden affımı istirham ederim efendim.” (Atay, 2009: 373).

Hayrullah Bey kızmadı, fakat gayet mahzun bir şikâyetle yüzüme baktı: “Ayıp Feride, ayıp. Bu kadar birbirimizle anlaştıktan sonra ortaya böyle söz atman ayıp.” (Atay, 2009: 380).

Bu esnada evin penceresinden teyzemin sesi işitildi: “Feride, onların da biraz gönlünü ediver, canım.” (Güntekin, 1999: 83).

Gözlerini zorla denizden ayırarak gülümsedi: “İki saatte, iki yüz suale, iki yüz cevap az değil zannederim, enişte, velev “evet”, “hayır” gibi kısa cevaplar olsun.” (Güntekin, 1999: 385).

Birdenbire bana da onlar gibi bir canlılık geldi: “Anladım ama sor, dedim, üzülmeyiniz. Ne yapalım, hepimiz öleceğiz.” (Güntekin, 1999: 26).

Balçar'ın canı sıkıldı: “Ne demek o Vasili?. Nece konuştu?” (Sepetçioğlu, 1978, 279).

Temel Cümlelerin Aktarma Cümlesine Bir Tamlama Yolu ile Bağlandığı Dolaysız Anlatım

Bu tür cümlelerde temel cümle ve aktarma cümlesi birbirine ilgi hal eki ve iyelik eki aracılığı ile bağlanır.

_____ “_____.” _____ .
1 2 3 4

1. Temel cümlelerin ilgi hali eki almış ögesi
2. Aktarılan cümle
3. Temel cümlelerin iyelik eki ile bitmiş ögesi
4. Temel cümlelerin yüklemi

Komutanımızın “Asker uyan!” emrini duydum.

Arkadaşımdan “Seni çok bekledik ama gelmedin.” cevabı aldım.

Maarif Müdürlüğü'nde kuşaklı başkâtibin “Hâlâ İstanbul'dan bir ses seda yok, hemşire hanım” cevabıyla karşılaşacağıma emindim. (Güntekin, 1999: 160).

3.1.2. DOLAYLI ANLATIM ve ÖZELLİKLERİ

Dolaylı anlatım kişinin, başka birinin sözünü kendi duygu ve düşünceleriyle aktarması için kullanır. Aktarıcı, aktardığı bu cümleyi kendi sözleriyle ifade eder. Bazen cümlede dil bilgisel yönden de değişiklikler yapılabilir. Dolaysız anlatımda aktaran kişi, aktarılanlara tamamıyla sadık kalırken; dolaylı anlatımda aktarılanları aktaran kişi değiştirerek ifade eder. “Dolaylı aktarım aktarılan söylemin anlamının aktaran söylemle bütünleşmiş bir eşdeğerini sunar” (Gülmez, 2003: 171). Dolaylı anlatımda aktarıcı her zaman başkasının sözlerine kendi düşüncelerini katarak sözü aktarmaz bazen “bir kişinin kendi adına konuşmasının mümkün olmadığı zamanlarda bu anlatım türü kullanılır, yani iletimi bir aktarıcı anlatıcı üstlenir” (Arslantaş, 2002: 27).

Dolaylı anlatımda aktarıcının aktardığı cümle için bir kelime sınırlaması yoktur. Aktaran kişi, aktardığı cümleyi istediği kadar kısaltabilir veya aksine istediği kadar genişletebilir. Bu tamamen konuşucunun nasıl aktarmak istediğine bağlıdır. Aktarıcı, aktarmak istediği cümleden sonra “söyle-” fiiline gerekli kip ve şahıs eklerini getirerek cümleyi oluşturur. “Dolaylı tümcelerde kullanılan ana eylem ise “söyle-”dir. Ancak aktarılan tümce bir düşünceyi ifade ediyorsa “düşün-” eylemi kullanılır” (Özsoy, 1999: 106). Ancak dolaylı anlatımda her zaman “söyle-” eylemi kullanılmaz. Bu eylemin kullanılmadığı durumlarda yerine “belirt-, ifade et-, iddia et-, sor-, açıkla-, dile getir-, kaydet-, vurgula-, hatırlat-” gibi fiiller kullanılabilir.

“Sözlüklerde ‘açıkla-, söyle-, belirt-, dile getir-’ eylemleri anlamdaş gibi görünse de söyle- (sözlerine ekle-, iste-) eylemini kullanan bir aktarıcının aktardığı söylemin sorumluluğunu almadığı, duruma tarafsız baktığı dikkati çeker. Diğer eylemleri (açıkla-, belirt-, dile getir-) kullanan aktarıcının ise aktardığı söyleme dikkat çektiği, vurguladığı görülür. Bu tavrı belirten eylemler içinde “kaydet-, vurgula-, hatırlat-, duyur-” vb. eylemler de vardır. “İleri sür-, öne sür-, iddia et-, savun-” eylemlerini kullanan aktarıcının ise aktardığı söyleme karşı bir temkinliliği, bir kuşkusu olduğu da söylenebilir” (Arslantaş, 2002: 51).

Dolaylı anlatım ifadelerinde bulunan fiilimsi eklerinden dolayı; yan cümlesinde fiilimsi eki bulunan girişik birleşik cümlelerin; isim-fiille kurulan girişik birleşik cümleler, sıfat-fiille kurulan girişik birleşik cümlelerin içine dâhil etmek mümkün olabilir. İbrahim Delice, isim-fiillerle kurulan girişik cümleler için: “Bünyesinde isim-fiil öbeği bulunan cümlelerdir. Bu tür cümleler cümlede isim-fiil eki bir cümleyi ya da başka bir cümlelerin öznesi, nesnesi, zarf tümlecisi ve yüklemi ya da cümle içinde herhangi bir kelime türüne dönüştürebilmektedir” (Delice, 2003: 143) tanımını yapmıştır. İbrahim Delice sıfat-fiillerle kurulan girişik cümleler için: “Bünyesinde sıfat-fiil öbeği bulunan cümlelerdir. Bu tür bir birleşik cümlede sıfat-fiil eki kendine bağlı unsurlarla bir cümlelerin yöneticisi olan fiile gelerek onu başka bir cümlelerin herhangi bir unsuruna veya bir kelime türüne dönüştürür” (Delice, 2003: 143) tanımını yapmıştır. Bu girişik cümle tanımlarına bakıldığında dolaylı anlatım ifadeleriyle ortak özellikler olduğunu görüyoruz. Bu konu ile ilgili bir çalışmamız yok fakat araştırmacıların tanımlarından yola çıkarak girişik cümleler bahsinde değerlendirilebileceğini düşünebiliriz.

Bir cümleyi aktarmak için yani dolaylı anlatımı oluşturmak için fiilimsi eklerinin yardımına ihtiyacımız vardır. Aktarılan cümledeki zamana göre de kullanacağımız fiilimsi ekleri farklılık gösterir.

Çalışmamızda, dolaylı anlatım aktarılan cümlelerin fiil cümlesi, birleşik zamanlı fiil cümlesi, isim cümlesi, soru cümlesi olma durumuna göre tasnif edilmiştir.

3.1.2.1. Aktarma Cümlesi İsim Cümlesi Olan Dolaylı Anlatım

Aktarma cümlesi isim olan dolaylı anlatım, çalışmamızda 3. tekil şahsa (o) göre çekimlenmiştir. Burada aktarım sırasında fiillerin uğradığı değişimler gösterilmek istenmiştir. İsimler, değişik şahıslara göre çekimlendiğinde aktarılan cümlelerde değişimler yaşanması mümkündür. Cümleyi kimin söylediği, kime söylediği, kullanılan şahsın olaya tanık olması veya olaydan etkileniyor olması, aktarılan cümledeki iyelik ekini, ilgi ekini, cümlede kullanılan zamiri etkileyecektir.

Yüklemde bulunan ek-fiilin zamanına göre aktarmada kullanılan sıfat-fiil eki de değişmektedir.

Aktarma Cümlesinde Geçmiş Zaman İfadesi Olan Dolaylı Anlatım

Aktarma cümlesinde eğer yüklem isimse bu cümlelerin aktarımında “ol-” yardımcı fiili kullanılmaktadır. Geçmiş zaman ifadesi bulunan bu cümlelerde aktarma “ol + -duk” yapısı ile yapılmaktadır.

isim ol- + -duk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: **“Kübra öğrenciydi.” dedi.**

Elif, **Kübra’nın öğrenci olduğunu söyledi.**

Elif: **“Kübra öğrenciymiş.” dedi.**

Elif, **Kübra’nın öğrenci olduğunu söyledi.**

isim ol- + -ma (olumsuzluk eki) + -dık + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: **“Kübra öğrenci değildi.” dedi.**

Elif, **Kübra’nın öğrenci olmadığını söyledi.**

Elif: **“Kübra öğrenci değilmiş.” dedi.**

Elif, **Kübra’nın öğrenci olmadığını söyledi.**

Aktarma Cümlesinde Geniş - Şimdiki Zaman İfadesi Olan Dolaylı Anlatım

Geçmiş zaman cümleleri ile aynı şekilde dolaylı anlatıma aktarılıyor. Geniş ve geçmiş zaman ifadesi bulunan bu cümlelerde aktarma “ol- + -duk” yapısı ile yapılmaktadır.

isim ol- + -duk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: **“Kübra öğrenci.” dedi.**

Elif, **Kübra’nın öğrenci olduğunu söyledi.**

isim ol- + -ma (olumsuz eki) + -dık + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: **“Kübra öğrenci değil.” dedi.**

Elif, **Kübra’nın öğrenci olmadığını söyledi.**

Aktarma Cümlesinde Gelecek Zaman İfadesi Olan Dolaylı Anlatım

Gelecek zaman ifadesi bulunan bu cümlelerde aktarma “ol- + duk-” yapısı ile yapılmaktadır.

isim ol- + -acak + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: **“Tuğba, seneye üniversite öğrencisi.” dedi.**

Elif, **Tuğba’nın seneye üniversite öğrencisi olacağını söyledi.**

isim -ol + -ma(olumsuzluk eki) + -(y)acak + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: **“Tuğba, seneye üniversite öğrencisi değil.” dedi.**

Elif, **Tuğba’nın seneye üniversite öğrencisi olmayacağını söyledi.**

Cümlede yükleme bakıldığında esasen bir geniş zaman ifadesi vardır. Fakat aktarılan cümlede bulunan gelecek zaman ifadesi ile cümle aktarımında gelecek zaman kipi ile aktarılmaktadır.

Aktarma Cümlesinde Bildirme Eki -DİR Bulunan Dolaylı Anlatım - İsim Cümleleri

-DİR bildirme eki kullanılarak yüklem haline getirilen isim, aktarma cümlesinde -DİR bildirme ekinin cümleye kattığı anlama göre farklı ekler kullanılarak aktarılacaktır. -DİR ekinin cümleye ihtimal anlamı kattığı durumlarda cümlenin bağlamı da göz önünde bulundurularak “-e bil-” yardımcı eylemi ile dönüşüm yapılabilir. Cümlelerde kullanılan kesinlik ifade eden yargıları da göz önünde bulundurmamız gerekmektedir.

Kesinlik anlamı ifade eden isim cümlelerinde:

ol- + -duk + iyelik eki + belirtme hal eki

Elif: “**Ankara**, Türkiye’nin **başkentidir.**” dedi.

Elif, **Ankara’nın** Türkiye’nin **başkenti olduğunu** söyledi.

ol- + -ma (olumsuzluk eki) + -dık + iyelik eki + belirtme hal eki

Elif: “**Ankara**, Türkiye’nin başkenti **değildir.**” dedi.

Elif, **Ankara’nın** Türkiye’nin başkenti **olmadığını** söyledi.

İhtimal anlamı ifade eden isim cümlelerinde:

isim ol- + -abil + -ecek + iyelik eki + belirtme hal eki

Elif: “**Ayşe** bugün okula **gelmedi.** **Ayşe** hastadır.” dedi.

Elif, **Ayşe’nin** bugün okula **gelmediğini hasta olabileceğini** söyledi.

isim ol- + -amA (yeterlilik olumsuzluk eki) + -(y)acak + iyelik eki + belirtme hal eki

Elif: “**Ayşe** bugün okula **geldi.** **Ayşe** hasta **değildir.**” dedi.

Elif, **Ayşe’nin** bugün okula **geldiğini hasta olamayacağını** söyledi.

3.1.2.2. Aktarma Cümlesi Fiil Cümlesi Olan Dolaylı Anlatım

Aktarma cümlesi fiil cümlesi olan dolaylı anlatım, çalışmamızda 3. tekil şahısa (o) göre çekimlenmiştir. Ana cümlenin yüklemine görülen geçmiş zaman (-DI) eki

kullanılmıştır. Burada aktarım sırasında fiillerin uğradığı değişimler gösterilmek istenmiştir. Fiiller, değişik şahıslara göre çekimlendiğinde aktarılan cümlelerde değişimler yaşanması mümkündür. Cümleyi kimin söylediği, kime söylediği, kullanılan şahsın olaya tanık olması veya olaydan etkileniyor olması, aktarılan cümledeki iyelik ekini, ilgi ekini, cümlede kullanılan zamiri etkileyecektir. Cümlede herhangi bir zaman ifadesinin (yarın, iki gün sonra vb.) kullanılmamış olması cümleyi -DIk sıfat-fiili ile dolaylı hale getireceğimizi göstermektedir. Fakat cümlede bir zaman ifadesi kullanılması cümlede bir kip kaymasına yol açabilir ve cümle -EcEk sıfat-fiili ile de dönüştürülebilir.

Aktarma Cümlesinde Haber Kipi Bulunan Dolaylı Anlatım

Şimdiki Zaman

Aktarma cümlesinde şimdiki zaman eki bulunan cümlelerin aktarımında -DIk sıfat-fiil eki kullanılmaktadır.

fiil + -DIk + iyelik eki + durum eki

Elif: “**Ayşe**, okula **gidiyor**.” dedi.

Elif, **Ayşe’nin** okula **gittiğini** söyledi.

fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -dIk+ iyelik eki + durum eki

Elif: “**Ayşe**, okula **gitmiyor**.” dedi.

Elif, **Ayşe’nin** okula **gitmediğini** söyledi.

Aktarılan cümlede gelecek zamana yönelik bir kelimeye yer verilmişse şimdiki zaman eki bulunan cümlelerin aktarımında -AcAk sıfat-fiil eki kullanılmaktadır.

Elif: “**Murat**, *yarın* İstanbul’a **gidiyor**.” dedi.

Elif, **Murat’ın** *yarın* İstanbul’a **gideceğini** söyledi.

Elif: “*Yarın* İstanbul’a **gitmiyorum**.” dedi.

Elif, *yarın* İstanbul’a **gitmeyeceğini** söyledi.

Şimdiki zamanı ifade etmek için kimi zaman -(I)yor yerine kullanılabilen –mAktA eki aktarma cümlesinde haber kipi bulunan dolaylı anlatım içinde değerlendirilebilir. Ancak aktarımı şimdiki zamandan farklı olarak “ol-” yardımcı eylemi aracılığı ile yapılır.

fiil + -mAktA ol- + -dIk + durum eki

Elif: “**Osman**, ders çalışmakta.” dedi.

Elif, **Osman’ın** ders çalışmakta **olduğunu** söyledi.

fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -mAktA ol- + -dIk + durum eki

Elif: “**Osman**, ders **çalışmamakta**.” dedi.

Elif, **Osman’ın** ders **çalışmamakta** **olduğunu** söyledi.

Geniş Zaman

Aktarma cümlesinde geniş zaman eki bulunan cümlelerin aktarımında –DIk sıfat-fiil eki kullanılmaktadır.

fiil + -DIk + iyelik eki + durum eki

Elif: “**Tuğçe**, okula **gider**.” dedi.

Elif, **Tuğçe’nin** okula **gittiğini** söyledi.

fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -dIk + iyelik eki + durum eki

Elif: “**O**, okula **gitmez**.” dedi.

Elif, **onun** okula **gitmediğini** söyledi.

Aktarılan cümlede gelecek zamana yönelik bir kelimeye yer verilmişse geniş zaman eki bulunan cümlelerin aktarımında -AcAk sıfat-fiil eki kullanılmaktadır.

Elif: “**Fatma** *yarın* sinemaya **gider**.” dedi.

Elif, **Fatma’nın** *yarın* sinemaya **gideceğini** söyledi.

Elif: “**Fatma**, *yarın* sinemaya **gitmez**.” dedi.

Elif, *yarın* **Fatma’nın** sinemaya **gitmeyeceğini** söyledi.

Görülen Geçmiş Zaman

Aktarma cümlesinde geçmiş zaman eki bulunan cümlelerin aktarımında -DIk sıfat-fiil eki kullanılmaktadır.

fiil + -DIk + iyelik eki + durum eki

Elif: “İsa, okula **gitti.**” dedi.

Elif, İsa’nın okula **gittiğini** söyledi.

fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -dIk+ iyelik eki + durum eki

Elif: “İsa, okula **gitmedi.**” dedi.

Elif, İsa’nın okula **gitmediğini** söyledi.

Duyulan Geçmiş Zaman

Aktarma cümlesinde geçmiş zaman eki bulunan cümlelerin aktarımında -DIk sıfat-fiil eki kullanılmaktadır.

fiil + -DIk + iyelik eki + durum eki

Elif: “Kağan, anahtarı **unutmuş.**” dedi.

Elif, Kağan’ın anahtarı **unuttuğunu** söyledi.

fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -dIk+ iyelik eki + durum eki

Elif: “Kağan, anahtarı **unutmamış.**” dedi.

Elif, Kağan’ın anahtarı **unutmadığını** söyledi.

Gelecek Zaman

Aktarma cümlesinde gelecek zaman eki bulunan cümlelerin aktarımında -AcAk sıfat-fiil eki kullanılmaktadır.

fiil + -(y)AcAk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “Ayla, okula **gidecek.**” dedi.

Elif, **Ayla'nın** okula **gideceğini** söyledi.

fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -(y)AcAk + iyelik eki + durum eki

Elif: “**Ayla**, okula **gitmeyecek.**” dedi.

Elif, **Ayla'nın** okula **gitmeyeceğini** söyledi.

Aktarma Cümlesinde Tasarlama Kipi Bulunan Dolaylı Anlatım

Emir Kipi

Aktarma cümlesinde emir kipi bulunan cümlelerin aktarımında -mA isim-fiil eki kullanılmaktadır.

fiil + -mA + iyelik eki + belirtme eki

Ayşe: “**Elif**, okula **gitsin!**” dedi.

Ayşe, **Elif'in** okula **gitmesini** söyledi.

fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -mA + iyelik eki + belirtme eki

Ayşe: “**Elif**, okula **gitmesin!**” dedi.

Ayşe, **Elif'in** okula **gitmemesini** söyledi.

İstek Kipi

Aktarma cümlesinde istek kipi bulunan cümlelerin aktarımında “-mA/-mAk iste + Dİk” yapısı kullanılmaktadır. Bu örnek 1. tekil kişiye göre yapılmıştır.

fiil + -mAk iste- + -Dİk + iyelik eki + belirtme eki

Elif: “Okula **gideyim.**” dedi.

Elif, okula **gitmek istediğini** söyledi.

fiil + -mAk iste- + -mA (olumsuzluk eki) + -Dİk + iyelik eki + belirtme eki

Elif: “Okula **gitmeyeyim.**” dedi.

Elif, okula **götmek istemediğini** söyledi.

Bu örnek 1.tekil kişiye göre yapılmıştır.

Şart Kipi

Şart kipi, dolaysız anlatım ile kurulan cümlelerde kullanıldığında şart eki yardımcı cümledeki gibi aktarılır. Burada şart eki ana cümlede bir şart dâhilinde gerçekleşeceği bilgisini vermektedir. Ancak şart kipi, cümleye “keşke” anlamı katacak şekilde kullanıldığında cümle şu şekilde aktarılmaktadır.

Aktarma cümlesinde şart kipi bahsettiğimiz şekilde bulunan cümlelerin aktarımında “-mA/-mAk iste- + DIk” yapısı kullanılmaktadır.

fiil + -mA/-mAk + iyelik eki + belirtme eki iste + -DIk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “(Keşke) **İrem**, okula **gitse**.” dedi.

Elif, **İrem’in** okula **gitmesini istediğini** söyledi.

fiil + -mA/-mAk + iyelik eki + belirtme eki iste + -mA (olumsuzluk eki) + -DIk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “(Keşke) **İrem** okula **gitmese**.” dedi.

Elif, **İrem’in** okula **gitmesini istemediğini** söyledi.

Gereklilik Kipi

Türkçede gereklilik kipi -mAII ekiyle veya “gerek, lazım” gibi kelimeler kullanılarak yapılır. -mAII ekiyle yapılıyorsa buna morfolojik yolla yapılan gereklilik denir. “Lazım, gerek” gibi kelimelerle yapılıyorsa analitik yolla yapılan gereklilik denir.

Aktarma cümlesinde gereklilik kipi bulunan cümlelerin aktarımında “-mA gerek + DIk” yapısı kullanılmaktadır.

fiil + -mA + iyelik eki gerek- + -Dİk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Hakan**, okula **gitmeli**.” dedi.

Elif, **Hakan’ın** okula **gitmesi gerektiğini** söyledi.

fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -mA + iyelik eki gerek- + -Dİk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Hakan**, okula **gitmemeli**.” dedi.

Elif, **Hakan’ın** okula **gitmemesi gerektiğini** söyledi.

Eğer -meli, -malı gereklilik kipi kullanılmadan analitik yolla bir gereklilik cümlesi kurulduysa:

gerek- + -Dİk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “Hakan’ın okula gitmesi **gerek**.” dedi. / Elif: “Hakan’ın okula gitmesi **lazım**.” dedi.

Elif, Hakan’ın okula gitmesi **gerektiğini** söyledi.

gerek- + -mA + -Dİk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif, “Hakan’ın okula gitmemesi **gerek**.” dedi. / Elif: “Hakan’ın okula gitmemesi **lazım**.” dedi.

Elif, Hakan’ın okula gitmemesi **gerektiğini** söyledi.

Dolaylı anlatım her zaman “söyle-” fiili ile aktarılmaz. “Söyle-” fiili yerine “ileri sür-, iddia et-, söz et-, bahset- vb.” fiiller kullanılabilir. Bu fiiller cümledeki dil bilgisel yapıda değişiklikler meydana getirecektir. Bu ifadeler daha çok haber metinlerinde, resmi yazılarda kullanılmaktadır.

Muhabir: “Küresel **ısınma** dünyayı **etkiledi**.” dedi.

fiil + -Dİk + iyelik eki + durum eki

Muhabir, küresel **ısınmanın** dünyayı **etkilediğinden bahsetti**.

Muhabir, küresel **ısınmanın** dünyayı **etkilediğinden söz etti**.

Muhabir, küresel ısınmamanın dünyayı etkilediğini ileri sürdü.

Muhabir, küresel ısınmamanın dünyayı etkilediğini iddia etti.

fiil + -Dİk + iyelik eki + durum eki

Muhabir: “Küresel ısınma dünyayı etkileyecek.” dedi.

Muhabir, küresel ısınmamanın dünyayı etkileyeceğinden bahsetti.

Muhabir, küresel ısınmamanın dünyayı etkileyeceğinden söz etti.

Muhabir, küresel ısınmamanın dünyayı etkileyeceğini ileri sürdü.

Muhabir, küresel ısınmamanın dünyayı etkileyeceğini iddia etti.

Aktarma Cümlesinde Birleşik Kipli Fiil Bulunan Dolaylı Anlatım

Hikâye Çekimi

Duyulan Geçmiş Zaman Kipinin Hikâyesi

Aktarma cümlesinde yüklem duyulan geçmiş zaman kipinin hikâyesi ile oluşturulmuş birleşik kipli bir fiilse cümlelerin aktarımında “-mİş ol- + -Dİk” yapısı kullanılmaktadır.

fiil + -mİş ol- + -duk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “Selim, okula gitmişti.” dedi.

Elif, Selim’in okula gitmiş olduğunu söyledi.

fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -mİş ol- + -duk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “Selim, okula gitmemiştir.” dedi.

Elif, Selim’in okula gitmemiş olduğunu söyledi.

Şimdiki Zaman Kipinin Hikâyesi

Aktarma cümlesinde yüklem şimdiki zaman kipinin hikâyesi ile oluşturulmuş birleşik kipli bir fiilse cümlelerin aktarımında “-(I)yor ol + -Dık” yapısı kullanılmaktadır.

fiil + -(I)yor ol- + -duk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Alper**, okula **gidiyordu**.” dedi.

Elif, **Alper’in** okula **gidiyor olduğunu** söyledi.

fiil + -Dık + iyelik eki + durum eki

Elif, **Alper’in** okula **gittiğini** söyledi.

fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -(I)yor ol + -duk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Alper**, okula **gitmiyordu**.” dedi.

Elif, **Alper’in** okula **gitmiyor olduğunu** söyledi.

fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -dık+ iyelik eki + durum eki

Elif, **Alper’in** okula **gitmediğini** söyledi.

Gelecek Zaman Kipinin Hikâyesi

Aktarma cümlesinde yüklem gelecek zaman kipinin hikâyesi ile oluşturulmuş birleşik kipli bir fiilse cümlelerin aktarımında “-(I)yor ol + -Dık” yapısı kullanılmaktadır.

fiil + -AcAk ol- + -duk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Ayten**, okula **gidecekti**.” dedi.

Elif, **Ayten’in** okula **gidecek olduğunu** söyledi.

fiil + -mA (olumsuz eki) + -AcAk ol-+ -duk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Ayten**, okula **gitmeyecekti**.” dedi.

Elif, **Ayten’in** okula **gitmeyecek olduğunu** söyledi.

Geniş Zaman Kipinin Hikâyesi

Aktarma cümlesinde yüklem geniş zaman kipinin hikâyesi ile oluşturulmuş bir birleşik kipli bir fiilse cümlelerin aktarımında “-mİş ol- + -DIk” yapısı kullanılmaktadır.

fiil + -mİş ol- + -duk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “Melike, okula **giderdi.**” dedi.

Elif, Melike’nin okula **gitmiş olduğunu söyledi.**

fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -mİş ol- + -duk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “Melike, okula **gitmezdi.**” dedi.

Elif, Melike’nin okula **gitmemiş olduğunu söyledi.**

Şart Kipinin Hikâyesi

Aktarma cümlesinde yüklem şart kipinin hikâyesi ile oluşturulmuş bir birleşik kipli bir fiilse cümlelerin aktarımında “-mİş olsa + -AcAk” yapısı kullanılmaktadır.

fiil + -mİş ol- + -sa fiil + -AcAk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “Okula **gitseydim okuyacaktım.**” dedi.

Elif, okula **gitmiş olsa okumuş olacağını söyledi.**

fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -mİş ol- + -sa fiil + -AcAk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “Okula **gitmeseydim okumayacaktım.**” dedi.

Elif, okula **gitmemiş olsa okumamış olacağını söyledi.**

İstek Kipinin Hikâyesi

Aktarma cümlesinde yüklem şart kipinin hikâyesi ile oluşturulmuş birleşik kipli bir fiilse cümlelerin aktarımında “-mİş olsa + -mA isim-fiil eki + iste- + -DIk” yapısı kullanılmaktadır.

fiil + -mİş ol- + -ma + belirtme hal eki iste- + -dik + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “Okula **gideydim.**” dedi.

Elif, okula **gitmiş olmayı istediğini söyledi.**

fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -mİş ol- + -ma + belirtme hal eki iste + -dik + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “Okula **gitmeyeydim.**” dedi.

Elif, okula **gitmemiş olmayı istediğini söyledi.**

Gereklilik Kipinin Hikâyesi

Aktarma cümlesinde yüklem gereklilik kipinin hikâyesi ile oluşturulmuş birleşik kipli bir fiilse cümlelerin aktarımında “-mİş ol- + -mA isim-fiil eki + gerek- + -Dık” yapısı kullanılmaktadır.

fiil + -mİş ol- + -ma + iyelik gerek- + -Dık + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “Okula **gitmeliydim.**” dedi.

Elif, okula **gitmiş olması gerektiğini söyledi.**

fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -mİş ol- + -ma + iyelik gerek- + -Dık + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “Okula **gitmemeliydim.**” dedi.

Elif, okula **gitmemiş olması gerektiğini söyledi.**

Rivayet Çekimi

Duyulan Geçmiş Zaman Kipinin Rivayeti

Aktarma cümlesinde yüklem duyulan geçmiş zaman kipinin rivayeti ile oluşturulmuş birleşik kipli bir fiilse cümlelerin aktarımında “-mİş ol- + -duk + iyelik eki + belirtme durum eki” yapısı kullanılmaktadır. Duyulan geçmiş zaman kipinin rivayetinin

yaşanan bir durumu ima etmek anlamında kullanılan bir yapı olması sebebiyle “söyle-” fiili yerine “ima et-” fiilinin kullanılmasının uygun olduğu kanaatindeyiz.

fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -mİş ol- + -duk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Ayşe** okula **gitmişmiş.**” dedi.

Elif, **Ayşe’nin** okula **gitmemiş olduğunu ima etti.**

fiil + -mİş ol- + -duk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Ayşe** okula **gitmemişmiş.**” dedi.

Elif, **Ayşe’nin** okula **gitmiş olduğunu ima etti.**

Şimdiki Zaman Kipinin Rivayeti

Aktarma cümlesinde yüklem şimdiki geçmiş zaman kipinin rivayeti ile oluşturulmuş bir birleşik kipli bir fiilse cümlelerin aktarımında “-mİş ol- + -duk + iyelik eki + belirtme durum eki” yapısı kullanılmaktadır.

fiil + -mİş ol- + -duk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Nazlı**, okula **gidiyormuş.**” dedi.

Elif, **Nazlı’nın** okula **gitmiş olduğunu söyledi.**

fiil + -Dİk + iyelik eki + durum eki

Elif, **Nazlı’nın** okula **gittiğini söyledi.**

fiil + -mAktA ol- + -dİk + durum eki

Elif, **Nazlı’nın** okula **gitmekte olduğunu söyledi.**

fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -mİş ol- + duk- + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Nazlı**, okula **gitmiyormuş.**” dedi.

Elif, **Nazlı’nın** okula **gitmemiş olduğunu söyledi.**

fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -dİk + iyelik eki + durum eki

Elif, **Nazlı’nın** okula **gitmediğini söyledi.**

fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -mAktA ol- + -dİk + durum eki

Elif, **Nazlı'nın** okula **gitmemekte olduğunu** söyledi.

Gelecek Zaman Kipinin Rivayeti

Aktarma cümlesinde yüklem gelecek zaman kipinin rivayeti ile oluşturulmuş bir birleşik kipli bir fiilse cümlelerin aktarımında “-AcAk ol- + -duk” yapısı kullanılmaktadır.

fiil + -AcAk ol- + -duk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Ahmet**, okula **gidecekmiş.**” dedi.

Elif, **Ahmet'in** okula **gidecek olduğunu** söyledi.

fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -AcAk ol- + -duk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Ahmet**, okula **gitmeyecekmiş.**” dedi.

Elif, **Ahmet'in** okula **gitmeyecek olduğunu** söyledi.

Geniş Zaman Kipinin Rivayeti

Aktarma cümlesinde yüklem geniş zaman kipinin rivayeti ile oluşturulmuş birleşik kipli bir fiilse cümlelerin aktarımında “-Abil + -ecek ol- + -duk + iyelik eki + belirtme durum eki” yapısı kullanılmaktadır.

fiil + -Abil + -ecek ol- + -duk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Mustafa**, okula **gidermiş.**” dedi.

Elif, **Mustafa'nın** okula **gidebilecek olduğunu** söyledi.

fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -AcAk ol- + -duk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Mustafa**, okula **gitmezmiş.**” dedi.

Elif, **Mustafa'nın** okula **gitmeyecek olduğunu** söyledi.

Şart Kipinin Rivayeti

Aktarma cümlesinde yüklem şart kipinin rivayeti ile oluşturulmuş bir birleşik kipli bir fiilse cümlelerin aktarımında “-mİş + olsa + -mİş ol- + -acak” yapısı kullanılmaktadır.

fiil + -DIk + iyelik eki + belirtme durum eki + takdirde fiil + -mİş ol- + -acak + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Mine**, yemekhaneye **gitseymiş** yemek **yermiş**.” dedi

Elif, **Mine’nin** yemekhaneye **gittiği takdirde yemek yemiş olacağını** söyledi.

fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -DIk + iyelik eki + belirtme durum eki + takdirde fiil + -mİş ol- + -acak + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Mine**, yemekhaneye **gitmeseymiş** yemek **yemezmiş**.” dedi

Elif, **Mine’nin** yemekhaneye **gitmediği takdirde yemek yememiş olacağını** söyledi.

İstek Kipinin Rivayeti

Aktarma cümlesinde yüklem istek kipinin rivayeti ile oluşturulmuş birleşik kipli bir fiilse cümlelerin aktarımında “-mİş + ol- + -mA isim-fiil + iste- + -DIk” yapısı kullanılmaktadır. 1. tekil kişi kullanılmıştır.

fiil + -mİş ol- + -mA + -(y)I iste- + -DIk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “Okula **gideymişim**.” dedi.

Elif, okula **gitmiş olmayı istediğini** söyledi.

fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -mİş ol- + -mA + -(y)I iste- + -DIk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “Okula **gitmeyeymişim**.” dedi.

Elif, okula **gitmemiş olmayı istediğini** söyledi.

Gereklilik Kipinin Rivayeti

Aktarma cümlesinde yüklem gereklilik kipinin rivayeti ile oluşturulmuş birleşik kipli bir fiilse cümlelerin aktarımında “-mA isim-fiil + iyelik eki gerek- + -DIk + iyelik eki + belirtme durum eki” yapısı kullanılmaktadır.

fiil + -mA isim-fiil eki + iyelik gerek- + -DIk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Hakan**, okula **gitmeliymiş.**” dedi

Elif, **Hakan’ın** okula **gitmesi gerektiğini** söyledi.

Burada “-miş” zaman bildirmez. Başkasından öğrenme bildirir. Bu nedenle “gitmesi gerektiğini” şeklinde çevirmenin uygun olacağı kanaatindeyiz.

fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -mA isim-fiil eki + iyelik eki gerek- + -Dlk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Hakan**, okula **gitmemeliymiş.**” dedi

Elif, **Hakan’ın** okula **gitmemesi gerektiğini** söyledi.

Bir başkasından duyma anlamı olduğu için şu şekilde bir çeviri de söz konusu olabilir:

Elif, Hakan’ın okula **gitmesi gerektiğini duyduğunu** söyledi.

Elif, Hakan’ın okula **gitmemesi gerektiğini duyduğunu** söyledi.

Aktarma Cümlesinde Bildirme Eki -Dlr Bulunan Dolaylı Anlatım - Fiil Cümleleri

-Dlr bildirme ekinin cümleye kattığı anlama göre aktarma cümlesinde kullanılan ekler de değişime uğrayacaktır. -Dlr ekinin cümleye ihtimal anlamı kattığı durumlarda cümlenin bağlamı da göz önünde bulundurularak “-e bil-” yardımcı eylemi ile dönüşüm yapılabilir. Cümlelerde kullanılan kesinlik ifade eden yargıları da göz önünde bulundurmamız gerekmektedir.

Kesinlik anlamı ifade eden fiil cümlelerinde

fiil + -Dlk + iyelik eki + belirtme hal eki

Elif: “ **Ash** kitabını evde **unutmuştur.**” dedi.

Elif, **Ash’nın** kitabını evde **unuttuğunu** söyledi.

fiil + -mİş ol- + -duk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif, **Ash’nın** kitabını evde **unutmuş olduğunu** söyledi.

fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -dlk + iyelik eki + belirtme hal eki

Elif: “**Ash** kitabını evde **unutmamıştır.**” dedi.

Elif, **Aslı'nın** kitabını evde **unutmadığını** söyledi.

fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -mİş ol- + -duk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif, **Aslı'nın** kitabını evde **unutmamış olduğunu** söyledi.

Eğer cümlede kesinlik bildiren bir ifade varsa cümle bu ifade dikkate alınarak aktarılır.

Elif: “**Aslı** kitabını *kesinlikle* evde **unutmuştur.**” dedi.

Elif, **Aslı'nın** kitabını *kesinlikle* evde **unuttuğunu** söyledi.

İhtimal anlamı ifade eden fiil cümlelerinde

fiil + -mİş ol- + -abil + -ecek + iyelik eki + belirtme hal eki

Elif: “**Nurten**, derse geç **kalmıştır.**” dedi.

Elif, **Nurten'in** derse geç **kalmış olabileceğini** söyledi.

fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -mİş ol- + -abil + -ecek + iyelik eki + belirtme hal eki

Elif: “**Nurten**, derse geç **kalmamıştır.**” dedi.

Elif, **Nurten'in** derse geç **kalmamış olabileceğini** söyledi.

fiil + -Abil + -ecek + iyelik eki + belirtme hal eki

Elif: “**Ayşe** ödevini **yapacaktır.**” dedi.

Elif, **Ayşe'nin** ödevini **yapabileceğini** söyledi.

fiil + -AmA (yeterliklik olumsuz eki) + -(y)EcEk + iyelik eki + belirtme hal eki

Elif: “**Ayşe** ödevini **yapamayacaktır.**” dedi.

Elif, **Ayşe'nin** ödevini **yapamayacağını** söyledi.

fiil + -(I)yor ol + -abil + -ecek + iyelik eki + belirtme hal eki

Elif: “**Halit**, televizyon **izliyordur.**” dedi.

Elif, **Halit'in** televizyon **izliyor olabileceğini** söyledi.

fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -(I)yor ol- + -abil + -ecek + iyelik eki + belirtme hal eki

Elif: “**Halit**, televizyon **izlemiyordur**.” dedi.

Elif, **Halit’in** televizyon **izlemiyor olabileceğini** söyledi.

3.1.2.3. Aktarma Cümlesi Soru Cümlesi Olan Dolaylı Anlatım

Aktarma Cümlesinde Soru Edatı Olan Dolaylı Anlatım

fiil + -(y)Ip fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -dİk + iyelik eki + belirtme durum eki

fiil + -(y)Ip fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -(y)AcAk + iyelik eki + belirtme durum eki

Aktarma cümlesi soru edatı olan soru cümlelerinde aktarma cümlesi, olumlu veya olumsuz bir cümle olabilir. Aktarımda olumlu veya olumsuz cümle olmasının dil bilgisel bir değişiklik meydana getirmediğini düşünmekteyiz.

Şimdiki Zaman

Elif: “**Fatma geliyor mu?**” diye sordu.

Elif, **Fatma’nın gelip gelmediğini** sordu.

Elif: “*Yarın* **Fatma geliyor mu?**” diye sordu.

Elif, *yarın* **Fatma’nın gelip gelmeyeceğini** sordu.

Geniş Zaman

Elif: “**Fatma gelir mi?**” diye sordu.

Elif, **Fatma’nın gelip gelmediğini** sordu.

Elif: “*Yarın* **Fatma gelir mi?**” diye sordu.

Elif, *yarın* **Fatma’nın gelip gelmeyeceğini** sordu.

Görülen ve Duyulan Geçmiş Zaman

Elif: “**Fatma geldi mi?**” diye sordu.

Elif, **Fatma’nın gelip gelmediğini** sordu.

Elif: “**Fatma gelmiş mi?**” diye sordu.

Elif, **Fatma’nın gelip gelmediğini** sordu.

Gelecek Zaman

Elif: “**Fatma gelecek mi?**” diye sordu.

Elif, **Fatma’nın gelip gelmeyeceğini** sordu.

İstek Kipi

fiil + -(y)Ip fiil + mA- isim-fiil eki + iyelik eki + belirtme durum eki iste- + -mA
(olumsuzluk eki) + -dlk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif, Fatma’ya “**Geleyim mi?**” diye sordu.

Elif, **Fatma’ya gelmesini isteyip istemediğini** sordu.

Şart Kipi

Şart kipi, dolaysız anlatım ile kurulan soru cümlelerinde kullanıldığında şart eki yardımcı cümledeki gibi aktarılır. Burada şart eki ana cümlenin bir şart dâhilinde gerçekleşeceği bilgisini vermektedir.

Elif: “**Ali, gelse mi?**” diye sordu.

Elif, **Ali’nin gelmesi isteyip istemediğini** sordu.

İkinci örneğe dil bilgisel olarak bakıldığında “Ali, gelse mi?” cümlesi 3. tekil şart cümlesidir. Fakat cümle anlamsal olarak “Ali de gelsin mi?”, Ali’nin gelmesini istiyorum. Sen ne dersin?” şeklinde yorumlanabilmektedir. Bu yüzden cümle aktarılırken istek kipindeki kullanım şekliyle aktarılmıştır.

Gereklilik Kipi

Elif: “**Ahmet, gelmeli mi?**” diye sordu.

Elif, **Ahmet’in gelmesi gerekip gerekmediğini** sordu.

Aktarma Cümlesinde Soru Kelimeleri (nasıl, ne, nereden vb.) Olan Dolaylı Anlatım

Şimdiki Zaman

soru sözcüğü + fiil + -Dİk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Fatma nereden geliyor?**” diye sordu.

Elif, **Fatma’nın nereden geldiğini** sordu.

soru sözcüğü + fiil + -mA + -Dİk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Fatma nereden gelmiyor?**” diye sordu.

Elif, **Fatma’nın nereden gelmediğini** sordu.

Elif: “**Fatma iki ay sonra nereden geliyor?**” diye sordu.

Elif, **Fatma’nın iki ay sonra nereden geleceğini** sordu.

Geniş Zaman

soru sözcüğü + fiil + -Dİk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Fatma nereden gelir?**” diye sordu.

Elif, **Fatma’nın nereden geldiğini** sordu.

soru sözcüğü + fiil + -AcAk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif, **Fatma’nın nereden geleceğini** sordu.

soru sözcüğü + fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -Dİk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Fatma** nereden **gelmez?**” **diye** sordu.

Elif, **Fatma’nın** nereden **gelmediğini** sordu.

soru sözcüğü + fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -AcAk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif, **Fatma’nın** nereden **gelmeyeceğini** sordu.

Elif: “**Fatma** *yarım saat* sonra nereden **gelir?**” **diye** sordu.

Elif, **Fatma’nın** *yarım saat* sonra nereden **geleceğini** sordu.

Görülen Geçmiş Zaman

soru sözcüğü + fiil + -DIk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Fatma** nereden **geldi?**” **diye** sordu.

Elif, **Fatma’nın** nereden **geldiğini** sordu.

soru sözcüğü + fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -DIk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Fatma** nereden **gelmedi?**” **diye** sordu.

Elif, **Fatma’nın** nereden **gelmediğini** sordu.

Duyulan Geçmiş Zaman

soru sözcüğü + fiil + -DIk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Fatma** nereden **gelmiş?**” **diye** sordu.

Elif, **Fatma’nın** nereden **geldiğini** sordu.

soru sözcüğü + fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -DIk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Fatma** nereden **gelmemiş?**” **diye** sordu.

Elif, **Fatma’nın** nereden **gelmediğini** sordu.

Gelecek Zaman

soru sözcüğü + fiil + -(y)AcAk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Fatma** nereden **gelecek?**” **diye** sordu.

Elif, **Fatma’nın** nereden **geleceğini** sordu.

soru sözcüğü + fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -(y)AcAk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Fatma** nereden **gelmeyecek?**” **diye** sordu.

Elif, **Fatma’nın** nereden **gelmeyeceğini** sordu.

Emir Kipi

soru sözcüğü + fiil + -(y)AcAk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Fatma** nasıl **gelsin?**” **diye** sordu.

Elif, **Fatma’nın** nasıl **geleceğini** sordu.

soru sözcüğü + fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -(y)AcAk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Fatma** nasıl **gelmesin?**” **diye** sordu.

Elif, **Fatma’nın** nasıl **gelmeyeceğini** sordu.

İstek Kipi

soru sözcüğü + fiil + -mA iste- + -DIk + iyelik eki + belirtme eki

Elif: “**Fatma**, okula ne zaman **gidelim?**” **diye** sordu.

Elif, **Fatma’ya** okula ne zaman **gitmek istediklerini** sordu.

soru sözcüğü + fiil + -mA iste- + -mA (olumsuzluk eki) + -DIk + iyelik eki + belirtme eki

Elif: “**Fatma**, okula ne zaman **gitmeyelim?**” **diye** sordu.

Elif, **Fatma’ya** okula ne zaman **gitmek istemediklerini** sordu.

Bu örnekte 1. çoğul kişi kullanılmıştır.

Şart Kipi

Şart kipi, dolaysız anlatım ile kurulan soru cümlelerinde kullanıldığında şart eki yardımcı cümledeki gibi aktarılır. Burada şart eki ana cümlenin bir şart dâhilinde gerçekleşeceği bilgisini vermektedir. Ancak şart kipi -sA “keşke” anlamında kullanılırsa cümle dolaylı anlatıma aktarılırken istek anlamı ve istek kipinin aktarım kurallarıyla aktarılır.

fiil + -mAk isteme- / -mAk iste- + -dİk + iyelik eki + belirtme eki

Elif: “**Fatma**, okula ne zaman **gelse?” diye** sordu.

Elif, **Fatma’nın** okula ne zaman **gelmesini istediğini** sordu.

fiil + -sA iyi ol- + -acak + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif, **Fatma’nın** okula ne zaman **gelse iyi olacağını** sordu.

fiil + -mA (olumsuzluk eki) + iyelik eki + belirtme eki iste + -mA + -dİk + iyelik eki + belirtme eki

Elif: “**Fatma**, okula ne zaman **gelme?” diye** sordu.

Elif, **Fatma’nın** okula ne zaman **gelmesini istemediğini** sordu.

fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -sA iyi ol- + -acak + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif, **Fatma’nın** okula ne zaman **gelme iyi olacağını** sordu.

İkinci örnekte dil bilgisel olarak bakıldığında “Fatma, okula ne zaman gelse?” cümlesi 3. tekil şart cümlesidir. Fakat cümle anlamsal olarak “Fatma okula ne zaman gelsin? Sen Fatma’nın ne zaman gelmesini istersin?” gibi bir anlama gelmektedir. Bu yüzden cümleyi aktarılırken istek kipindeki kullanım şekliyle aktarılmıştır.

Gereklilik Kipi

fiil + -mA + iyelik eki gerek- + -DIk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Fatma**, okula ne zaman **gitmeli?**” **diye** sordu.

Elif, **Fatma’nın** okula ne zaman **gitmesi gerektiğini** sordu.

fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -mA + iyelik eki gerek- + -DIk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Fatma**, okula ne zaman **gitmemeli?**” **diye** sordu.

Elif, **Fatma’nın** okula ne zaman **gitmemesi gerektiğini** sordu.

soru sözcüğü + fiil + -mA + iyelik eki gerek- + -DIk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Fatma’nın** okula ne zaman **gitmesi gerek?**” **diye** sordu.

Elif, **Fatma’nın** okula ne zaman **gitmesi gerektiğini** sordu.

soru sözcüğü + fiil + -mA (olumsuzluk eki) + -mA + iyelik eki gerek- + -DIk + iyelik eki + belirtme durum eki

Elif: “**Fatma’nın** okula ne zaman **gitmemesi gerek?**” **diye** sordu.

Elif, **Fatma’nın** okula ne zaman **gitmemesi gerektiğini** sordu.

Dolaylı Anlatım ile kurulan cümleleri 3 ana başlık altında vereceğimiz örneklerle inceleyeceğiz:

3.1.2.4. Aktarma Cümlesindeki Kipe Göre Kurulan Dolaylı Anlatım

Burada edebi eserlerden alınan dolaysız anlatım ifadelerinin dolaylı anlatım ifadelerine aktarılması verilecektir. Cümlelerin bu aktarım esnasında yaşadığı şahıs değişimleri, ilgi eki kullanımları, aktarma cümlesindeki fiil değişimleri gösterilmiştir.

Geçmiş Zaman – Geniş Zaman – Şimdiki Zaman

“Nezihe, akşam eve **uğradığı** vakit, delikanlıyı **göremediğini söylemiş**” (Güntekin, 1999: 272).

Nezihe: “Eve **uğradığım** vakit, delikanlıyı **göremedim.**” demiş.

Dolaylı anlatıma 3. tekil kişi iyelik eki ile aktarılan cümlelerin dolaysız anlatım kullanımında 1. tekil kişi iyelik eki kullanılmıştır.

“**Fransızcamı beğendiğini**, fakat **arkadaşlarının bana** haksızlık etmelerine mani **olamadığını söyledi**” (Güntekin, 1999: 324).

“**Fransızcanı beğendim**, fakat **arkadaşlarının sana** haksızlık etmelerine mani **olamadım.**” dedi.

Dolaylı anlatıma 1. tekil kişi iyelik eki ile aktarılan 1. cümlede nesne 2. tekil iyelik eki ile kullanılmıştır. Cümlede kullanılan zamirde değişim söz konusudur.

“Hastabakıcılar, **Hayrullah Bey’in beni aradığını söylediler**” (Güntekin, 1999: 343).

Hastabakıcılar: “**Hayrullah Bey, seni aradı.**” dediler.

Dolaylı anlatıma aktarılırken yaşanan zamir değişimin yanı sıra aktarma esnasında cümlede bir tamlama meydana gelmiştir. İlgi eki kullanımı söz konusu olmuştur.

“Eflâkî, Şems’in **şöhretinin** o gün **başladığını söyler**” (Tanpınar, 1995: 80).

Eflâkî, “Şems’in **şöhreti** o gün **başladı.**” der.

Dolaylı anlatıma aktarılırken ilgi eki kullanımı söz konusu olmuştur.

“Bir hafta sonra **affettiklerini söylediler**” (Atay, 2009: 78).

Bir hafta sonra “**Affettik.**” dediler.

Dolaylı anlatıma aktarımında sadece yüklemden oluşan bir cümle aktarılmıştır.

“Macit’le Neriman’a dair bazı dedikodular **duyduğunu söyledi**” (Safa, 1999: 99).

“Macit’le Neriman’a dair bazı dedikodular **duydum.**” dedi.

Dolaylı anlatıma aktarımında aktarma cümlesinde duyulan geçmiş zaman kipi kullanılan bir cümle aktarılmıştır.

“Beni Nazır’a tavsiye eden yaşlıca bir şairden başka kimseyi **tanımadığımı söyledim**” (Güntekin, 1999: 148).

“Beni Nazır’a tavsiye eden yaşlıca bir şairden başka kimseyi **tanımıyorum.**” **dedim.**

Dolaylı anlatıma aktarımında aktarma cümlesinde şimdiki zaman kipi kullanılan bir cümle aktarılmıştır.

Gelecek Zaman

“Pencereden **bakacağını söylemişti**” (Ali, 2004: 90).

“Pencereden **bakacağım.**” **demişti.**

Dolaylı anlatıma aktarımında aktarma cümlesinde gelecek zaman kipi kullanılan bir cümle aktarılmıştır.

“Eğer hakikati benden **gizlerse onu burada bırakacağımı söyledim**” (Güntekin, 1999: 226).

“Eğer hakikati benden **gizlersen seni burada bırakacağım.**” **dedim.**

Aktarılan cümle bir şart cümlesidir. Aktarılan cümlenin yüklemine gelecek zaman kipi kullanılmasıyla cümle gelecek zaman ile aktarılmıştır.

“Cemile’nin annesinden müsaade istedim; **hasta olduğumu, mümkün değil duramayacağımı söyledim**” (Güntekin, 1999: 268).

Cemile’nin annesinden müsaade istedim; “**Hastayım, mümkün değil duramayacağım.**” **dedim.**

Aktarılan iki cümle vardır. Birinci cümle isim cümlesidir. İkinci cümle ise gelecek zaman kipi kullanılan cümledir.

“Nazır Paşa hemen **geleceğini söylemiş**” (Atay, 2009: 67)

Nazır Paşa “Hemen **geleceğim.**” **demiş.**

Dolaylı anlatıma aktarımında aktarma cümlesinde gelecek zaman kipi kullanılan bir cümle aktarılmıştır.

Emir Kipi

“Hatice Hanım, onlara, biraz dışarıda **durmalarını söyledi**” (Güntekin, 1999: 185).

Hatice Hanım, onlara: “Biraz dışarıda **durun.**” **dedi.**

Dolaylı anlatıma aktarımında aktarma cümlesinde emir kipi kullanılan bir cümle aktarılmıştır.

“Teşrif ettiğiniz vakit kendisiyle **görüşmenizi söyledi**” (Güntekin, 1999: 137).

“Teşrif ettiğiniz vakit kendisiyle **görüşün.**” **dedi.**

Dolaylı anlatıma aktarımında aktarma cümlesinde emir kipi kullanılan bir cümle aktarılmıştır.

“Sıcaktan çok susadığını, mektep çocuklarından birinden **kendisi** için su **istememi söyledi**” (Güntekin, 1999: 294).

“Sıcaktan çok susadım, mektep çocuklarından birinden **benim** için su **iste.**” **dedi.**

Dolaylı anlatımın aktarımında aktarma cümlesinde emir kipi kullanılan bir cümle aktarılmıştır. Dolaysız anlatımda geçen şahıs zamiri, dolaylı anlatımda dönüşlülük zamiri şeklinde karşımıza çıkmıştır.

“Kendisine hemen bir geri çekilme emri **hazırlanmasını söyledim**” (Atay, 2009: 36).

Kendisine “Hemen bir geri çekilme emri **hazırlansın.**” **dedim.**

Dolaylı anlatımın aktarımında aktarma cümlesinde emir kipi kullanılan bir cümle aktarılmıştır.

“Hükûmet Almanya Büyükelçisine bu işler çözülmünceye kadar **sabredilmesini söyler**” (Atay, 2009: 46).

Hükûmet, Almanya Büyükelçisine “Bu işler çözülmünceye kadar **sabredin.**” **der.**

Dolaylı anlatımın aktarımında aktarma cümlesinde emir kipi kullanılan bir cümle aktarılmıştır.

“Kendisine Mustafa Kemal’le bir görüşme fırsatı **aramasını söyledim**” (Atay, 2009: 79).

Kendine: “Mustafa Kemal’le bir görüşme fırsatı **ara.**” **dedim.**

Dolaylı anlatımın aktarımında aktarma cümlesinde emir kipi kullanılan bir cümle aktarılmıştır.

“Odama **almasını söyledim**” (Atay, 2009: 89).

“Odama **al.**” **dedim**

Dolaylı anlatımın aktarımında aktarma cümlesinde emir kipi kullanılan bir cümle aktarılmıştır.

Gereklilik Kipi

“Her şeyi bildiğini, bizi savunmak zorunda kaldığını, bundan sonra dikkatli **davranmamız gerektiğini söyledi**” (Atay, 2009: 12).

“Her şeyi biliyorum, sizi savunmak zorundayım, bundan sonra dikkatli **davranmalısınız.**” **dedi.**

Dolaylı anlatımın aktarımında aktarma cümlesinde gereklilik kipi kullanılan bir cümle aktarılmıştır.

“Maarif Müdürü ile beraber başkâtibin de **değiştiğini**, iş için bu sakallı efendi ile konuşmak lâzım **geldiğini söyledi**” (Güntekin, 1999: 230).

“Maarif Müdürü ile beraber başkâtibin de **değişti**, iş için bu sakallı efendi ile konuşmak lâzımdır.” **dedi.**

İstek Kipi

Padişahın kendisini özel olarak görmek **istediğini söyledi.** (Atay, 2009: 43)

Padişah “Kendisini özel olarak göreyim.” **dedi.**

Dolaylı anlatımın aktarımında aktarma cümlesinde istek kipi kullanılan bir cümle aktarılmıştır.

1914'te Almanya Büyükelçisi bir gün Sadrazam Sait Halim Paşa'ya gelir ve **Almanya'nın** Türkiye ile eşit şartlar içinde ittifak etmek **istediğini söyler**. (Atay, 2009: 46)

1914'te Almanya Büyükelçisi bir gün Sadrazam Sait Halim Paşa'ya gelir ve **“Almanya, Türkiye ile eşit şartlar içinde ittifak etmek istiyor.” der**.

Dolaylı anlatımın aktarımında aktarma cümlesinde gereklilik kipi kullanılan bir cümle aktarılmıştır.

3.1.2.5. Aktarma Cümlesinde “Olmak” Yardımcı Eylemi Olan Dolaylı Anlatım

Dolaysız anlatım ile kurulan bir isim cümlesini dolaylı anlatım ile kurulan bir isim cümlesi yapmak için “ol-” yardımcı eylemi kullanmamız gerekir. “Ol-” eylemine isim cümlesindeki zamana göre kip eki getirilerek cümle kurulur.

Olumlu cümle örnekleri:

“Yirmi dakika sonra çıkınca yüzünün daha **rahat olduğunu söyler**” (Tanpınar, 1995: 201).

Yirmi dakika sonra çıkınca “Yüzüm daha **rahat.**” **der**.

“İmtihanların çok yakın olduğunu söyledim” (Güntekin, 1999: 28).

“İmtihanlar çok yakın.” dedim

“Feride **Hanım'ın** biraz **rahatsız olduğunu söyleyiniz**” (Güntekin, 1999: 311).

Feride **Hanım** biraz **rahatsız deyiniz**.

“Hatice Hanım, bu dolabın başka bir **vazifesi olduğunu da söyledi**” (Güntekin, 1999: 181).

Hatice Hanım, “Bu dolabın başka bir **vazifesi var.**” da **dedi**.

Olumsuz cümle örnekleri:

“Gerçekten parasız bir **gazeteci olduğumu söyledim**” (Atay, 2009: 92).

“Gerçekten parasız bir **gazeteciyim.**” **dedim.**

“Bu yeni eşyaya **lüzum olmadığını söylemiştim**” (Güntekin, 1999: 382).

“Bu yeni eşyaya **lüzum yok.**” **demişim.**

“Rütbe **meraklısı olmadığımı söyledim**” (Atay, 2009: 112).

“Rütbe **meraklısı değilim.**” **dedim.**

“Müdire Hanım, eylülde evvel başka bir yere nakletmeye **imkân olmadığını söyledi**” (Güntekin, 1999: 304).

Müdire Hanım: “Eylülden evvel başka bir yere nakletmeye **imkân yok.**” **dedi.**

“Dolu salona girmek isteyince, garson **yer olmadığını söylemiş**” (Atay, 2009: 131).

Dolu salona girmek isteyince, garson “**Yer yok.**” **demiş.**

3.1.2.6. Aktarma Cümlesi Soru Cümlesi Olan Dolaylı Anlatım

Aktarma Cümlesinde Soru Edatı Olan Dolaylı Anlatım

“Oradan Samsun’a karayolu **olup olmadığını sordu**” (Atay, 2009: 71).

“Oradan Samsun’a karayolu **var mı?**” **diye sordu.**

“Bana mevlit okumayı **bilip bilmediğimi sordu**” (Güntekin, 1999: 199).

“Bana, mevlit okumayı **biliyor musun?**” **dedi**

“Bana bekleyen kimse **olup olmadığını sordu**” (Atay, 2009: 201).

“Bana, bekleyen kimse **var mı?**” **diye sordu.**

Aktarma Cümlesinde Soru Kelimeleri (nasıl, ne, nereden vb.) Olan Dolaylı Anlatım

“Yanıma geldiği vakit, tek başına, *niçin* oralarda **dolaştığını sordum**” (Güntekin, 1999: 225).

Yanıma geldiği vakit, “Tek başına, *niçin* oralarda **dolaştın?**” **diye sordum.**

“Beni *neden* görmek **istediklerini sordum**” (Atay, 2009: 133).

“Beni *neden* görmek **istiyorsunuz?**” **diye sordum.**

“Yemekten sonra karargâha gidilince Mustafa Kemal, **Ethem’in ne zaman geleceğini** Reşid’e **sordu**” (Atay, 2009: 114).

Yemekten sonra karargâha gidilince Mustafa Kemal, “**Ethem ne zaman gelecek?**” **diye** Reşid’e **sordu.**

Aşağıdaki örneklerde de isim cümleleri ve fiil cümleleri birlikte kullanılmıştır.

“Şehirden üç dört saat uzak mesafede bir çiftlikte yirmi kadar çocukla **uğraştığını**, pek **mesut olduğunu söylemiş**” (Güntekin, 1999: 389).

“Şehirden üç dört saat uzak mesafede bir çiftlikte yirmi kadar çocukla **uğraşıyorum**, pek **mesudum.**” **demiş.**

“Bana, İstanbullu olduğunu, fakat kırk seneye yakın bir zamandan beri memleketini **görmediğini söyledi**” (Güntekin, 1999: 208).

Bana “İstanbuluyum fakat kırk seneye yakın bir zamandan beri memleketimi **görmedim.**” **dedi.**

Tablo 4: Dolaylı Anlatımın Ders Kitaplarında Düzeylere Göre ve Dil Bilgisi Kitaplarındaki Bulunma Durumlarına Göre Konu Dağılımı

	Haber Kipleri	Emir Kipi	Gereklilik Kipi	İstek Kipi	Soru Cümleleri	İsim Cümleleri
Yunus Emre Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti	B2 Orta Seviye	A2 Temel Seviye	B2 Orta Seviye	B2 Orta Seviye	B2 Orta Seviye	B2 Orta Seviye
Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti	B1 Orta Seviye	A1-A2 Temel Seviye	B1 Orta Seviye	B1 Orta Seviye	B1 Orta Seviye	B1 Orta Seviye
İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti	B2 Orta Seviye	B1 Orta Seviye	-	-	B2 Orta Seviye	B2 Orta Seviye
Gazi Üniversitesi Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti	Gazi Üniversitesi tarafından hazırlanan ders kitabında herhangi bir dil bilgisi konu anlatımı bulunmamaktadır. Yabancılar İçin Türkçe Dil Bilgisi kitabında ise dolaylı anlatım konusunun tüm kipleri ve şekilleri B2 seviyesinde verilmiştir. Bununla ilgili anlatımı “Yabancılar İçin Türkçe Dil Bilgisi Kitaplarında Dolaylı Anlatım” kısmında yaptık.					
Türkçe Öğrenelim - Nihal Nomer Kahraman	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Yabancılar İçin Türkçe Dil Bilgisi - Özgür Aydın	Var	Var	Var	Yok	Var	Var
Yabancılar İçin Türkçe Dil Bilgisi (B2-C1) - Gazi Üniversitesi TÖMER	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Yabancı Dil Olarak Türkçe Dil Bilgisi” - Margarete I. Ersen - Rasch, Erdoğan Onası	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Türkçe - Sumru Özsoy vd.	Var	Var	Yok	Yok	Var	Var
Yabancı Dilim Türkçe 4 - Zeki Sözer, Hakan Yılmaz	Var	Var	Var	Yok	Var	Var
A Practical Course in Turkish – Yabancılar Pratik Türkçe Dersleri - Yrd. Doç. Dr. Müfit Yıldırım	Var	Yok	Yok	Yok	Var	Yok

SONUÇ

Gelişen dünyada ülkelerin arasındaki ilişkiler sınırları yok etmiştir. Bu ilişkilerin kurulabilmesi için ihtiyaç olan temelse dildir. Dil, iletişimin temel aracıdır. İletişim kurmak ve ilişkileri geliştirmek için ülkelerin de birbirlerinin dillerini ve kültürlerini bilmeleri gerekmektedir. Kendi dillerini başka insanlara öğretmek için birçok ülke bu alanda çalışmalar yapmıştır. Dil öğretmeye yönelik farklı yöntemlerle birçok kitap, sözlük, ders ve çalışma kitapları, dinleme kasetleri, videolar ve daha birçok kaynak hazırlanmıştır. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenmek isteyenlerin sayısı da günden güne artmaktadır. Biz de bu çalışmamızda yabancı dil olarak Türkçe öğrenen bir öğrencinin sıklıkla ve öncelikli olarak karşılaştığı dil bilgisi yapılarından biri olan dolaysız ve dolaylı anlatım konusunu inceledik. Diyalog metinlerinde ve aktarım metinlerinde oldukça fazla kullanılan dolaysız ve dolaylı anlatım, okuma - anlama ve yazma becerilerinde var olan bir dil bilgisi yapısıdır. Bütün bu becerilerin önemi düşünüldüğünde dolaysız ve dolaylı anlatım yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde önemli konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Biz de bu çalışmamızda dolaysız ve dolaylı anlatım yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarındaki durumuyla ilgili çalıştık.

Çalışmamızın Giriş Bölümü'nde araştırmanın amacı, araştırmanın önemi, varsayımlar, araştırmanın sınırlılıkları ve tanımlar, yöntem, II. bölümde yabancılar için hazırlanan Türkçe dil bilgisi kitaplarında ve ders kitaplarında dolaysız ve dolaylı anlatım konusunu ele aldık. Araştırmamızda ulaşabildiğimiz dil bilgisi kaynak kitaplarını kullanırken ders kitaplarında güncel olarak TÖMER'lerde kullanılan kitapları ele aldık. Yabancı dil olarak Türkçe öğretimine yönelik hazırlanmış bu dil bilgisi kitaplarının hepsinde dolaysız anlatım ifadelerinin dolaylı anlatıma hangi safhalar izlenerek aktarılacağına dair açıklamalara yer verilmiştir. Ele aldığımız bu dil bilgisi kuralıyla ilgili hiçbir bilgisi olmayan öğrencilerin bu kaynaklardan faydalanarak dönüşümü hangi çerçeve içinde yapabileceklerini öğrenmesi için konu içerikleri sunulmuştur. İncelediğimiz kitapların içinde çeşitli etkinliklerle konunun pekiştirilmesi amaçlanmıştır.

Araştırmacılardan;

Nihal Nomer Kahraman, Türkçe Öğrenelim isimli kitabında örnek cümlelerle dolaysız - dolaylı anlatım konusu anlatılmıştır. Dil bilgisel olarak dolaysız anlatımın dolaylı anlatıma aktarılmasında kullanılan ekler eserinde yer verilmemiştir. Sadece örnek cümlelerle konu ele alınmıştır. Dolaysız anlatımın dolaylı anlatıma aktarımında kullanılan eklerin verilmemiş olması öğrencinin konuyu bütün halinde görmesine engel olup konuyu kavramasını zorlaştırabilecek bir etkidir. Öğrencinin ele alınan konuyu daha iyi kavrayabilmesi için örneklerle birlikte kullanılacak eklerin ve kip kaymalarının verilmesinin daha uygun olacağını düşünmekteyiz.

Özgür Aydın, Yabancılar İçin Türkçe Dil bilgisi kitabında detaylı bir çalışma yapmıştır. Verilen örneklerle de bu çalışma desteklenmiştir. Dolaysız anlatımın dolaylı anlatıma aktarılmasında kullanılan ekler, şahıslara göre tasnif edilerek bir tablo halinde verilmiştir. Yazar, ilgi ekinin kullanıldığı ve kullanılmadığı durumlardaki anlam farkını açıklayarak dolaylı anlatımda kullanılmayan kelimeleri bir tablo halinde vermiştir. Ancak öğrencinin uygulama yapacağı etkinlikler kısıtlıdır. Öğrencinin öğrendiği kuralları uygulayacağı etkinlikler olmalıdır.

Müfit Yıldırım, “A Practical Course in Turkish – Yabancılar Pratik Türkçe Dersleri” ve yayın grubunda Sumru Özsoy’un olduğu “Türkçe” isimli kitaplarda incelediğimiz diğer kitaplardan farklı olarak yazarlar aracı bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Kitaplarda İngilizce açıklamalar yapılmış, örnekler verilmiştir. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenmek isteyen kişilerin İngilizce bildiği varsayılmıştır ve faydalı olacağı düşünülmüştür. Ancak bu düşünce ile hazırlanan kitapların ulaşacağı kitle sınırlıdır. Anadili İngilizce olmayan ve anadilinden başka bir dil bilmeyen öğrenci için burada yer alan İngilizce ifadelerin hiçbir faydası olmayacağı gibi öğrencide konu ile ilgili kafa karışıklığı oluşturacaktır. Eserlerde konu anlatımlarında açıklayıcı tablolara yer verilmiştir.

Margarete I. Ersen- Rasch, Erdoğan Onası tarafından hazırlanan “Yabancı Dil Olarak Türkçe Dil Bilgisi” kitabında yapılan konu anlatımının yanında bir not şeklinde kip kaymalarına değinilmiştir. Ancak kitaptaki etkinliklerin kısıtlı olması öğrenciye uygulama alanı bırakmamıştır.

Gazi Üniversitesi TÖMER tarafından hazırlanan “Yabancılar İçin Türkçe Dil Bilgisi (B2 - C1)” isimli kitapta ise araştırmacılar “iç cümle” terimini kullanmıştır. Verilen sık etkinliklerle öğrencilerin konuyu pekiştirmeleri amaçlanmıştır.

Zeki Sözer ve Hakan Yılmaz tarafından hazırlanan Yabancı Dilim Türkçe isimli kitabından verilen örnekten sonra öğrencinin konuyu pekiştirmesi için etkinlikler verilmiştir. Konuyu başka bir kaynaktan öğrenen öğrenci buradaki alıştırmalarla bütün yönleriyle bu dil bilgisi kuralını kavrayabilir. Kaynak, alıştırmaya yönelik olduğu için herhangi bir dil bilgisi kuralı anlatımına yer verilmemiştir.

Yabancı dil olarak Türkçe ders kitaplarında ise;

Yunus Emre Enstitüsü tarafından hazırlanan “Türkçe Öğretim Seti” serisinde dil bilgisi anlatımlarına yer verilmemiştir. Dil bilgisi kuralları öğrencinin dikkatini çekecek şekilde kısa notlar halinde verilmiştir. Dersi anlatan öğretmen, okutman, öğretici tarafından yapılacak anlatım üzerine öğrencilerin kitaptaki etkinliklerle konuyu pekiştirmeleri amaçlanmıştır.

“Türkçe Öğretim Seti A1” kuru kitabında dolaysız ve dolaylı anlatım ile ilgili bir konu anlatımı yapılmamıştır. A1 kuru ders kitabında dolaysız anlatım örnekleri bulunurken dolaylı anlatım örneklerine yer verilmemiştir.

“Türkçe Öğretim Seti A2” kuru kitabında “diye” edatı ile oluşturulan dolaysız anlatım örnekleri ve alıştırmalarına yer verilmiştir. Dolaylı anlatım konusuna bu kurda giriş yapılarak dolaylı anlatım – emir kipi ilgili örnekler ve alıştırmalar bu kur kitabında yer almaktadır. Kitaptaki metinleri incelediğimizde dolaylı anlatım – emir kipi ile ilgili etkinliklerin çoğaltılmasının öğrencilere konunun sezdirilmesi açısından daha yararlı olacağı kanaatindeyiz. A2 kuru kitabında tek dolaylı anlatım –emir kipi örneği bulunurken çeşitli dolaysız anlatım örnekleri kitapta yer alıyor.

“Türkçe Öğretim Seti B1” kuru kitabında dolaysız ve dolaylı anlatım ile ilgili konu anlatım yapılmamıştır. B1 kurunda dolaysız anlatım örneklerinin yanında çeşitli dolaylı anlatım örnekleri de vardır. Bir sonraki kurda öğrencinin karşısına çıkacak dolaylı anlatım konusu ile ilgili öğrenciye cümle örnekleri verilerek öğrencinin konuya aşinalık kazanmasının istendiği kanaatindeyiz.

“Türkçe Öğretim Seti B2” kuru kitabında; aktarma cümlesi isim cümlesi olan dolaylı anlatım, aktarma cümlesi fiil cümlesi olan dolaylı anlatım ve dolaylı anlatım soru ifadelerinin kullanım şekilleri tasnif edilerek örnek cümlelere ve alıştırmalara yer verilmiştir. B2 kurunda dolaysız anlatım örnekleri ve çeşitli dolaylı anlatım örneklerine yer verilmiştir. Ağırlıklı olarak konu anlatımı bu kurda yapıldığı için cümle örnekleri bu ders kitabında çeşitlendirilmiştir.

“Türkçe Öğretim Seti C1” ve “Türkçe Öğretim Seti C2” kitabında dolaysız ve dolaylı anlatım ile ilgili bir konu anlatımına yer verilmemiştir. C1 ve C2 kurunda seviyeye uygun olarak dolaysız ve dolaylı anlatım örneklerine yer verilmiştir.

Gazi Üniversitesi TÖMER tarafından hazırlanan “Yabancılar İçin Türkçe” setinde incelediğimiz diğer ders kitaplarından farklı olarak dil bilgisi anlatımlarına veya notlarına yer verilmemiştir. Sete yardımcı kitap olarak hazırlanan “Yabancılar İçin Dil Bilgisi” isimli kitapla konu anlatımları verilerek iki kitabın paralel olarak kullanılması amaçlanmıştır. Bu kitapta ise dolaysız ve dolaylı anlatım konusu incelenen diğer kitaplardan farklı olarak orta seviye olan B2 kurunda işlenmiştir.

Gazi Üniversitesi tarafından hazırlanan Yabancılar Türkçe A1 kuru kitabında dolaysız anlatım örnekleri bulunurken dolaylı anlatıma yer verilmemiştir.

A2 kurunda çeşitli dolaysız anlatım örnekleri karşımıza çıkarken dolaylı anlatım bulunmamaktadır.

B1 kurunda dolaysız anlatım örneklerinin yanında dolaylı anlatım örneklerine yer verilmiştir.

B2 kurunda dolaysız ve dolaylı anlatımla ilgili konu anlatımı yardımcı dil bilgisi kitabında yapılmıştır fakat incelediğimiz ders kitabında konuyla alakalı karşımıza çok fazla cümle örneği çıkmamıştır.

C1 kuru kitabında konu anlatımının verildiği B2 kuru kitabından daha fazla örnek verilmiştir.

Gazi Üniversitesi TÖMER tarafından hazırlanan bu setin öğrencilerin daha çok okuma, yazma, dinleme becerilerine yönelik hazırlanmış bir set olduğu kanaatindeyiz. Kitapta dil bilgisi anlatımlarının yer almaması ve yardımcı bir kaynakla dil bilgisi anlatımı yapılması bizi böyle düşünmeye sevk etmiştir.

Ankara Üniversitesi TÖMER tarafından hazırlanan “Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti’nde dil bilgisi anlatımları öğrenciye tablolar halinde verilmiştir. Tabloların yanı sıra verilen etkinliklerle de öğrencinin konuyu pekiştirmesi amaçlanmıştır.

“Yeni Hitit Temel Seviye (A1 - A2)” ders kitabında dolaylı anlatım ile kurulan emir cümleleriyle ilgili bir tablo ve öğrenciler için bir alıştırmaya sunulmuştur. Ders kitabında dolaysız anlatım örnekleri bulunurken tek bir dolaylı anlatım - emir kipi örneğine yer verilmiştir.

Yeni Hitit Orta Seviye (B1) ders kitabında aktarma cümlesi isim cümlesi olan dolaysız anlatımın, aktarma cümlesi fiil cümlesi dolaysız anlatımın ve dolaysız anlatım soru ifadelerinin dolaylı anlatıma aktarılmasıyla ilgili tablolar ve etkinliklere yer verilmiştir. Ders kitabında dolaylı anlatım ile ilgili konu anlatımı yapılmış olmasına rağmen, dolaysız anlatım örneklerinin yoğunluğu dolaylı anlatım ifadelerinin örneklerinden fazladır.

“Yeni Hitit İleri Seviye (B2 - C1)” ders kitabında dolaysız ve dolaylı anlatım ile ilgili bir konu anlatımına yer verilmemiştir. Ders kitabında dolaysız anlatım örneklerine yer verilmiştir. Bunun yanında dolaylı anlatım örnekleri de diğer seviyelere göre daha çeşitli ve sayıca fazladır.

İstanbul Üniversitesi TÖMER tarafından hazırlanan “İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti” ders kitaplarında dil bilgisi anlatımlarına yer verilmiştir. İncelediğimiz diğer Türkçe öğretim setlerinden farklı olarak bu set dil bilgisi çeviri yöntemi ile yazılmış bir Türkçe öğretim setidir. Konu anlatımları Türkçe’nin yanında yabancı bir dil (İngilizce) ile yapılmıştır. Tüm bunlara bakıldığında geleneksel yöntemin dezavantajlarından bahsederken bu yöntemin kullanımı esnasında öğretilecek hedef dilden uzaklaşılması ve hedef grubun ana dilinin kullanılması dil öğretimi hususunda yapılan büyük yanlışlardan biridir. Dil bilgisi öğretimi tamamen hedef dilin unsurlarını taşıması gerekmektedir.

Bu geleneksel yöntemle ilgili olarak ders içi uygulamalar ve kitaplar incelendiğinde, hala bu yöntemin etkilerini görmek mümkündür. Artık iletişim dili olarak kullanılmayan ya da yaşayan günlük dilden uzak yabancı dil çalışmaları için bu yöntem faydalı olabilir. Fakat yaşayan yabancı dillerin bir iletişim, etkileşim ve öğrenme aracı

olarak kullanıldığı durumlarda, geleneksel yöntemin yarar sağlamayacağı açıktır. Dil hakkında bilgi veren değil, öğrenciye zengin anlaşılabilir girdi sağlayan, dili iletişim ve öğrenme aracı olarak gören yöntemlere gereksinim vardır (Krashen, 1989; 1998; 2000; 2003; Ellis, 1994; 1997).

“İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti A1” kuru ders kitabında dolaysız ve dolaylı anlatım ile ilgili bir konu anlatımı yapılmamıştır. Ders kitabında dolaysız ve dolaylı anlatım örneği görmüyoruz.

“İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı A2” kuru ders kitabında dolaysız anlatım ile ilgili konu anlatımı yapılmış ve etkinlik örneği verilmiştir. Ders kitabında dolaysız anlatım konusu ele alınıp çeşitli cümle örnekleri metinlerde verilmiştir. Dolaylı anlatıma bu kurun ders kitabında yer verilmemiştir.

“İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti Orta Seviye B1” kuru ders kitabında dolaylı anlatım – emir kipi ile ilgili konu anlatım tablosu, örnekler ve etkinlikler bulunmaktadır. Ders kitabında dolaylı anlatım - emir cümlesi konusu işlenmiş olmasına rağmen bu kurun ders kitabında dolaylı anlatım örneklerine metinlerde verilmemiştir. Çeşitli dolaysız anlatım örnekleri ise karşımıza çıkmaktadır.

“İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı B2” kuru ders kitabında aktarma cümlesi fiil cümlesi olan dolaysız anlatımın dolaylı anlatıma aktarılması ile ilgili konu anlatımına yer verilmiştir. Fiil cümlelerinde haber kipleriyle ilgili bir dönüşüm tablosu verilmiş fakat tabloda sadece -Dik sıfat-fiil eki aracılığıyla yapılan dönüşümler gösterilmiştir. Örneklerde ise -EcEk sıfat-fiil eki ile yapılan dönüşümler mevcuttur. Dolaysız anlatım soru ifadelerinin ve aktarma cümlesi isim cümlesi olan dolaysız anlatımın dolaylı anlatıma aktarılması ile ilgili konu anlatımına kurda yer verilmiştir. Aktarma cümlesinde gereklilik kipi / istek kipi bulunan dolaysız anlatımın dolaylı anlatıma aktarılmasına bu sette yer verilmemiştir.

“İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti B2” kuru ders kitabında aktarma cümlesi fiil cümlesi olan dolaysız anlatımın, aktarma cümlesi isim cümlesi olan dolaysız anlatımın ve dolaysız anlatım soru ifadelerinin dolaylı anlatıma aktarılması işlenmiştir. Bu kurun ders kitabında da dolaylı anlatım örnekleri tek metinle sınırlı kalmıştır. Kitapta dolaysız anlatım örnekleri bulunmaktadır. Konu anlatımları yoğun olarak B1 ve B2 kuru ders kitaplarında yapılmış olsa da “İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti C1”

kuru ders kitabında dolaylı anlatım örnekleri yoğunluktadır. Çeşitli dolaysız anlatım örnekleri de verilmiştir. “İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti C1” kuru ders kitabında dolaysız ve dolaylı anlatım konusu ile ilgili bir konu anlatımı yapılmamıştır.

İncelediğimiz bu kitaplardan yola çıkarak öğrenciye dolaysız anlatımın dolaylı anlatıma aktarılması konusu öğretilirken öncelikle sezdirme yönteminin kullanılması gerektiğini düşünmekteyiz. Öğrenci, dil bilgisi kalıplarıyla karşılaşmadan önce başka birisi tarafından söylenen bir cümleyi aktardığını, başka biri tarafından söylenen bir sözü taşıdığını fark etmelidir. Konu anlatımından önce metinlerde bu yapıyı keşfetmeli, bu kuralı mantıken anlamalı ve sonrasında dil bilgisi yapısı ve eklerle karşılaşmalıdır. Öğrenciye dil bilgisel olarak kullanması gereken ekler verilmeli ve dönüşümlerde zaman kaymalarından kaynaklı olarak yaşanan değişiklikler izah edilmelidir. Ana dil kullanıcısı bunun farkına varabilir fakat yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrenci bu ayrımı anlamakta güçlük çekebilir. Dolaysız anlatımı dolaylı anlatıma aktarırken kullandığımız ilgi ekinin (tamlayan eki) ayırt edici anlamı öğrenciye söylenmelidir.

Bazı kelimeler dolaylı anlatımda kullanılamamaktadır. Ana dili olarak dili kullanan bireyler bu ayrımın farkına varabilir. Fakat yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrenci bu ayrımı anlamayacaktır. Değindiğimiz bu hususlarla ilgili notlara ders kitaplarında incelediğimiz kitapların bir kısmında rastlayamadık.

Konularla ilgili örneklerin sıklığı konunun öğrenci tarafından pekiştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Günlük hayatını sürdürmesi ve iletişim kurabilmesi için çok önemli olan bu dil bilgisi kuralını öğrencilerin öncelikli olarak öğrenmesi gerekmektedir. Bunun için okutman, öğretmen tarafından hazırlanacak sınıf içi bazı etkinliklerle de konunun öğrenci tarafından anlaşılması ve pekiştirilmesi kolaylaştırılabilir.

Yabancı dil öğrenimi planlı ve sistemli bir şekilde yapılmaktadır. Dili doğal sürecinde öğrenmekten oldukça farklı bir durum söz konusudur. Ana dili kullanıcıları, dolaysız anlatımı dolaylı anlatıma aktarırken uygulanması gereken kuralları dil öğrenme süreci içerisinde kendiliğinden öğrenir. Bunun için bir dil bilgisi kuralına ihtiyaç duymaz. Durum bu şekilde olunca dolaysız anlatımın dolaylı anlatıma aktarılmasıyla ilgili Türkiye Türkçesi kaynaklarında çok fazla bilgiye rastlayamadık.

Çalışmamızda incelediğimiz yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitapları ve dil bilgisi kitaplarında dolaysız ve dolaylı anlatım ifadeleriyle ilgili tespit ettiğimiz konu anlatım eksiklerinin giderilmesi için çalışmamızın III. Bölümünde “Bulgular ve Yorumlar” başlığıyla dolaysız anlatımın tasnifi, dolaylı anlatımın tasnifi, dolaysız anlatımın dolaylı anlatıma aktarılmasında uygulanması gereken safhalar gösterilmiştir. Yine bu bölümde dolaysız ve dolaylı anlatımla ilgili farklı araştırmacıların eserlerinden faydalanarak çeşitli edebi eserlerden örnek cümleler ile konuyu destekledik.

Etkinlik Örneği 1:

Öğretmen tarafından bu tarz iki metin verilip öğrencinin farkı bir arada, metinde görmesi sağlanabilir.

Soğukların başladığı günlerde Nasreddin Hocayla komşusu havadan sudan konuşurken, komşusu: “İnsanlar nankör Hocam. Bir türlü mevsim beğenmiyoruz.” demiş. Komşusu “Bir türlü mevsim beğenmiyoruz.” deyince, soğuktan parmak uçları bile üşüyen Hoca: “Bahara bir kusur bulan var mı?” demiş.	Soğukların başladığı günlerde Nasreddin hocayla komşusu havadan sudan konuşurken komşusu insanların nankör olduğunu, bir türlü mevsim beğenmediklerini söylemiş. Komşusu bir türkü mevsim beğenmediklerini söyleyince soğuktan parmak uçları bile üşüyen hoca da bahara bir kusur bulan olup olmadığını sormuş.
--	---

Etkinlik Örneği 2:

İki öğrenci tahtaya çıkarılır. Öğrencilerden kendilerini tanıtmaları istenir. Öğrenciler kendilerini tanıttıktan sonra öğretmen de öğrencinin söylediği cümleyi;

- _____: “_____” dedi. - şeklinde tekrar eder. Sınıftaki öğrencilerin demek fiilini duymaları sağlanır. Daha sonra iki öğrenciye birbirlerinin ne söylediği “Arkadaşın ne söyledi?” sorusu ile sorulur.

Hüseyin	Ahmet
Hüseyin: “Ben 18 yaşımdayım. Türkiye’ye Bangladeş’ten geldim. Türkiye’de Uluslararası İlişkiler Bölümünde okuyacağım.” dedi.	Hüseyin 18 yaşında olduğunu, Türkiye’ye Bangladeş’ten geldiğini ve Türkiye’de Uluslararası İlişkiler Bölümünde okuyacağını söyledi.
Ahmet 20 yaşında olduğunu, Türkiye’ye Bosna Hersek’ten geldiğini ve Türkiye’de İnşaat Mühendisliği Bölümünde okuyacağını söyledi.	Ahmet: “Ben 20 yaşımdayım. Türkiye’ye Bosna Hersek’ten geldim. Türkiye’de İnşaat Mühendisliği Bölümünde okuyacağım.” dedi.

Etkinlik Örneği 3:

Sınıf içinden öğrenciler seçilir ve sınıf ortamında günlük konuşmadan örneklerle pratik yapılır. Bu da öğrencinin günlük hayatta bu dil bilgisi kuralını ne şekilde kullanacağını kavramasına yardımcı olur.

Öğretmenler tarafından öğrencilere bu şekilde bir bulmaca uygulanabilir. Örnek olması açısından biz kısa bir alıştırma hazırladık.

1. Zeynep: “Fatma hemen eve gelsin!” dedi.

2. Ahmet: “Türkiye’nin başkenti Ankara’dır.” dedi.

3. Mert: “Aslı’ya ödevimi bitirdim” dedi.

1. Zeynep ne söyledi? Fatma’ _____.

n	i	n		H	e	m	e	n		e	v	e		g	e	l	m	e	s	i	n	i		s	ö	y	l	e	d	i
										?																				

7. Dolaysız anlatımda kullanılan “de-” fiilini “söyle-” fiiline dönüştürüp fiildeki zaman ve kişi ekleri kaldırılır. Aktarılan cümledeki zamana göre, geçmiş zaman, geniş zaman ve şimdiki zaman ifadesi varsa (gelecek zaman olmayacak) -Dık sıfat-fiil ekini, gelecek zaman ifadesi varsa -EcEk sıfat-fiilini, emir kipi varsa -mE (isim-fiil eki), istek kipi varsa -mEk istemek, gereklilik kipi varsa -mE + iyelik eki + gerek isim-fiil kullanılır. Aktarılan cümlede, gelecek zamanı ifade eden bir sözcük kullanılmışsa; yarın, 2 gün sonra, 1 hafta sonra vs. cümle aktarımda gelecek zaman ifadesi ile aktarılır.

8. Dönüşüm yapacağımız dolaysız anlatımdaki aktarma cümlesi bir isim cümlesiyse burada dönüşüm için “ol-” yardımcı fiiline ihtiyacımız vardır. “Ol-” yardımcı fiilinden sonra -Dık sıfat-fiil eki getirilerek cümle dolaylı anlatıma aktarılır.

9. Dönüşüm yapacağımız cümlede aktarılan cümle olumsuzsa fiilden hemen sonra -mE olumsuz eki eklenir.

10. Kip kayması olan cümlelerde bu dönüşüme dikkat edilmesi gerekir. Geniş zamanda veya şimdiki zamanda kullanılan bir cümle gelecek zamanı da ifade ediyor olabilir. Burada bağlam önemlidir. “Eve giderken müzik dinlerim.” dedi. Gelecek zamana ait bir ifade olarak karşımıza çıkarsa bu cümleyi dönüştürürken “Eve giderken müzik dinleyeceğini söyledi.” şeklinde dönüşümü yapılmalıdır.

11. Aktarma cümlesi soru cümlesi olan cümlelerinin dönüştürülmesi iki çeşittir. Biri “neden, niçin, nasıl, kaç” gibi soru kelimeleriyle kurulan cümlelerin dönüştürülmesi, diğeri “mı, mi, mu, mü” soru edatı ile kurulan cümlelerin (evet - hayır soru cümleleri) dönüştürülmesi. Soru kelimeleri ile kurulan cümlelerin dönüştürülmesinde “diye sor-” fiili yerini “sor-” fiiline bırakır. Aktarılan cümlelerin eylemine, kullanılan zamana göre -DIK, -(y)AcAK ekleri eklenirken, soru edatı ile kurulan cümlelerin dönüştürülmesinde aktarılan cümlelerin eylemi iki kez söylenir. Eylemi birinci kez söylerken -(y)Ip ikinci kez söylerken-(y)Ip -mAdİğI/-mAmAsI/-mAyIşI ekleri eklenerek cümle dönüştürülür.

12. Geçişsiz fiillerle kurulmuş aktarılan cümle varsa bu aktarılan cümlelerin dönüşümde -(n)In eki kullanılmayabilir.

13. Dolaysız anlatımda yer alan “Aaa!, eyvah!, eh!, evet, memnuniyetle, hoşça kal, çok yaşa!” vb. gibi bazı sözcükler; ünlemler, bazı belirteçler, bazı kalıp sözler dolaylı anlatıma dönüştürülemez, dolaylı anlatımda kullanılamazlar.

14. Haber metinleri veya resmi yazılarda kullanılan dolaylı anlatımda temel fiil “söyle-” yerine “söz et-”, “bahset-, iddia et-, ileri sür-” vb. fiiller kullanılabilir.

15. Dolaylı anlatımın dolaysız anlatıma aktarılmasında uygulanması gereken formül dolaysız anlatımın dolaylı anlatıma aktarılmasıyla paralel ilerlemektedir. Fakat aktarma cümlesi fiil cümlesi olan dolaylı aktarımda şimdiki zaman, geniş zaman ve geçmiş zamanın aktarılması aynı ek ile yapıldığı için cümle içerisinde geçen zaman ifadeleri bizi yönlendirecektir. Fakat cümle içinde herhangi bir zaman ifadesi kullanılmadıysa burada bağlama bakarak çıkarım yapmamız doğru olacaktır.

16. Çalışmamızda dolaylı anlatım konusunun B2 kurunda öğretilmesi gerektiğini varsaydık. Dolaylı anlatımın öğretilmesi için öğrencinin bazı isim-fiil ve sıfat-fiil eklerini bilmesi gerekmektedir. Fiilimsi ekleri de A2 ve B1 kurunda öğrencilere öğretilmektedir. Fiilimsi eklerini öğrenip konuyu pekiştiren öğrencinin B2 kurunda öğrendiği dolaylı anlatım konusunu öğrenmesi ve kullanması kolaylaşacaktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Aksan, Doğan (2006), *Türkçenin Gücü*, Bilgi Yayınevi: Ankara.

Aslan, Ferhat ve diğerleri (2013), *İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı A1*, Kültür Sanat Basımevi: İstanbul.

Aslan, Ferhat ve diğerleri (2013), *İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı A2*, Kültür Sanat Basımevi: İstanbul.

Aslan, Ferhat ve diğerleri (2013), *İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı B1*, Kültür Sanat Basımevi: İstanbul.

Aslan, Ferhat ve diğerleri (2013), *İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı C1/+*, Kültür Sanat Basımevi: İstanbul.

Aslan, Ferhat ve diğerleri (2014), *İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı B2*, Kültür Sanat Basımevi: İstanbul.

Atabay, Neşe, Özel, Sevgi ve Çam Ayfer (1981), *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.

Atay, Falih Rıfkı (2009), *Çankaya*, Pozitif Yayıncılık: İstanbul.

Ateş, Şeref ve diğerleri, (2015), *Yedi İklim Türkçe Ders Kitabı Seviye C1*, Görsel Yapım Taze Kitap Başak Matbaacılık: İstanbul.

Ateş, Şeref ve diğerleri, (2015), *Yedi İklim Türkçe Ders Kitabı Seviye C2*, Görsel Yapım Taze Kitap Başak Matbaacılık: İstanbul.

Ateş, Şeref ve diğerleri, (2016), *Yedi İklim Türkçe Ders Kitabı Seviye A1*, Görsel Yapım Taze Kitap Başak Matbaacılık: İstanbul.

Ateş, Şeref ve diğerleri, (2016), *Yedi İklim Türkçe Ders Kitabı Seviye A2*, Görsel Yapım

Taze Kitap Başak Matbaacılık: İstanbul.

Ateş, Şeref ve diğerleri, (2016), *Yedi İklim Türkçe Ders Kitabı Seviye B1*, Görsel Yapım Taze Kitap Başak Matbaacılık: İstanbul.

Ateş, Şeref ve diğerleri, (2016), *Yedi İklim Türkçe Ders Kitabı Seviye B2*, Görsel Yapım Taze Kitap Başak Matbaacılık: İstanbul.

Aydın, Özgür (1996), *Yabancı Dil Olarak Türkçe Dil Bilgisi Öğretimi: Üretken Dönüşümlü Dil Bilgisi Kuramının Kısa Bir Tanıtımı*, Ankara.

Banguoğlu, Tahsin (1986), *Türkçenin Grameri*, TTK. Basımevi: Ankara.

Bayyurt, Yasemin (2011), Giriş. D. Yaylı ve Y. Bayyurt, *Yabancılar Türkçe Öğretimi: Politika, Yöntem ve Beceriler*, Anı Yayıncılık: Ankara.

Bozkurt, Fuat (2004), *Türkiye Türkçesi: Türkçe Öğretiminde Yeni Bir Yöntem*, Kapı Yayınları: İstanbul.

Delice, İbrahim (2003), *Türkçe Sözdizimi*, Kitabevi: İstanbul.

Durmuş, Mustafa, ve Okur, Alpaslan (2013), *Yabancılar Türkçe Öğretimi: El Kitabı*, Grafiker Yayınları: Ankara.

Ellis, Rod (1997), *Second Language Acquisition*, Oxford: OUP.

Ergin, Muharrem (2005), *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basın Yayım/Tanıtım: İstanbul.

Ersen-Rasch, Margarete I. & Onası, Erdoğan (2015), *Yabancı Dil Olarak Türkçe Dil Bilgisi Kitabı*, Papatya Yayıncılık: Ankara.

Göçen, Gökçen ve Okur, Alpaslan (2013), *Dil Bilgisi Öğretimi: Yabancılar Türkçe Öğretimi El Kitabı*, Editörler: Mustafa Durmuş ve Alpaslan Okur, ss. 333-356 Grafiker Yayınları: Ankara.

Gülmez, Gülnihal (2003), *Nathalie Sarraute'un Çocukluk Anılarında Aktarılan Söylemin İşlevi, Günümüz Dilbilim Çalışmaları*, Multilingual: İstanbul.

- Güntekin, Reşat Nuri (1999), *Çalılıkuşu*, İnkılap Kitabevi: İstanbul.
- Kahraman, Nihal Nomer (1991), *Türkçe Öğrenelim*, Filiz Kitabevi: İstanbul.
- Karadolaysız, Adnan (2007), *Dil Bilgisi Öğretim, İlköğretimde Türkçe Öğretimi* (Ahmet Kırkkılıç ve Hayati Akyol (Ed.) Pegem Yayıncılık: Ankara.
- Karahan, Leyla (2008), *Türkçede Söz Dizimi*, 10. Baskı, Akçağ Yayınları: Ankara.
- Karasar, Niyazi (2006), *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayın Dağıtım: Ankara.
- Korkmaz, Zeynep (1992), *Grammer Terimleri Sözlüğü*, TDK: Ankara.
- Krashen, Stephen (1989), *Language Acquisition and Language Education*, Prentice Hall: Hertfordshire.
- Krashen, Stephen (2000), *Foreign Language Education the Easy Way*, CA: Language Education Associates: Burlingame.
- Krashen, Stephen (2003), *Explorations in Language Acquisition and Use*. NH: Heinemann: Portsmouth.
- Kurt, Mustafa ve diğerleri (2014), *Yabancılar İçin Türkçe B1 (Orta Dolaysızey)*, Gazi Üniversitesi Tömer Salmat Basım Yayıncılık: Ankara.
- Kurt, Mustafa ve diğerleri (2014), *Yabancılar İçin Türkçe C1 (Orta Dolaysızey)*, Gazi Üniversitesi Tömer Salmat Basım Yayıncılık: Ankara.
- Kurt, Mustafa ve diğerleri (2015), *Yabancılar İçin Türkçe A1 (Temel Dolaysızey)*, Gazi Üniversitesi Tömer Salmat Basım Yayıncılık: Ankara.
- Kurt, Mustafa ve diğerleri (2015), *Yabancılar İçin Türkçe A2 (Temel Dolaysızey)*, Gazi Üniversitesi Tömer Salmat Basım Yayıncılık: Ankara.
- Kurt, Mustafa ve diğerleri (2015), *Yabancılar İçin Türkçe B2 (Orta Dolaysızey)*, Gazi Üniversitesi Tömer Salmat Basım Yayıncılık: Ankara.
- Leech, Geoffrey ve Short, Mick (2007), *Style İn Fiction*, Longman: New York.

Mehmet, Gülsün ve diğerleri (2016), *Gazi Üniversitesi Tömer, Yabancılar İçin Türkçe Dil Bilgisi (B2-C1)*, Gazi Üniversitesi TÖMER: Ankara.

Özmen, Mehmet (2016), *Türkçenin Sözdizimi*, Karahan Kitabevi: Adana.

Özsoy, Sumru ve diğerleri (1999), *Türkçe*, Boğaziçi Üniversitesi Matbaası: İstanbul.

Özsoy, Sumru ve diğerleri (2011), *Dilbilim Sözlüğü*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi: İstanbul.

Özünü, Ünsal (2001), *Edebiyatta Dil Kullanımları*, Multilingual: İstanbul.

Sabahattin Ali (2004), *Kürk Mantolu Madonna*, YKY: İstanbul.

Safa, Peyami (2000), *Fatih Harbiye*, Ötüken Neşriyat: İstanbul.

Sepetçioğlu, Mustafa Necati (1978), *Kilit*, İrfan Yayınevi, İstanbul.

Sezer, Ayhan Oğuzkan, Ferhan, Özdemir ve Emin Göğüş, Beşir (1991), *Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi*, Editörler: Bekir Özer, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları: Eskişehir.

Sözer Zeki ve Yılmaz Hakan (2013), *Yabancı Dilim Türkçe 4*, Dilmer Yayınları: İstanbul

Şimşek, Rasim (1987), *Örneklerle Türkçe Sözdizimi*, Kuzey Gazetecilik Matbaacılık: Trabzon.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (1995). *Beş Şehir*, MEB: İstanbul.

Uzun, Engin ve diğerleri (2012), *Yeni Hitit 2 Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı*, Ankara Üniversitesi Basımevi: Ankara.

Uzun, Engin ve diğerleri (2012), *Yeni Hitit 3 Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı*, Ankara Üniversitesi Basımevi: Ankara.

Uzun, Engin ve diğerleri (2012), *Yeni Hitit 1 Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı*, Ankara Üniversitesi Basımevi: Ankara.

Vardar, Berke ve Diğerleri (1998), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC Kitabevi: İstanbul.

Voloşinov, Valentin Nikolayeviç (2001), *Marksizm ve Dil Felsefesi*, 1.Baskı, İngilizceden Çeviri: Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

Yıldırım, Cemal (1966), *Eğitimde Araştırma Metotları*, Akyıldız Matbası: Ankara.

Yıldırım, Müfit (2011), *A Practical Course in Turkish – Yabancılar Pratik Türkçe Dersleri*, Doruk yayıncılık: İstanbul.

Zorbaz, Kemal Zeki (2013), *Yabancılar Türkçe Öğretimi: El Kitabı* Durmuş, Mustafa, ve Okur, Alpaslan (Ed.) Grafiker Yayınları: Ankara.

MAKALELER

Açık, Fatma (2008), “Türkiye’de Yabancılar Türkçe Öğretilirken Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri” , [Bildiri], *Uluslararası Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Sempozyum*, 27-28 Mart, Lefkoşa, ss. 1-11.

Akşehirli, Soner (2011), “Söz Edimleri Kuramı Açısından Kurgusal Anlatı Metinlerinde Söz Aktarımı”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume:6/2 Spring ss. 143-162.

Ärnazarov, Seyitnazar (1996), “Dolaylı ve Dolaysız Anlatımın Sözdizimsel Özellikleri”, *Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi*, C:6, ss.67-69.

Arslantaş, Hatice (2002), “Türkçede Dolaylı Anlatım”, *Ana Dili*, C:27, ss. 46-55.

Barın, Erol (2004), “Türk Soylulara Türkiye Türkçesinin Öğretiminde Deyimler ve Atasözlerinin Önemi”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C:1 ss. 22-26.

Barın, Erol (2004), “Yabancılar Türkçe Öğretiminde İlkeler”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C:1 ss. 19-30.

Er, Onur, Biçer, Nurşat ver Bozkırlı, Çağrı Kürşad (2012), “Yabancılarla Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Sorunların İlgili Alan Yazını Işığında Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, C:1/2, ss. 51-69.

Erdem, İlhan ve Çelik Muhittin (2011). “Dil Bilgisi Öğretim Yöntemi Üzerine Değerlendirmeler”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, terature and History of Turkish or Turkic Volume 6/1*, ss. 1057-1069.

Erdoğan, Özlem (2014). “Temel Cümle’ Terimi Üzerine”, *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38(2), ss. 123-136.

Göçer, Ali (2009), “Türkiye’de Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenen Lise Öğrencilerinin Hedef Dile Karşı Tutumlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C:4/8, ss. 1288-1313.

Gülmez, Gülnihal (1988), “Dolaylı/Dolaysız Anlatım ve Ötesi”, *Çağdaş Türk Dili*, C:1/10, ss. 486-491.

İşcan, Adem (2016). “Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Kültür Aktarım Aracı Olarak Filmlerden Yararlanma”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (58), ss. 437-452.

Krashen, Stephen (1998), “What Does It Take To Acquire A Language”, *ESL Magazine* 3(3), ss. 22-23.

Özbay, Murat (1997), “Test Türü İmtihanların Türkçe Öğretimindeki Yeri”, *Bilge*, S. 11, ss:13-16.

Yıldırım, Talip ve Çiftçi, Musa (2012), “Divanü Lugati-T Türk’te Yer Alan Alet-Eşya Adları”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(2), ss. 1229-1249.

İTERNET KAYNAKLARI

İstatistik, (2017), www.istatistik.yok.gov.tr/yuksekogretimIstatistikleri/2016/2016_T20.pdf , 26.04.2017

tarihinde erişim sağlanmıştır.

MFA, (2017), www.mfa.gov.tr/turk-ekonomisindeki-son-gelistmeler.tr.mfa, 26.04.2017

tarihinde erişim sağlanmıştır.

TDK, (2017), “Yabancı Dil”, Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü,

www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5995c9a432ed29.19305547, 05.05.2017 tarihinde erişim sağlanmıştır.

YEE, (2017), www.yee.org.tr, 27.04.2017 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Nişanyan, (2017), “Sentaks”, Etimolojik Sözlük,

www.nisanyansozluk.com/?k=sentaks&lnk=1, 22.04.2017 tarihinde erişim sağlanmıştır.

TDK, (2017), “Söz dizimi”, Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü,

www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58fbbe9f794d75.54634593, 22.04.2017 tarihinde erişim sağlanmıştır.

TDK, (2017), “Cümle”, Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü,

www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58fbbe9f794d75.54634593, 22.04.2017 tarihinde erişim sağlanmıştır.

TDK, (2017), “Cümle Tasnifi”, Gramer Terimleri Sözlüğü,

www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58fbbe9f794d75.54634593, 22.04.2017 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Ekonomist, (2017), www.ekonomist.com.tr/soylesi/bes-yilda-turkiyenin-en-buyuk-sirketi-olacagiz.html, 23.04.2017 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Türkiye Bursları (2017), “www.turkiyeburslari.gov.tr/turk-dili-egitimi/” 26.04.2017

tarihinde erişim sağlanmıştır.